

Kultura

HARGA #1 APRIL 2019

Tickets from www.kultura.mt
info@nngpromotions.com

FESTIVALS
MALTA

Lovin' Malta

X FM
100.2

NNG
PROMOTIONS

FESTIVALS
MALTA

FRIDAY 19 JULY

William Smith Trio
Chucho Valdés Jazz Bata
Ozmosys

SATURDAY 20 JULY

Dominic Galea: Generation
Jazzmeia Horn
The Kenny Garrett Quintet

Get your tickets from

kultura.mt

THE PHOENICIA
M A L T A

MAPFRE | MSV Life

onbeat
MUSIC BAR

MINISTRY FOR JUSTICE, CULTURE
AND LOCAL GOVERNMENT

festivals.mt/jazzfestival

EXPORT ANYTHING, TO ANYWHERE WITH www.ShipLowCost.com

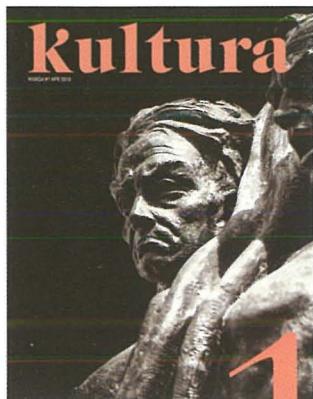
**Do you sell online?
Are you planning to start exporting?**

With our online platform ShipLowCost.com you can now sell online and have us deliver your products to anywhere.

www.ShipLowCost.com | Delivering Success

Paul Musu, owner of retail shop Tango in Valletta has been working with Express Trailers for over 40 years. Recently he has been using ShipLowCost to receive clothes from his suppliers and re-distributing them to his various clients across Europe and beyond.

HARġA NUMRU
APRIL 2019

*“ xtaqt li
KULTURA
magażin ikur
KALEJDOSKOPJU
ta’ hsibijiet ”*

Ippubblikat u stampat

Union Print Co. Ltd.
Workers' Memorial Building,
3rd Floor, South Street, Valletta
+356 25900200

Editur

Simon Mercieca

Qari tal-provi

Melvin Farrugia

Disinn

Stacy Sciberras
design@unionprint.com.mt

Ritratt tal-faċċata

Alan Saliba

Ritratt tal-kontenut

Alan Saliba

Ritratti ohra

Salvu Busuttil
Mark Micallef Perconte

Dipartiment tal-Avviżi

25900200 / 230 / 235
adverts@unionprint.com.mt

L-ebda parti minn dan il-magażin ma tista' tiġi kkoppjata mingħajr il-permess bil-kitta tal-pubblifikaturi Union Print Co. Ltd.

Filwaqt li nagħmlu kull sforz biex niżguraw li l-kontenut ta' Kultura hu korrett, ma nistgħux ninżammu responsabelli jew kontabbli għal żbalji fattwali li jistgħu jiġu fprintjati.

EDITORJAL

Meta ġejt avviċinat biex nieħu ħsieb il-magażin ġdid KULTURA aċċettajt bil-qalb. Il-kultura nhobbha u fl-imghoddi ġidim qatigh u anke l-kontra il-kurrent biex iċċitut ġewwa l-Universita' ta' Malta jkabar il-kontenut kulturali tiegħi.

F'dan il-magażin se nkun qed inhares lura lejn xi ġrajjet kulturali li sehhew fil-passat, iżda se nkun ukoll qed inhares lejn il-preżent u anke lejn il-kultura tal-futur. Dan se nkun qed nagħmlu għax nemmen bis-shiħi li dan il-magażin għandu jħares 'il quddiem. Il-kultura mhux biss nostalgicja tal-imghoddi, lanqas avveniment tal-preżent iżda hija wkoll parti mill-futur ta' pajjiżna.

B'hekk matul din l-ewwel harġa xtaqt li dan il-magażin jkun kalejdoskopju ta' hsibijiet u anke riflessjonijiet fuq aspetti differenti ta' kultura. Din is-sena jaħbat il-mitt sena mill-ġraja traġika tas-Sette Giugno. Xtaqt li dan il-magażin ifakk din il-ġraja. B'hekk fil-harġiet kollha ta' din is-sena ser ikun hemm stejjer marbuta ma' din il-ġraja li għadhom ma gewx diskussi.

Dan il-ħsieb li dan il-magażin jibda jikkommemora s-Sette Giugno wassalni biex nagħżel bħala ritratt tal-qoxra dettall mill-istatwa imponenti li għamel l-iskultur Rabti Anton Agius. Din hija statwa tal-kontroversja, iżda statwa li verament turi r-rabba storika li kellhom numru ta' personaġġi marbuta ma' dan l-avveniment storiku. Dan il-magażin se jlaqqagħna ma' artisti lokali u barranin, kif ukoll ma' pubblikaturi u kittieba ta' kotba.

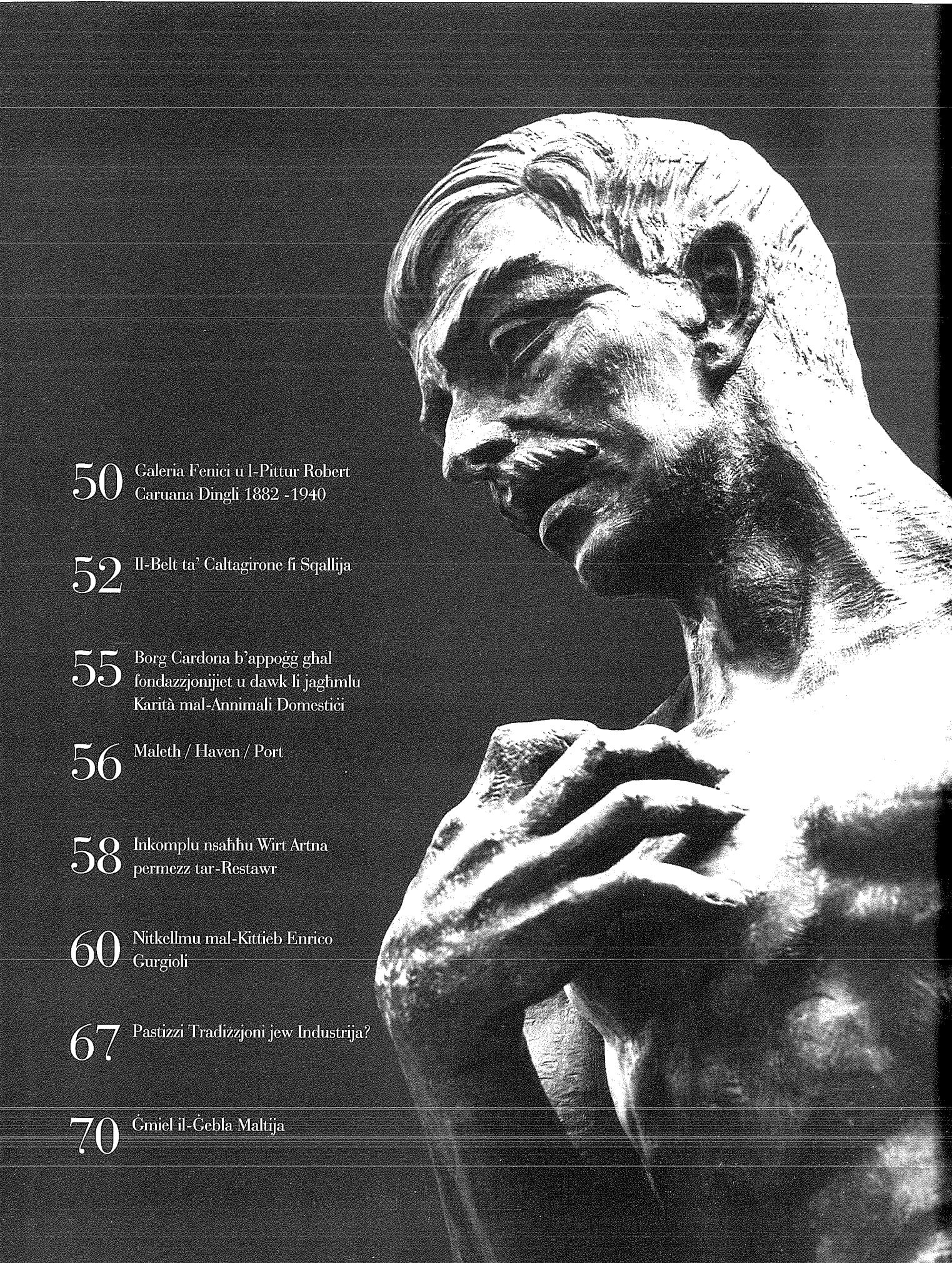
Fuq kollo, bil-kelma kultura, dan il-magażin mhux se jkun qed jifhem biss avvenimenti u azzjonijiet għolja, bħal kuncerti, drama, teatru u danza, kemm dik kontemporanja u dik klassika, iżda wkoll ser ikun qed infitħ fuq is-sotto-kultura. Se jibda jkun hawn artikli marbuta mal-kultura Għarbija f'Malta u kif din hija riflessa fuq l-ilsien Malti. Se nitkellmu fuq is-safar u naraw kulturi f'idliet li normalment ma' nassoċċejawx ruħna magħhom, kemm dawk fil-qrib u anke oħrajn il bogħod.

B'hekk nispera li l-qarrejja isibu f'dan il-magażin xi haġa li tolgothom.

Simon Mercieca

KONTENUT

- 6** Ministru għall-Għustizzja, Kultura u Gvern Lokali
- 10** L-Ispizjar Ġużeppi Agius u l-Konnessjoni tiegħi mas-Sette Giugno
- 17** Intervista dwar EsploraNatura
- 18** Marie-Louise Coleiro-Preca Il-Graxja tā- President Mara
- 20** Il-Mużika u t-Tfal
- 24** Hwienet tal-Convenience Shop
- 26** Niltaqgħu mal-Iskultur Chris Ebejer
- 30** Il-ħares ta' Filfa u l-Konti ta' Monte-Cristo
- 36** Il-Kultura Għarbija f'Malta
- 38** Il-ħna Mitlufa
- 40** Is-Sotto-Kultura tal-Fladd Filghodu fil-Club tal-Boċċi, ‘Il-Guy’
- 42** The Phantom of the Opera f'Londra
- 44** Il-Qagħqa tal-Appostli
- 46** Noholqu l-Iskejjel li Wiedna għandhom bżonn.

50 Galeria Fenici u l-Pittur Robert
Caruana Dingli 1882 -1940

52 Il-Belt ta' Caltagirone fi Sqallija

55 Borg Cardona b'appogg għal
fondazzjonijiet u dawk li jagħmlu
Karità mal-Annimali Domestici

56 Malet / Haven / Port

58 Inkomplu nsahħu Wirt Artna
permezz tar-Restawr

60 Nitkellmu mal-Kittieb Enrico
Gurgioli

67 Pastizzi Tradizzjoni jew Industrija?

70 Čmiel il-GeVla Maltija

Ministru GHALL-ĠUSTIZZA Kultura u GVERN LOKALI

Intervista - Dr Owen Bonnici

Ministru, meta titkellem ma' nies midhla tal-qasam tal-kultura jiddeskrivuk bhala katalist għal tibdil f'dan is-settur u li wkoll ressaqt 'il quddiem numru sabih ta' inizjattivi ġodda. Kif thares lejn il-futur ta' dan is-settur? U dan kif jirrifletti l-aspirazzjonijiet tiegħek għad-dan is-settur?

L-ewwelnett niehu gost li x-xogħol li qed nagħmlu qed jiġi apprezzat u wkoll qed jinhass ma' dawk midħla tal-kultura. Din fil-fatt hija waħda mill-ghanijiet tal-ħidma tiegħi f'dan is-settur, li nara li l-qasam kulturali jkun mhux biss aktar apprezzat, imma wkoll li nirrigenerawh. U dan qed nagħmlu permezz ta' diversi inizjattivi li qed iolotku kull fergħa f'dan is-settur.

Dejjem nghid u ma niddejjaqx
nirrepeti li pajjiżna huwa rikk f'dak li
huwa partimonju kulturali. Jekk thares
lejn pajjiżi oħra ferm akbar minna u
tqabbilhom ma' pajjiżna, taqra wkoll
bil-miktub li Malta fiċ-ċokon tagħha
għandha l-akbar konċentrazzjoni ta' siti
istoriċi. Għalfejn qed nghid dan?

Meta dhalt responsabbli għal dan
is-settur ridt narah jevolvi. Jīgifieri ma-
kontx kuntent li nara biss li nindokraw
dak li konna mdorrijjin bih, imma
wkoll nesploraw oqsma oħra. U meta
bdejna niddiskutu, rajna li hemm hafna
x'wieħed jista' jagħmel.

B'diskussionijiet, pjani u wkoll miżuri, ersaqna biex nagħtu dimensjoni aktar wiesgħa għal dan is-settur. Nista' nsemmi diversi eżempji, imma se nibda b'wieħed riċenti. L-oħra jn-nitkell mu-dwarhom ukoll.

Il-hidma f'dan il-qasam dejjem ikkonċernat fuq dak li għandna fuq l-art. Imma hemm dinja oħra kulturali taħt wiċċi il-baħar. Kien ilu li nibet f'mohħi dan il-ħsieb li nesploraw il-possibbiltà li dan il-wirt noffruh ukoll għat-tgawdija tal-poplu Malti u għal-dawk li iżjuru pajjiżna.

Fil-mument opportun, wara studji li saru, wasalna wkoll u ftit tal-ġimġħat ilu ġabbarna t-twaqqif tad-Dipartiment tal-Wirt ta' taħt il-Baħar. Issa dak kollu li għandna taħt wiċċ l-ilma, minn relitti Feniċi sa relitti ta' żmien il-gwerra, se jkunu jistgħu jitgawd minn dawk kollha li għandhom għal qalbhom

Ritratt - DOJ Pierre Sammut

l-istorja ta' pajjiżna

Hemm inizjattivi oħra. Eżempju ieħor huwa dak tal-wirt intangibbli. Ghaddejha hidma kbira biex aspetti kulturali Maltin ikunu elenkat fuq il-lista tal-UNESCO bħala wirt dinji. Hemm diversi. Imma naħseb illum kulħadd jaf li fuq quddiem hemm ir-rikonoxxiement tal-ftira Maltja.

Dawn kollha u ħafna oħrajn huma parti mill-aspirazzjonijiet tiegħi għal dan is-settur. Li appartī li nharsu dak li għandna, naraw li kull aspett kulturali nressquhu 'il quddiem biex inkomplu nsebbħu l-Patrimonju Kulturali Malti u nagħmlu minn Malta destinazzjoni kulturali mill-aqwa.

Dan l-afħħar rajnik ukoll
thabbar tlestija jew bidu ta'
numru mdaqqa s ta' proġetti ta'
restawr. X'hemm wara dawn
il-proġetti kollha?

Ir-restawr li qed isir ilu f'qalbi minn meta kont żgħir u f'raħal twelidi kont nara dawk ir-rikkezzi kollha li jżejnuh. Dejjem kont nahseb li kienet tkun hasra li dawn ma niħdux hsiebhom u jispicċċaw borg ġebel ...

U mbagħad ingħataj il-portafoll b'responsabbiltà tal-kultura ...

Eżatt! Filfatt meta l-Prim Ministro fdali din ir-responsabbiltà dak li kont naħseb meta kont żgħażu u stajt nagħmlu fir-realtà! Mal-ewwel jiem bdejna fuq pjan ta' ħidma. L-impenn tagħna kien li nharsu l-wirt storiku mhux biss biex inkomplu ngawdu aħna, imma wkoll biex inħallu bhala legat għal ta' warajna. Dak iż-żmien konna digħi qed inhejju l-ħidma ghall-Belt Kapitali tagħna, li kienet se tkun il-Belt Kapitali Ewropea tal-Kultura. U ma xtaqtx li dan it-titlu prestiġjuż jidħol fil-Belt fl-istat li kienet.

Mexxejna pjan ta' ħidma qawwi u vast biex il-binjet prinċipali tal-Belt jingħataw ġajja ġidida. Sfortunatament kien hemm uħud minnhom li kien fi stat hażin hafna. Dan il-pjan illum tista' tmissu b'idejk u tarah b'għajnejk, għaliex nista' nħid, bi pjaċir, li biddilna wiċċi il-Belt.

Imma mhux biss. Ir-restawr qed isir madwar Malta kollha u fuq kull tip ta' sit storiku. Xejn mhu qed inħallu fil-ġenb. Knejjes, kappelli, statwi, fortifikazzjonijiet,

niċċeċ – il-lista ma tintemm qatt.

U tajjeb li hawnhekk insemmi wkoll li daħħalna skemi biex il-Gvernijiet Lokali wkoll igawdu minn dan ir-restawr. Hemm skemi li permezz tagħhom dawn jissuġġerixxu sit, dan ikun analizzat u jekk jintlaqa, jsir ir-restawr tiegħu.

Qed nagħmlu dan kollu għal raġuni prinċipali. Kif semmejt, irridu b'responsabbiltà naraw li dak li writna nippreservaw, nħadduhu lil ta' warajna u wkoll ipoġġu fuq il-mappa dinjija.

Ha mmur għal xi haġa differenti. Kemm ilu taħbi ir-responsabbiltà tiegħek, rajna s-settur tal-kultura jitwessa' biex jinvolti wkoll aspetti varji tal-kultura, kemm dik popolari u wkoll dik tradizzjonali. X'inhu l-ġhan ta' dan u għalfejn din hija daqshekk importanti?

Iva, kif semmejt kemm kemm qabel. Il-kultura mhix biss il-bini. Il-kultura hija dak kollu li jagħmilna Maltin u Ġħawdex. Apparti l-ħidma li semmejt, hemm ukoll xogħol ieħor li qed isir f'oqsma li qabel kienu minsija. Ejja

nieħdu żewġ aspetti.

Hadu ma jista' jiċċad li s-Socjetajiet Mužikali qed jaġħim lu xogħol kbir fil-komunitajiet tagħha. Ilhom hemm snin kbar. Hadu ħsieb li dan l-aspett kulturali jibqa' għaddej minn ġenerazzjoni għal oħra. Imma qatt ma kienu nghataw għajjnuna qabel.

Għalhekk hassejna li kellna ndaħħlu skema biex ngħinu. Ngħinuhom ikomplu għaddejji bix-xogħol tagħhom – tinsie li dawn kważi kollha fuq volontarjat u għall-imħabba tal-kultura dak li jaġħimlu. Ngħinu fir-restawr tal-arkivji tagħhom. Ngħinu f'xogħol marbut ma' dak kollu li huwa din it-tradizzjoni.

Meta ngħinu lilhom inkunu qed ngħinu biex inħarsu aspetti importanti tal-kultura tagħna – il-festi.

U la qed nitkellem dwar il-festi, hemm ukoll id-diversi għaqidiet tan-nar. Għamilna skema oħra biex ngħinuhom ukoll – biex insaħħu s-sigurtà tal-postijiet fejn jaħdmu.

Dawn huma għajjniet li daxlu issa. Nemmen li rridu nharsu lejn il-kultura b'mod wiesgħa ħalli nharsu lejn kull aspett tagħha. ➤

Ritratt - DOI Pierre Sammut

Ritratt - DOI Reuben Piscopo

GħADDEJJIN 71 PROGETT TA' RESTAWR

MINISTERU GHALL-ĠUSTIZZA,
KULTURA U GVERN LOKALI

Id-Direttorat tar-Restawr li hu fi ħdan il-Ministeru ghall-Ġustizzja, Kultura u Gvern Lokali, bħalissa għandu 71 proġetti ta' restawr għaddejjin fi stadji differenti ta' implimentazzjoni. Dan in-numru ma jinkludix proġetti oħra ta' restawr li qed isiru minn entitajiet oħrajn bħal Heritage Malta.

SARET HIDMA F'70% TAL-LOKALITAJIET MALTIN

Apparti dan li qed nitkellmu dwaru dan l-ahħar qrajna sħarrig li sar u li kien żvelat waqt seminar apposta, tas-sehem kbir li kellha Valletta 2018 f'diversi oqsma. Liema huma dawk il-fatturi li tahseb li wasslu għal dawn ir-riżultati?

Valletta 2018 ġidimna fuqha u ma noqghodx lura milli ngħid li kienet success. Dan is-suċċess wasal għal diversi raġunijiet. Ibda minn dawk kollha li kienu involuti kemm fuq quddiem u wkoll wara l-kwinti – li kienu mijiet.

Hadna riżultati tajbin ferm. Jekk thares lejn il-kontribut li tat Valletta 2018 lejn oqsma varji, tara figuri nteressanti.

Bejn l-2013 u l-2018, €84,000,000 intefqu fuq progetti kulturali u ta' wirt, filwaqt li hemm madwar €20,000,000 progettati għall-2019. Dawn in-numri, huma kollha fatti ta' kemm il-kultura qiegħda verament tiġġenera tkabbir ekonomiku u soċjali – fil-fatt mir-riċekra li saret, vvalutajna li l-impatt ekonomiku tal-investiment fil-Belt Valletta bejn l-2013 u l-2019 huwa mistenni li ġġenera kważi €50,000,000, f'attività ekonomika u 230, xogħol fultajm. Dan l-investiment iġġenera wkoll domanda addizzjonali għall-investiment li hu stmat għal €83,000,000.

L-investiment totali fil-Belt Valletta tul il-perjodu ta' qabel is-sena 2018 meta kellha t-titlu ta' Kapitali Ewropea tal-Kultura huwa stmat li laħaq il-€167 miljun. L-enfasi b'saħħtu fuq ir-riġenerazzjoni tal-wirt storiku li sar fil-Belt Valletta f'dawn l-ahħar snin jidher ċar u jinkludi kważi nofs l-attività tal-investiment li sar. Meta jiġi inkluż it-tisbiħ ta' spazji pubbliċi, bhal pjazez u ġonna, l-attivitàajiet tal-investiment jilħqu kważi żewġ terzi tal-investiment totali kumulattiv. Dan l-investiment sinjifikanti fil-kultura, wirt storiku u tisbiħ ta' spazji pubbliċi serva biex joħloq element sinjifikanti ta' interessa kummerċjali, li kkontribwixxa għal qabża sostanzjali fit-turizmu fil-Belt Valletta. L-impatt kumulattiv totali fil-PDG minn

investiment huwa stmat li kien €89 miljun, jew €72 miljun f'termini reali.

Data oħra tindika kif ix-xogħol fl-industrija tal-ospitälità fil-Belt Valletta kiber b'62% bejn l-2012 u l-2018 fejn l-istess industrija ġgħenerat 19% ta' tkabbir fil-gżejjer Maltin fl-istess perjodu. Din iż-żieda fix-xogħlijet hija ekwivalenti għall-250 xogħol fil-Belt Valletta fl-industrija tal-ospitälità, li x'aktarx kien riżultat tal-Kapitali Ewropea tal-Kultura u tal-investiment fil-wirt kulturali dokumentat fl-istudju tal-EPD. Fl-istess hin, ix-xogħol fultajm fl-Industriji Kulturali u Kreattivi żdied minn 9,111 fir-raba' kwart tas-sena f'Dicembru 2015 għall-10,629 fit-tieni kwart tas-sena fl-2018, ekwivalenti għall-16.7% żieda fuq perjodu ta' tliet snin. Ix-xogħol partajm totali f'CCHs kiber minn 3,073 fir-raba' kwart tas-sena fl-2015 għal 4,135 fit-tieni kwart tas-sena fl-2018. Ix-xogħol totali f'CCHs żdied b'18% fi tliet snin, żieda minn 10,752 fir-raba' kwart tas-sena fl-2015 għal 12,686 fit-tieni kwart tas-sena fl-2018.

Tajtek ħafna figuri u statistika, imma aktar minn dak li ngħid jien, naħseb il-fatti jitkellmu waħedhom!

Il-Ministeru għandu diversi entitajiet taħtu, fosthom Heritage Malta. Din qed tkun attiva ferm fil-promozzjoni tal-Patrimonju Kulturali tagħna u wkoll qed timmira din il-hidma lejn gruppi speċifiċi, fosthom studenti u wkoll l-anzjani. Għalfejn mortu fuq dan l-approċċe?

Din hija interessanti ferm. Wahda mill-entitajiet li jaqgħu taħt il-ministeru hija propriu Heritage Malta. Qabel inkompli, tajjeb li nsemmi li r-restawr li qed nagħmlu huwa xogħol id-Direttor tar-Restawr, miżgħud b'nies professjonal fil-qasam.

Anke Heritage Malta, parti li tieku ħsieb is-siti tagħha, anke b'restawr, qed naħdu biex indaħħlu l-kultura fi-żminijiet moderni. Irridu naħsbu 'l barra

minn kif imdorrijjin biex nilħqu dejjem aktar viżitaturi fis-siti tagħna.

Għax qed nħid hekk? Ha nieħdu l-MUŻA. Arrestawrajna l-bini, ilqajna fih il-kolleżżjoni tal-arti ta' pajiżza, imma mhux biss. Daħħalna t-teknoloġija moderna biex inkomplu nġibu liż-żgħar tagħna bil-mezz li huwa ferm qrib tagħhom – it-teknoloġija tal-Informatika. U qed ikollha succcess.

Issa permezz ta' Heritage Malta daħħalna żewġ skemi, li ninsab kburi li l-ewwel waħda, il-Heritage Passport, mill-bidu tat-riżultati tajbin immens. Biss biss fl-ewwel mitt jum rajna żieda qawwija ta' attendenza ta' studenti fis-siti tagħna. Li permezz ta' dan il-Passaport jidħlu b'xejn u jieħdu żewġ adulti magħhom.

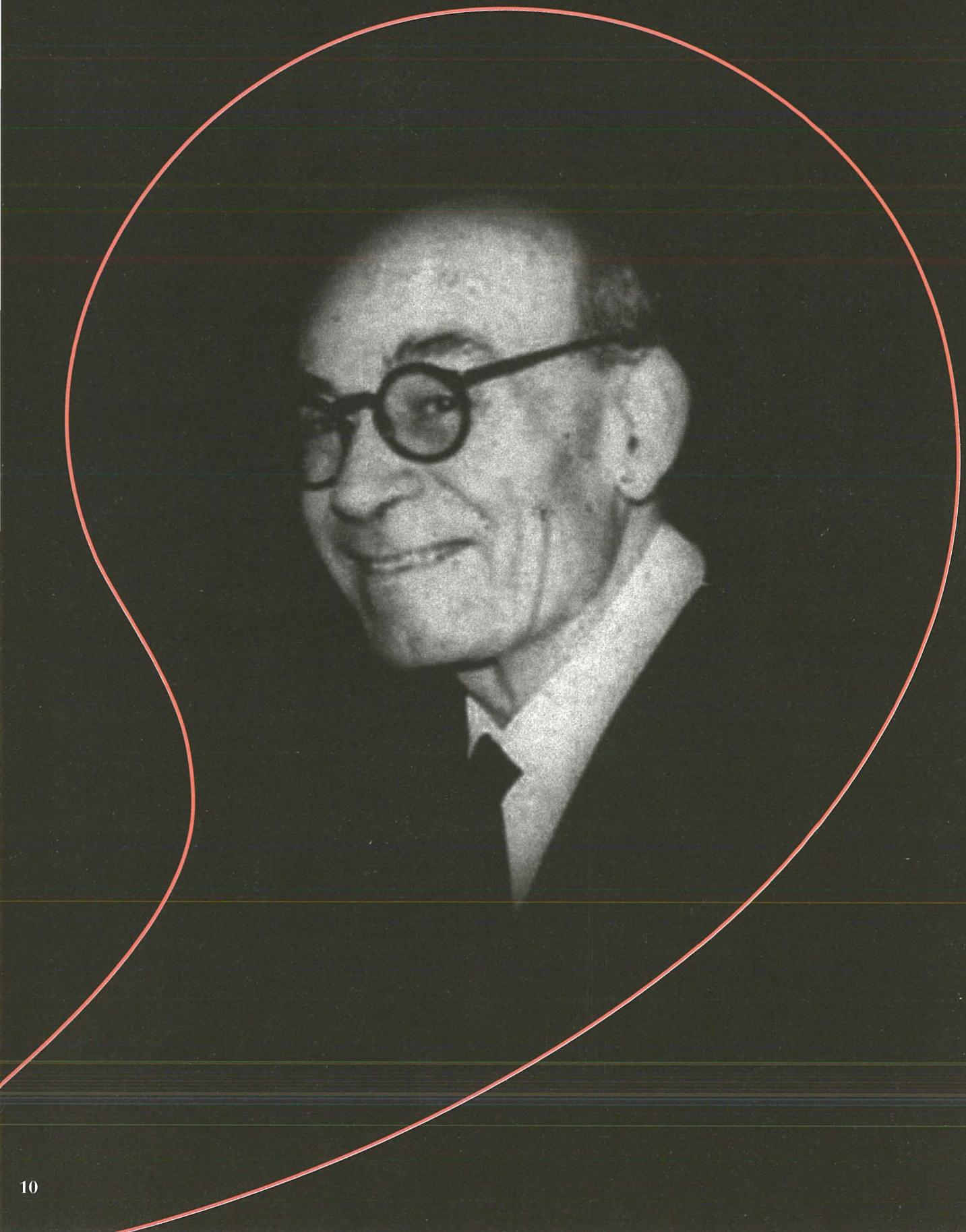
Dan huwa l-approċċ li rridu biex inressqu l-kultura dejjem aktar lejn innies. Issa għadni kemm ġabbart Passaport iehor, din id-darba indirizzat lejn l-anzjani tagħna. Li se jahdem fuq l-istess linji tal-Heritage Passport, imma jindirizza lill-anzjani. Persważ li se jkun suċċess ukoll.

Hidma oħra li qed tagħti l-frott hija dik li l-kultura Maltija tinxtered ukoll b'mod internazzjonali. Kemm huwa importanti dan u fejn trid tasal b'din l-istrateġija?

Huwa tajjeb li aħna lkoll ingawdu minn dan is-settur. Mhux biss billi nitpaxxew b'dak li għandna, imma wkoll billi napprezzawh u wkoll nitgħallmu minnu.

Imma dan mhux biżżejjed. Jekk tmur barra minn Malta, hemm siti li huma magħrufin b'mod dinji. Eżempju l-Ipoġew, il-Ġantija u wkoll tradizzjonijiet, bħall-Karnival. Imma aħna rridu li lil hinn minn xtutna, Malta tkun magħrufa għal dak kollu li għandha – u għandha ħafna x'toffri.

B'din il-promozzjoni nkunu mhux biss qed inpoġġu lil Malta fuq il-mappa kulturali, imma nkunu qed insaħħu bħala destinazzjoni turistika kulturali. Inkunu qed insaħħu l-impiegħi f'dan is-settur, inkunu qed nagħtu aktar sehem fl-ekonomija Maltija.

L-Ispīzjar Gużeppi Agius u l-konnessjoni tiegħu mas-Sette Giugno

SIMON MERCIЕCA

**F'RAHAL ĠDID, L-ISPIŻJAR
GUŻEPPI AGIUS, KIEN PERSUNA
MAGRUFU SEW MINHABBA
L-GHAJNUNA LI KIEN JAGHTI LIL
HAFNA FOQRA LI KIEN HEMM
F'RAHAL ĠDID SPEċJALMENT
FL-EWWEL NOFS TAS-SEKLU
GHOXRIN. BISS FTIT JAFU, LI
DAN IR-RAGEL, TA' STATURA
ŽGHIRA HU MARBUT MAL-
GRAJJET TAS-SETTE GIUGNO.**

Bħala spīżjar, hu magħruf ħafna fil-post fejn kellu l-ispiżiera, jiġifieri Raħal Ġdid. F'Rahal Ġdid kulhadd kien jafu bhala s-Sur Agius. Biss ftit jafu li Gużeppi Agius spiċċa spīżjar minhabba l-ġrajjiet tas-Sette Giugno. Hu daħal l-universitá biex isir tabib. Beda l-kors u kien sejjer tajjeb ħafna. Bħal ħafna studenti ta' dik il-ħabta, kien attiv fost l-istudenti u ma kienx jiddejjaq juri s-sentimenti politici tiegħu li kien anti-kolonjali u favur il-Partit Nazzjonali.

TAL-ABJAD

Min-naħha tal-missier, il-familja ta' Gużeppi Agius kienet oriġinarjament minn Ghajnsielem Ghawdex. Wara niżlet toqghod Hal Lija, iżda missier Gużeppi, li kien jismu Giovanni, niżel joqghod il-Birgu, peress li kien daħal jaħdem it-Tarzna. Gużeppi twieled il-Birgu iżda ta' erba' snin niżel joqghod Raħal Ġdid. Il-familja kienet xrat dar fil-pjazza li oriġinarjament kienet għand Ingliz. F'Hal Lija, il-familja kienet magħrufa bhala tal-Abjad. Kien żmien meta r-raħħala

jiġifieri dawk li kien ikollhom il-merħliet biex ibighu l-ħalib bieb bieb. Iżda fi żmien ir-Randan jew ġanet ta' astinenza, dawn ir-rahħala ma kinux jgħajtu hawn tal-ħalib, iżda għal tal-abjad. Il-ħalib kien jiġi kkunsmat f'dawn il-jiem ta' projbizzjoni minn dawk biss li kienu jkunu morda, l-anzjani u t-tfal Dawn kienu eżenti mis-sawm u setgħu jixorbu l-ħalib.

Min-naħha tal-omm kienu miż-Żurrieq. Issa lill-amministatur Ingлизi li jkun hemm xi tifel ta' xi impjegat fit-Tarzna Navalni Ingiliza u dan jissieħeb ma' partit li kien anti-Brittaniku kienet xi haġa li tagħtihom ġewwa ħafna. U kienet tagħti ġewwa ħafna wkoll li dawk il-Maltin li kienu jagħtu l-appoġġ l-İngliżi.

Gara li ftit qabel l-irvelliżiet tas-Sette Giugno, l-istudenti tal-Universitá ħarġu jipprotestaw minħabba riformi li l-Gvern Imperjali ried jaġħmel fl-Universitá. Il-kap tal-ġha qadha tal-istudenti li kien jissejja Comitato Permanente Universitario (CPU) kien Carmelo Mifsud Bonnici, magħruf bhala l-Gross. Flimkien ma' studenti oħra, kien gie mixli li insulta lil Ċikku Azzopardi, eks-Kap tal-Partit Nazzjonali. Mifsud Bonnici kien ġareg illiberat. Biss ftit jafu li fu l-Gross, Wenzinu u Gużeppi Agius, ġew imwaħħla fl-eżamijiet tagħhom f'dan l-istess perjodu. Waqt li l-Gross kien qed jaġħmel il-kors tal-ligi, Wenzinu u Gużeppi kien qed isegwu l-kors tal-mediciċina. Kienu waslu lejn l-ahħar kors.

Gużeppi Agius kien ha sehem f'dawn l-irvelliżiet tas-Sette Giugno. Kien ipprotesta mal-istudenti u fis-

ta' Ĝunju kien il-Belt. Meta s-suldati sparaw l-ewwel tiri, hu kien fi Strada San Paolo. Forsi ftit jafu, iżda wara dawn l-inċidenti, ħafna Maltin, inkluż min ha sehem ma kienx jitkellem li kien hemm. Kien hemm biżżeġ li tassocċja ruħek magħħom. Kien biss mis-sittinijiet 'i hemm li kien jikteb l-istess Agius, li nies bdew ma jibżgħux jitkellmu dwar dawn l-irvelliżiet. Ir-ragħuni ta' din il-biżżeġ kienet ir-ripressjoni tal-Ingliżi. Agius stess kien daq din ir-ripressjoni.

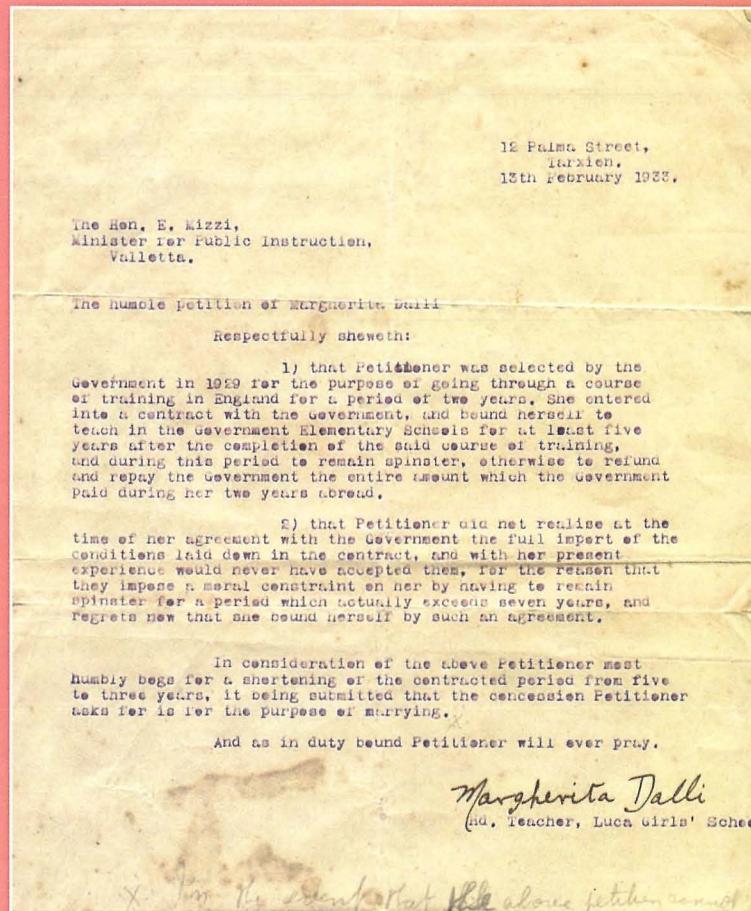
It-tifel ta' Gużeppi Agius, John, qal li meta waħħlu lil missieru, hu talab reviżjoni tal-karta tal-eżami. Il-persuna responsabbli mill-proċedura qallu li għalxejn se jitlobha u se jaħli l-flus, għax il-professuri se jitqaqqu, ipejpu sigarru u jżommu mar-riżultat. Iżda hu xorta talabha. Kif qalulu, ir-riżultat ma nbidix biss tawh id-dritt li jara l-karta u meta raha, fuqha kien hemm l-inizzjali R.B. li kien tal-Professur Ruggier Busutti. B'hekk induna min kien waħħlu. Baqa' sakemm miet jgħid, li din kienet l-ikbar weġħha ta' ħajtu.

Wenzinu Mifsud Bonnici kien kompli l-kors Napli fejn studja taħbi Giuseppe Moscati li wara dan sar tabib famuż u qaddis. Min-naħha l-oħra, Gużeppi Agius ma kellux il-mezzi biex ikompli l-kors barra minn Malta. Biss Alla ried, li kien għab il-lawrja ta' spizjar. B'hekk, kuġinuh Gużeppi Agius Muscat, ta' Haż-Żabbar, kien heġġu biex jifta u jaħdem ta' spīżjar. Hu kien għenu biex jifta l-ewwel spiżiera fi Triq il-Knisja Haż-Żabbar.

Il-mara tal-ispiżjar Agius, Margerita Dalli

Ritratt ta' l-ittra li bghatet Margerita Dalli biex tkun tista' tkompli tgħalliem

◀ L-EWWEL GHALLIEMA TQILA F'MALTA

Wara l-elezzjoni tal-1932, li kienet mirbuha mill-Partit Nazzjonalista, kuġinuh, Gużeppi Agius Muscat, kien sar Ministro tas-Saħħa. Matul din il-legiżatura, Nerik Mizzi kien lahaq Ministro tal-Edukazzjoni, wara li Enrico Dandria kien miet ffit wara li ha l-kariġa ta' Ministro tal-Edukazzjoni. Fl-1933, l-ispiżjar Agius iżżewwiegħ lil Margerita Dalli li kienet il-Kap tal-Iskola ta' Hal Luqa. Kien żmien li l-ghalliemha nisa kienu jitilfu l-post tax-xogħol malli jiżżewwiegħu. Ģara li Margerita Dalli kienet waħda mill-istudenti li kienet inbagħtet l-Ingilterra biex tistudja. Kien żmien fejn is-sistema tal-edukazzjoni tagħna, min kien imur

jistudja l-Ingilterra kien eventualment isir kap ta' skola. Biss il-Gvern kien jorbtu jew jorbotha b'kuntratt tal-inqas li jagħtuh hamis snin ta' tagħlim. Fuq kolloks il-Gvern kien jorbot lin-nisa li ma setgħux jiżżewwiegħu. Jekk jiżżewwiegħu riedu jħallus l-ammont lura.

Meta għejt biex tiżżewwiegħ, Margerita Dalli, għejt mitluba mid-Direttur tal-Edukazzjoni, Albert Laferla biex thalli l-post tagħha. Gużeppi Agius kien b'ruhu u b'għismu wara l-għarusa tiegħi biex tibqa' tgħallem. Kien qabeż għalihom Nerik Mizzi. Laferla ma kien laqa' t-talba ta' Margerita biex tibqa' tgħallem. Biss fuq parir ta' xi ħadd, Margerita Dalli rrreferiet it-talba tagħha lill-Ministru tal-Edukazzjoni, jew kif kien jissejjah f'dik il-habta l-Ministru

tal-Istruzzjoni Pubblika. Il-Ministr tal-Edukazzjoni, Nerik Mizzi aċċetta t-talba tagħha u ta' permess biex tibqa' tgħallem għal perjodu ta' tliet snin flok ġħamsa.

Biss Margerita Dalli tidħol fl-istorja bħala l-ewwel mara, li mhux biss żammet il-post tagħha wara li żżewġet iżda wkoll li ħarġet tqila waqt li issa kienet qiegħda tgħallem u tmexxi skola. Niftakar lil missieri jghidli li kien inħoloq skandlu f'dik il-ħabta. Hafna ma aċċettawx il-fatt li mara miżżewwiegħa u tqila tidher quddiem it-tfal. Infatti kienet tqila b'żewġ itrabi. Wieħed minnhom kien il-mibki Dun Mario Agius.

Wara Haż-Żabbar, l-ispiżjar Agius fet-ħaż-żebi fil-pjazza ta' Raħal Għidid.

No.M.J.173/31.

LIEUTENANT-GOVERNOR'S OFFICE

MALTA, 29 January, 1931.

Sir,

In continuation of my letter of the 26th instant, on the subject of the staying of proceedings instituted against you for having purchased stolen goods, I am directed to inform you that His Excellency the Governor has been pleased to accede to the prayer of your petition.

I have the honour to be,

SIR,

Your obedient servant,

for Lieutenant-Governor.

Joseph Agius, Esq., Ph. Ch.,
c/o G. Lanzon, Esq., L.P.,
Chamber of Solicitors.

L-ittra tal-Gvernatur li teżentah mill-htiega

X for the evident that the above petition cannot be favourably entertained petitioner humbly asks, as an alternative, permission to get married before the expiration of the contracted period and continue to teach in the schools after marriage

I respectfully beg you to accept the enclosed petition to the Hon. Minister for Public Health.

Ritratti tat-tikketta ta' fuq il-flixken tal-ispiżerija ta' Haż-Żabbar

Fetaħha eżattament fejn illum hemm id-dahla tal-poliklinika, kantuniera ma' Ditch Street. Dak iż-żmien din kienet remissa, parti mill-kumpless li kienu bnew il-kavallieri. Wara kien ha l-ħanut li kien hemm faċċata tagħha fejn hafna, inkluż jien, niftakru din l-ispiżerija.

IN-NASBA

Fuq kollex, qabel it-Tieni Gwerra, is-Sur Agius kien pro-Taljan u Mizzjan. Kien sahansitra daħal fl-Unjoni tal-Faxxisti Inglizi f'Malta. Kien sahansitra sar is-segretarju tal-Każin Nazzjonalisti ta' Rahal Ġdid, li kien l-ewwel Każin Nazzjonalisti li nfetah f'Malta. It-tifel tas-Sur Agius, Dun Mario, irakkontali li meta missieru kien għadu fl-ewwel spiżerija li kien fetaħ f'Rahal Ġdid,

l-Ingliżi pprovaw jagħmlulu nasba biex jagħlqulu l-ispiżerija. Is-sena kienet 1931. F'dik il-ħabta, il-politika kienet taħra q hafna f'Malta. Kien daħal raġel fl-ispiżerija u ried ibighlu xi medicina li qallu kienet misruqa mit-tarzna tal-Ammirajiet. Is-Sur Agius kien jgħid li dan ir-raġel kien bagħtu spiżjar iehor li kellu alleanzi kbar mat-Tarzna tal-Ammiral.

Meta ġara dan il-każ kienet ghada kif mietet oħt l-ispiżjar Agius, li kien jisimha Ineż. Din mietet fil-fjuri ta' hajnejha. Kienet mewta li l-familja u partikolarment is-Sur Agius kien ħassha hafna, tant li wara l-mewt tagħha, ma riedx u kien jiddejjaq jieħu r-ritratti. L-ahħar ritratt, u Dun Mario kien uruhili, kien dak ta' din oħtu li ttieħed

fil-familja. F'mument minnhom, is-Sur Agius ġass l-oħtu tgħidlu ara ma jkollox x'taqksam miegħu dan ir-raġel. F'daqqa waħda, l-ispiżjar Agius qallu b'rabbja biex jitlaq 'il barra mill-ispiżerija. Din kienet xi haġa li mhux normali għaliex li jitkellem b'rabbja, għax hu kien bniedem li jħobb jisma' lil dak li jkun - kif jgħidu bl-Ingliż - a good listener. Kif hareġ dan ir-raġel, dahlu mill-ewwel il-Puliżja. Qalulu li kienu ġew ifittxulu għal medicina misruqa mingħand it-Tarzna tal-Ammirajiet. F'dik il-ħabta kieku inqabab b'medicina misruqa mit-tarzna kienu jagħlqulu l-ispiżerija. It-tifel ta' Sur Agius, Alfred, għad għandu l-ittra li missieru kien irċieva mingħand il-Gvernatur biex bil-pulit jinfurmaw li dan il-każ kien ingħalaq.

L-ISPIŽJAR TAL-FQAR

L-ispiżjar Agius jibqa' msemmi f'Rahal Ġdid għall-qalbkira ul-imħabba tiegħu lejn il-fqir. Kien jaf daqs tabib, minħabba li kif rajna kien għamel il-kors kollu tal-mediciċina u waħħluu fl-ahħar. Min jaf kemm ta parir medici b'xejn u kien juža mediċini naturali, speċjalment għat-trabi, biex jiffranka flus lill-klijenti ħaddiema tiegħu. Fost l-oħrajn kien jagħti b'xejn il-frak tal-biskuttelli. Kien jsejhulhom il-biskuttelli ta' Malta. Kien jagħmluhom tarb. Ftit maħruqin mal-ħalib. Biex jixorbuhom it-trabi kontra imsarinhom. Dawn kien jmorru għand il-forn ta' Sacred Heart Street, magħruf fir-rahal bħala ta' Čan Ton. Kien zmien fejn l-ispiżjar ried litteralment jagħmel hu l-mediciċina. Kien jmorru għandu t-tfal ibighlu x-xahmet l-art, jew xi wiċċa' għax kien jintużaw fit-taħlita mal-mediciċini. Mhux l-ewwel darba li kien jixtrihom biex sempliċiment jagħti dik ix-xi haġa żgħira lil dawn it-tfal.

Il-kampjuni tal-mediciċini li kien jingħata kien iqassam b'xejn. Haddieħor

kien ibigħhom. Kien jara li jagħtihom lil dawk li ma kellhomx flus biex iħallsu l-mediċini. Kien ibiġħ bir-roħs tant li darba minnhom l-ispiżjara kienu għamlu kartell kontrih u l-aġġent ma riidx jibqa' jbigħlu l-mediċini jekk kien se jibqa' jżomm il-prezzijiet baxxi. Biss ma kienx wieħed milli jibżà. Il-principji tiegħu qatt ma kienu għall-bejgh.

Kien żmien meta ma kienx hemm hin tal-gheluq tal-ispiżeriji. Kienu jidmu miftuħin sa tard billej. U ġieli anke bil-lejl kien jiġu jħabtu u kien jinżel u jifθilhom. Kien jgħid ma tafx x'wieħed inqalagħlu.

Storja oħra marbuta ma' din l-ispiżerija qalieli Alfred. Alfred irrakkontali li bħala spiżjar, missieru kien iħalli n-nies jidħlu wara l-bank u jħalli č-ċavetta fl-armaturi biex iħalli n-nies jehduhom u mbagħad iħallsu. Ovvjament kien hemm mediċini li kienu msakkra bič-ċavetta għax dawn seta' biss imišhom l-ispiżjar. Dan kien b'obbliġu tas-Sanità. Darba wieħed minn ta' ġewwa fesfislu f'widintu u qallu li persuna ha xi

mediċina mingħajr ma ħallsitu. Pront pront is-Sur Agius irrispondi, 'La ġhadha sinjal li kelleu bżonnha! B'hekk ta-lezzjoni lil min mar ifesfislu f'widejh!

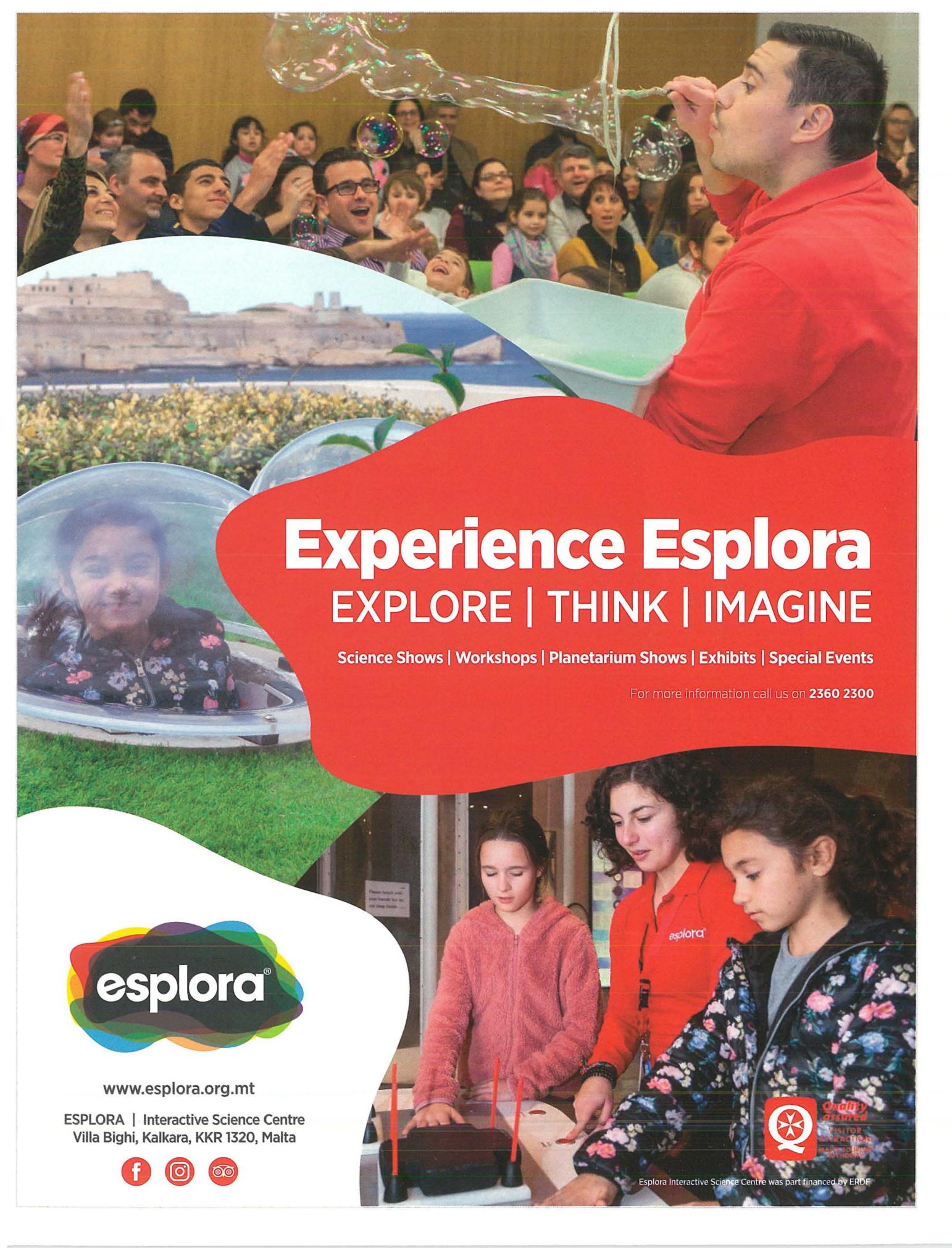
Wara l-gwerra, minn Mizzjan, is-Sur Agius sar partitarju kbir ta' Dom Mintoff. Kien favurih b'mod miftuħ anke fil-kriżi tas-sittinijiet. Kien jara f'Mintoff il-bniedem li seta' jiġgieled għall-ħaddiem. F'Nerik Mizzi kien ra bniedem ta' integratità kbira. Minħabba l-popolarità tiegħu f'Rahal Ġdid, mhux l-ewwel darba li Mintoff kien jibgħat għandu lil Anton Buttigieg biex jikkonvinċieh biex joħroġ mal-Partit Laburista. Iżda l-ispiżjar Agius dejjem irrifjuta, b'rispett ta' ibnu Dun Mario, minħabba li kien saċċerdot.

Kif qallib ibnu Alfred.

"Missieri ma kienx xi turn coat. Missieri dejjem ta appoġġ politiku li dawk il-politici li żammew mal-principji tiegħu. Eventalment, wara li Mintoff sar Prim Ministru, ma kienx baqa' jaqbel f'kollo. Hu baqa' dejjem iżomm mal-principji tiegħu."

Ritratt tas-Sur Agius fit-tielet spiżerija tiegħu. F'dan ir-ritratt li kien ġibdu fotografu jismu Mario li kien jaħdem ma' Agius Foto Studio. Fin-nofs jidher l-ispiżjar Agius. Fuq ix-xellug jidher haten l-ispiżjar Agius, Wistin Dalli li kien magħruf għas-safar tal-insib u fuq in-naha l-ohra, hemm Charlie li kien jaħdem ta' barbier partajm ma' Karmenu Mercieca. Dan Karmenu Mercieca kelleu l-ħanut tiegħu, kif tibda l-kantuniera li jmiss fuq l-istess tat-triq tal-ispiżerija. Kien magħruf minħabba li kull filghodu, Pawlu Boffa, anke meta kien Prim Ministru kien imur għandu biex jaġħmel il-leħja u xaghru.

Experience Esplora

EXPLORE | THINK | IMAGINE

Science Shows | Workshops | Planetarium Shows | Exhibits | Special Events

For more information call us on **2360 2300**

esplora®

www.esplora.org.mt

ESPLORA | Interactive Science Centre
Villa Bighi, Kalkara, KKR 1320, Malta

Esplora Interactive Science Centre was part financed by ERDF

Intervista dwar EsploraNatura

maċ-Ċermen Eżekuttiv tal-Kunsill Malti għax-Xjenza u t-Teknoloġija,

DR JEFFREY PULLICINO ORLANDO

Smajna li l-Kunsill Malti għax-Xjenza u t-Teknoloġija qiegħed jimbarka fuq proġetti ġdid. Tista' tgħidilna aktar dwar?

Il-Kunsill Malti għax-Xjenza u t-Teknoloġija qiegħed jaħdem fuq l-iż-żvilupp ta' centrū interattiv għall-istorja naturali, EsploraNatura. Din kienet wegħda elettorali tal-Gvern Laburista. Din se tkun ospitatata fil-binjiet tal-Lvant tal-peninsula Bighi, li jmissu mal-Esplora.

X'wassal għal EsploraNatura?

Il-Mużew Nazzjonali tal-Istorja Naturali, li fil-preżent jinsab fil-Palazz Vilhena fl-Imdina, għandu kollezzjoni kbira u affaxxinant ta' madwar miljun speċi. It-tim li jikkuraha, immexxi minn John Borg, qiegħed jagħmel biċċa xogħol kbira biex jikkonserva din il-kollezzjoni. Madankollu, hemm ċerta restrizzjonijiet partikolari fis-sit u l-faċilitajiet kurrenti. EsploraNatura se tkun tista' tilqa' dawn l-ispeċi f'ambjent aktar adegħwat, biex tiżgura li dawn it-teżorji nazzjonali huma ppreservati fl-aqwa kundizzjonijiet possibbli. Se nkunu qiegħdin niżviluppaw ukoll attrazzjoni ta' klassi mondjalji għall-viżitaturi li jiffokaw fuq il-preżentazzjoni

u l-interpretażzjoni tal-istorja naturali lokali, filwaqt li jkomplu jiż-żviluppaw hub tax-xjenza fil-Kalkara. Dan l-iż-żvilupp se jippermetti għar-restawr tal-Palazz Vilhena nnifsu, li partijiet minhom jinsabu fi stati imminenti li jaqgħu.

Dan jinstema' bħala pjan ambizzjuż u kbir. Tista' tgħidilna xi fit-tit dwar ix-xogħol li għaddej minn wara l-kwinti?

Il-preparazzjonijiet biex il-kollezzjoni tal-istorja naturali ssib postha mill-ġdid, kif ukoll id-disinni u x-xogħliljet fuq il-bini u l-esbizzjonijiet jinsabu għaddejjin ġmielhom. Kien sforz bhala tim sa mill-bidu nett. Għandna wkoll il-kollaborazzjoni u l-appoġġ ta' Heritage Malta, il-Ministru Owen Bonnici, is-Segretarju Parlamentari Silvio Schembri, is-Segretarju Permanenti Prinċipali Mario Cutajar, is-Segretarju Permanenti Vincent Muscat u l-konsulenti tagħna KCA London. Fl-istess waqt, Heritage Malta qiegħdin jaħdmu fuq l-iż-żvilupp ta' uffiċċċi ġodda, workshops u postijiet fejn jattiraw il-viżitaturi tagħhom f'sit f'Ta' Qali. Ta' min wieħed isemmi l-assistenza li qiegħda tingħata mill-Malta Industrial parks biex jingħata dan is-sit.

©KENUP

Liema hi l-ispeċi favorita tiegħek f'din il-kollezzjoni?

Diffiċċi tagħżel speċi favorita. Kull kabinet għandu xi haġa ecċitanti x'juri, minn speċi preistoriči imprezzabbi għal speċi ġodda li nġabru minn madwar id-dinja. Madankollu, li kieku kelli nagħżel, dan kien ikun il-mummja Egizzjana. Il-mummja u s-sarkofagu tal-injam huma minn 600QK u ngiebu Malta flimkien ma' diversi artifatti oħra Egizzjani minn Lord Grenfell, il-Gvernatur ta' Malta bejn 1-1899 u 1-1903. Jingħad li dan is-sarkofagu hu mishut... imma ejja nħallu dik l-istorja għal darbōħra.

Nistiednu 'i kulhadd biex jiġu u jagħżlu liema hul-kampjun ul-attrazzjoni favorita tagħhom ladarba EsploraNatura jifta il-bibien.

MARIE - LOUISE
COLEIRO PRECA
PRESIDENT TA' MALTA

BEJN STORJA U MITI

Sergio Grech

L-Esperjenza li teditja ktieb dwar:

Marie-Louise Colerio-Preca

IL-ĠRAJJA TA' PRESIDENT MARA

FTIT XHUR QABEL

L-APPUNTAMENT ELETTORALI
TAL-2013, ID-DAR TAL-KOTBA
HORIZONS IPPUBBLIKAT
IL-VOLUM DUMINKU MINTOFF
BEJN STORJA U MITI EDITJAT
MINNI.

Dak kien it-tieni ktieb tieghi wara spazju ta' ħames snin u tergħa' u tgħid l-ewwel ktieb tieghi kien rumanz għalkemm kien ukoll riflessjonijiet ta' tħalli fis-snin tamenin. Ir-rumanz kont għammidtu ll-Lejl tal-Irġulija. Ftit xhur wara l-pubblikkazzjoni tal-ktieb tasalli telefonata u wieħed mill-azzjonisti talabni nikkunsidra li Bejn Storja u Miti ssir sensiela. Anki għax il-ktieb inbigh bl-eluf minkejja kull biżże' Illum wasalna għas-sa' volum u fih qed niddiskutu lil Marie-Louise Coleiro Preca; isem li illum hu parti minn kull dar

Maltija.

Bejn Storja u Miti trid tiftaħ il-bibien imsakkra. Trid tiddibatti. Trid teħodha kontra l-kurrent. Trid tistaqsi. Trid tirribella kontra l-idea li l-istorja hi sempliċiment mužika ta' min hu fil-quċċata jew fil-poter. Bla ma nidher bombastiku, għali ja Bejn Storja u Miti sar mezz kif insarraf il-patrijottiżmu tieghi lejn l-art li wellditni. Mhux patrijottiżmu tal-bnadar, li jaf fi il-piż tiegħu, imma wieħed li jgħinek tgħarbel il-passat u tipprova tifhem DNA ġenek.

Nammetti li fis-sensiela kien hemm deficit għax konna qed nena sizzaw wisq dwar l-irġiel. Anke għax wara kollo l-irġiel għal bosta snin ddominaw l-istorja bħallikieku n-nisa qatt ma kienu hemmr. Riedna nagħmlu stqarrirja wara kollo li anke l-mara Maltija haqqha post ximkien fl-istorja. Żgur mhux il-paljazza tal-interpretazzjoni storika.

Imlejna ffit il-vojt meta hriġna volum fuq Mabel Strickland imma l-pubblikatur baqa' jinsisti miegħi li Bejn Storja u Miti trid tiddiskuti mara oħra li ma kinitx passiva fis-soċjetà.

Minn hawn ī- hemm l-għażla kienet naturali. L-eżempju ta' ħajja attiva ta' Marie-Louise Colerio Preca ma setax jinqabeż. Imma mhux kulma jleqq u deheb ghax f'kotba bħal dawn jibda l-ewwel intopp. Min se jikteb? Il-ħbieb jew l-ghedewwa? U l-ħbieb x'se jgħidu? U l-ghedewwa, biex nużaw kelma iebsa, x'difetti se jsibu? U agħar minn hekk jekk kulħadd se jdoqq l-istess strument, se jkollna ripetizzjoni monotona? Fis-sensiela johrog żgur il-punt li anke l-impenn fil-ħajja pubblika jvarja u allura morna għal-qawsalla ta' nies differenti li kienu jafuha f'epoki differenti għalkemm jaf hemm certu inklinazzjoni għal nies li jafuha bħala Ministru u President. Għax l-attivizmu aktarx jappella iktar fl-Istorja milli l-privat.

Fuq kollox Colerio Preca kienet l-ewwel President tar-Repubblika li konna se niddiskutu fis-sensiela u allura ma xtaqniex li l-ktieb ikun album tal-Presidenza. Presidenza li ġabtet fi żmien qtil ta' ġurnalista famuża lokali, meta l-iskandlu Panama Papers kien fl-aqwa tiegħu u meta qed narraw kontradizzjonijiet čari soċjali ta' pajiż li ekonomikament miexi tajeb imma li xorta qed ikollu

frazzjoni ta' nies li qed jgħixu f'garaxxijiet jew karozzi. Dan tgħidu l-istatistika u mhux jien u fil-ġurnali u t-televiżjoni qed jidher dawn l-istejjer anke jekk xi kultant ikunu mgħebba wisq. Allura dan il-kuntest indirizzajnej fil-ktieb.

Kien hemm ukoll dilemma li ma setgħetx ma tkun indirizzata. Colerio-Preca kienet segretarja generali ta' partit fis-snin tmenin meta l-pajjiż demokratikament kien iġġam ja u din il-perspettiva kienet nieqsa. Riedna nistaqsu hi fejn kienet u x'għamlet? Hu perjodu diffiċli li meta jissemma' ma jonsux il-kontroversji kbar u kull naħa tipprova tiskredita u takkuża lin-naħha l-oħra. Fuq kollox ma kienx ikun ġust li wieħed ileħħen biss il-veduta Nazzjonalisti tas-suġġett. Anke ghax Bejn Storja u Miti trid issaqsi u trid twiegħiba. Fil-fatt hemm il-kontributi partikolari ta' Alfred Sant u George Vella, illum President tar-Repubblika, dwar dan u jistgħu jiftħu beraħ id-diskussjoni. M'aħniex nitkellmu fuq htija f'dan l-istadju imma bdil filosofiku tal-fatti.

Jien inkun l-ahħar wieħed li nirromantiċizza dak li nkun qed nagħmel. U bosta drabi ma niddejjaqx inkun kritiku aħrax miegħi nnifs u bla ma rrid nistaqsi jekk ktieb bħal dan hux jikkontribwixxi għall-miti jew għall-istorja. Illum li nghalaq kapitħu u beda ieħor fit-tmun tal-pajjiż, wisq probabbli

diġà nistgħu nitkellmu fuq mit ta' Colerio Preca. Anke fid-dawl tal-fatt li ma kienx hemm irtir mill-patibolu.

Għaliex Colerio Preca rebhet l-opinjoni nazzjonali u kulħadd jammira n-nar li kapaċi ttajjar. Anke ghax forsi tradizzjonalment il-Presidenza dejjem rajnieha bħala ħajja komda bis-sefturi. Okkażjoni biex dak li jkun jirtira fil-ħemda ta' Palazz sabiħ, qalb ġonna mimlija siġar taċ-ċitru. Bla dubju kienet President li għarfen tuža l-midja u l-midja soċjali fejn illum jibdew l-ahbarijiet. Kultant thoss traċċi kważi ta' xi Eva Peron fejn tidħol l-alleanza poplu-mexxej. Colerio Preca waqqghet is-swar li dawwar il-presidenza. Din mhux biss stajt tkellimha f'xi telethon imma hi stess taqbad il-mowbjajl u ċċempillieki hi u tintroduċi ruħha "Marie-Louise." Waqt li qabel il-Presidenza kienet inaċċessibbi. U dan il-poplu apprezzah. U dan jagħmel diffiċli tissepara l-mara u l-mit.

Dan il-ktieb jipprova ma jincensax imma ma jistax ma jiddokumentax fl-istess hin. Hemm ħafna wieħed x'jaqra. Iktar minn 300 faċċata ta' stejjer, argumenti, teorija u kontro-teoriji. Hemm analiżi ta' mara li maż-żmien minn omm privata saret omm in-nazzjon.

Kollox ma' kollox nemmen li dan hu volum pjaċevoli li wieħed se jieħu gost jaqrah u jiskopri wahda mill-ommijiet li dan in-nazzjon gawda minnhom.

Niltaqgħu mas-Sopran
u Ghalliemma:

ROSABELLE BIANCHI

Tikteb
għala
għandna
nħarrġu
lil uliedna
fil-mużika
'POP'

**IL-KELMA MUŽIKA 'POP'
INSIBUHA UŽATA GHALL-EWWEL
DARBA FL-1880 FL-AMERIKA.**

Din bdiet tintuża għal dawk is-silġiet mužikali li d-dinja ta' dak iż-żmien tkun tqis bħala popolari, kif fil-fatt din l-istess kelma tixx. Biss b'din il-kelma kien qed jifhmu xi ħaġa aktar importanti minn hekk. Kien qed jirreferu għal kull tip ta' mužika tal-poplu li tkun qed takkwista fama, grazzi għall-popolarità tagħha.

Is-Socjetà Amerikana rrealizzat qabel kulhadd, li l-mužika kellha influenza fuq il-hajja tal-bniedmin kollha u mhux fuq xi sezzjoni ta' nies. Aktar mal-mužika tinfluenza nies, aktar titqies bħala mužika 'POP'. F'dan l-istadju, l-interess kien primarjament fuq ħajjet l-adolexxenti. L-adolexxenti jingibdu lejn il-kantant/kantanta, mužicist jew mužicista. L-Amerika daħħlet il-kunċett ta' ħajja ta' fama u lussu. Il-mužicisti pop bdew isiru 'role models'. Beda jkollhom l-ammiraturi tagħhom. Saru ikoni tal-mod. Id-drawwiet u l-lingwagg użat minn dawn il-kantanti beda jħalli effett fuq l-adolexxenti. L-adolexxenti bdew isegwu l-istil ta' ħajja u l-ilbies ta' dawn il-kantanti.

Il-mužika sa mill-origini tagħha dejjem tqieset li tista' twassal messaġġi pozittivi lill-bniedem. Huwal-artist li jista' jgħaddi dawn il-messaġġi. Huwa l-artist li jista' jibdel messaġġ posittiv f'wieħed negattiv bl-imġieba jew azzjonijiet tiegħi. Biss dak li jiddetermina messaġġ ta' artist, jekk hux pozittiv jew le, huwa wkoll marbut mal-kodiċi morali li s-socjetà thaddan u thaddem. Xi drabi, il-mužika tisfida dawn il-kodiċi morali. Dik 'POP' għamlitu kemm-il darba.

Forsi għal ħafna nies, fosthom il-ġenituri, meta jiġi hekk jaraw fil-mužika POP bħala periku. Jibdew jibżgħu li wliedhom isegwu jew jammiraw din il-mužika. Meta jiġi dan sfortunatament teħel il-mužika. Ħafna drabi, il-mužika 'POP' tiġi meqjusa bħala l-mužika

distruttiva li tkħawwad u tkħarbat l-adolexxenza u ż-żgħożija tal-'fans. Hemm kategoriji oħra ta' ġenituri, li telgħu jħobbu dan l-istil ta' mužika u jaraw f'din it-transgressività azzjoni artistika jekk mhux ukoll ideali għalihom.

Sfortunatament faċċi li wieħed jitkaxkar mal-kurrent u jaqa' feż-empji li jħassru l-ħajja tal-individwu jew f'imġieba li mhux dejjem taqbel ma dak li jixtequ l-ġenituri. Iżda jingħad x'jingħad, il-qawwa pozittiva tal-mužika hija tant b'saħħiħha li tegħleb kull preġudizzju. Il-mužika hija għoddha b'saħħiħha għax finalment tqanqal l-emozzjonijiet tal-bniedem.

B'esperjenza personali, kemm bħala kantanta u anke bħala għalliema fil-mužika, b'ċertezza nghid li s-suċċessi li ggib magħha il-mužika għandhom jiġu użati bil-għaqal. Sfortunatament teżisti l-ambizzjoni f'dan il-qasam li twassal anke għall-ġira. Xi drabi l-artisti stess jispicċaw jagħmlu l-ħsara lill-artisti oħrajn u sahansitra lilhom nfushom. Biss fejn ma hemmx għejra? L-ġira m'għandhiex taqt'a qalb il-ġenituri, anzi jekk jaraw f'uliedhom talent naturali fil-mužika, għandhom imexxu lil uliedhom 'il-quddiem u jixprunaw lil uliedhom biex jilħqu l-ġhan tagħhom.

professjonal u għalliema kwalifikati f'dan il-qasam. Fuq kollex, il-ġenituri ma għandhomx jisfurzaw lil uliedhom, speċjalment jekk qed nitkellmu fuq tħal żgħar. Dan ħsara jagħmel. Kif jgħid il-Malti, "il-qattusa għaġġelija frieh għomja għamlet". L-ewwel u qabel kollex, it-tagħlim għandu jittieħed bis-serjetā. Is-suċċess f'kull qasam jeħtieg tagħlim li jrid jittieħed b'impenn. Wieħed irid jiftakar li s-suċċess jasal bil-mod il-mod. Il-vuċi hija l-eqdem strument eżistenti fid-din. Kienet u għadha l-aktar mezz ta' komunikazzjoni fundamentali fil-ħajja tal-bniedem. Nagħħmlu użu minnha kuljum. Biss fit naġħtu kas kemm hija importanti li nieħdu ħsiebha. Bħal kull strument, il-kordi vokali tagħna rridu nibżgħu għalihom.

Sahħet il-kordi vokali hija ta' importanza għal kull individwu, b'mod specjal għall-kantanti. Tagħrif u istruzzjoni professjonal dwar dan is-suġġett huma parti essenziali li kull għalliem tal-vuċi għandu jwassal lill-studenti tiegħi. It-talent vokali jeħtieg paċċenja u dedikazzjoni mhux biss minn min jgħalliem iżda aktar u aktar minn qed jitgħalliem u nżid li l-ġenituri wkoll għandhom irwol fundamentali. Il-ġenituri mhux qiegħdin hemm biss

**IT-TALENT FIL-KANT HU
Č-ĊAVETTA GHAS-SUċċESS**

Meta wieħed ihoss li għandu talent mužikali jew jara f'uliedu dan it-talent għandu jfitteż li jisfruttah. Iżda dan jitlob direzzjoni professjonal. L-ewwel ma għandu jfitteż hu li jiżviluppa t-talent permezz ta' tagħħlim taħt gwida

biex iħallsu u jwasslu lil uliedhom fejn meħtieg iżda biex jieħdu sehem fit-taħriġ ta' uliedhom speċjalment waqt li qed jistudjaw. It-talent huwa rigal mingħand il-Hallieg u għandu jiġi ndokrat b'responsabilità. Hija naturali għall-ġenituri li jiggustaw it-talent fiċ-ċejkknin tagħħom. Hu xogħol tal-ġalliem li juri ➤

“

*...b'ċertezza nghid li s-suċċessi
li ggib magħha il-mužika
għandhom jiġu wżeati bil-ġħaqal.*

”

↳ fiduċja fil-kapacitajiet tal-istudenti tiegħu u jixpruna kemm jiflaħ dan it-talent. Biss dan irid jsir bi professionalità u fil-limiti tal-ahjar possibilitajiet tat-tfal. Jekk le, inkunu qiegħdin nisfruttaw lit-tfal jekk mhux ukoll nirvinawhom il-vuċi min età zghira.

It-tfal qatt m'għandhom jingħataw kanzunetti ta' ġerta diffikulta vokali jekk ma jkunx hemm taħriġ u preparazzjoni għalihom. Dan jitlob kwalifiċi u esperjenza. Il-hoss għandu joħroġ b'mod naturali u mhux bi sforz għax sforzi u pressjoni muskolari jafu jkunu ta' dannu vokali serju fuq it-tfal. Xi drabi tħal żgħar fl-etAddress jainta jagħmlu taħriġ vokali li hu intiżi għal tħal ikbar fl-etAddress.

Bħala ghalliema fit-tħarriġ tal-vuci, dejjem nuża l-frażi: L-ewwel trid titgħallek timxi mbeqq biex imbagħad tibda timxi fuq żewġ saqajn u aktar tard titlaq tigħri. Nemmen li dan jgħodd kemm għat-tfal, għal studenti akbar fl-etAddress kif ukoll għall-kantanti aduli. Fuq kollo, it-tagħlim tal-kant għandu jkun addattat

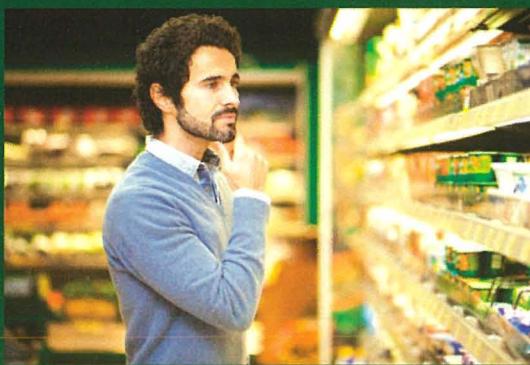
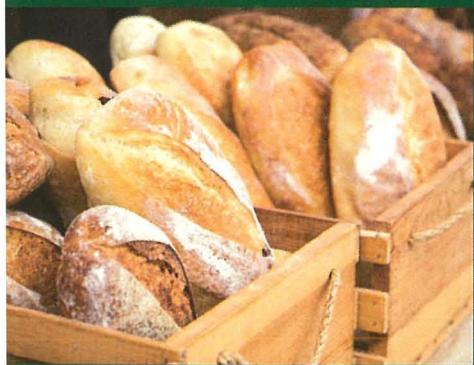
mhux biss skont l-etAddress tal-persuna iżda wkoll skond il-livell ta' esperjenza li wieħed ikollu.

Pass, pass, b'sabar u b'determinazzjoni wieħed jasal. Ladarba tasal, is-sodisfazzjon ikun kbir, għax tkun taf li wasalt fejn xtaqt bl-ġħaraq tiegħek stess għall-kisba ta' riżultati sodisfaċenti. Fuq kollo, meta wieħed jirnexxi, jikber fih innifsu is-sens ta' fiduċja f'dak li jagħmel u jemmen aktar fih innifsu. Ma hemm ebda suċċess mingħajr tbatija. Is-sodisfazzjon li tkun wasalt bil-ħila tiegħek u l-ġhaqal tiegħek huma imprezzabbi.

Inheġġeg kemm lill-ġenituri ta' tfal żgħar u lill-adoloxenti u ż-żgħażaq biex ma' jaqtgħux qalbhom u b'determinazzjoni u sagħiċċi jiġi jippruvaw jitilgħu targa, targa f'avventura ta' tagħlim u esperjenzi li jwasslu lejn il-kisba ta' professionalità u succcessi mixtieqa.

All you need is
The Convenience Shop

Open From 7am Till 10pm | Everyday Including Public Holidays

Il-ħwienet tal-

CONVENIENCE SHOP

se jitilgħu għal 71 sal-2019

**MARTIN AGIUS, KAP EŽEKUTTIV
TA' THE CONVENIENCE GROUP,
HU MEQJUS BHALA JAF SEW
IS-SETTUR TAN-NEGOZJU.**

Għamel aktar minn għoxrin sena jaħdem mal-General Soft Drinks, li hi waħda mill-kumpaniji rinomati tal-luminati f'pajjiżna. Bhala *Sales and Marketing Manager*, hu għen bil-kbir biex in-negozju tal-kumpanija jikber, u dan fi żmien ta' kompetizzjoni qawwija.

Ftit xhur ilu hu ddeċieda li jidhol għal sfida ġdidha u dan hekk kif dahal bhala Kap Eżekuttiv ta' The Convenience Group, grupp li qed jespandi sew f'pajjiżna. Dan hu grupp li sa issa għandu xejn inqas minn 62 hanut f'pajjiżna.

“Kien ċar hafna l-l-azzonisti wara ‘The Convenience Shop’ għandhom viżjoni ċara u dan biex jieħdu dawn l-istabbilimenti lejn pozizzjoni għola. Kien diffiċċi nitlaq ix-xogħol li kelli qabel, imma id-determinazzjoni tal-azzjonijiet li jkomplu bis-suċċess, kienet kbira”, jgħid Martin Agius.

L-ewwel Convenience Shop li nfetaħ kien f’Haż-Żebbuġ. Kien infetħa għaxar snin ilu, fejn dakinhar l-għan kien li jinlaħqu l-bidliet li kienu qed isiru fis-suq. Ma kellux jghaddi hafna żmien sakemm il-fundaturi irrealizzaw li l-kunċett kelleu potenzjal kbir.

“Is-sidien originali kienu viżjonarji. Bdew jaraw li aktar nies bdew ifttxu dejjem aktar dawn il-ħwienet għax-

kien jaqdu l-htiġiġiet tagħhom fid-dinja mgħaġġla ta’ llum”, jgħid Martin Agius.

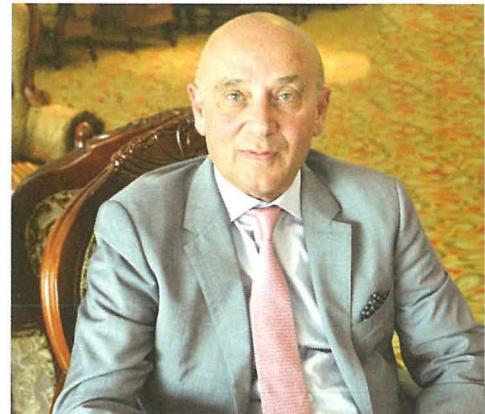
“Il-formula baqqħet l-istess. Negozju tal-familja li jiffoka fuq li jagħti l-ahjar servizz” jgħid Martin Agius.

Is-sur Agius jiispjega li ‘l-kunċett ta’ Convenience sar dejjem aktar importanti minhabba l-mod kif qed jinbidel l-ambjent soċċo ekonomiku b'mod partikolari minhabba it-turisti u l-ammont ta’ barranin. Aħna mhux qiegħdin nikkompetu mas-supermarkets tradizzjonal, għax il-parti l-kbira tal-klijenti tagħna ma jridux jgħaddu ħafna hin jixtru. Aħna qed nikkumplimentaw lis-supermarkets għax il-klijenti tagħna qed ifftu li jagħmlu xirja malajr. Ir-riwil tagħna hu li nilqgħu l-aspetattivi tal-klijenti, li jagħmlu xirja bejn 5 u 10 minuti”.

Bixx jintlaħaq dan, il-hanut irid ikollu stokk adekwat ta’ diversi prodotti. Aħna iffukat fuq il-bżonnijiet speċifici tal-klijenti” jiddikjara Martin Agius.

Illum il-ħwienet tal-Convenience issibhom fi kważi kull belt u raħal f’Malta apparti l-Mellieħha u f’Għawdex. Is-sur Agius jikkonferma li m’hemmx għażżeġ biex il-Convenience Shop tistabbilixxi ruħha hemm ukoll kif jinhass il-bżonn.

“L-istratgeġja tagħna hi li nkomplu nikbru b'rata mgħaġġla. Din l-istratgeġja tinvvoli li nidentifikaw lokalitajiet ġodda. Il-grupp hu konxju hafna tal-isfidi li johorgu mill-pjan ta’ tkabbir. Hu għalhekk li qed jinvesti f’infrastruttra sofistikata ta’ IT biex b'mod effiċċenti

tanalizza is-suq. Dan biex id-deċiżjonijiet ikunu b'mod infurmat”.

Il-Convenience Shop jagħtu importanza kbira lir-riżorsi umani, li llum jgħoddha mas-750 impjegat. Il-grupp ma jonqosx li jirrikonoxxi l-kontribut tal-ħaddiema għal dan is-suċċess.

“Il-kumpanija ma kienet tasal imkien mingħajr id-dedikazzjoni tal-ħaddiema. Il-kumpanija tmexxi politika ta’ diversità u opportunitajiet ugħalli. Ninvestu fit-taħriġ. Għandna ħaddiema li bdew mill-iskaluni ta’ isfel u baqgħu javvanzaw sakemm waslu f’karigi maniġerjali.”

Bl-għan li jkompli jespandi il-grupp qed ittejjeb l-operat tiegħi u ħareġ b'xejn inqas minn €5 miljun f'bonds.

Martin Agius jgħid li “l-missjoni tagħna hi li nsiru l-aqwa convenience retailer f’Malta”. Hu jiispjega ukoll l-grupp ma jonqosx li jsemmi li jhaddnu ukoll il-filosfja tar-responsabilità soċċali tal-kumpanija u dan billi tgħin f'diversi oqsma.

Niltaqgħu ma' artist:

l-Iskultur
CHRIS EBEJER

SIMON MERCIECA

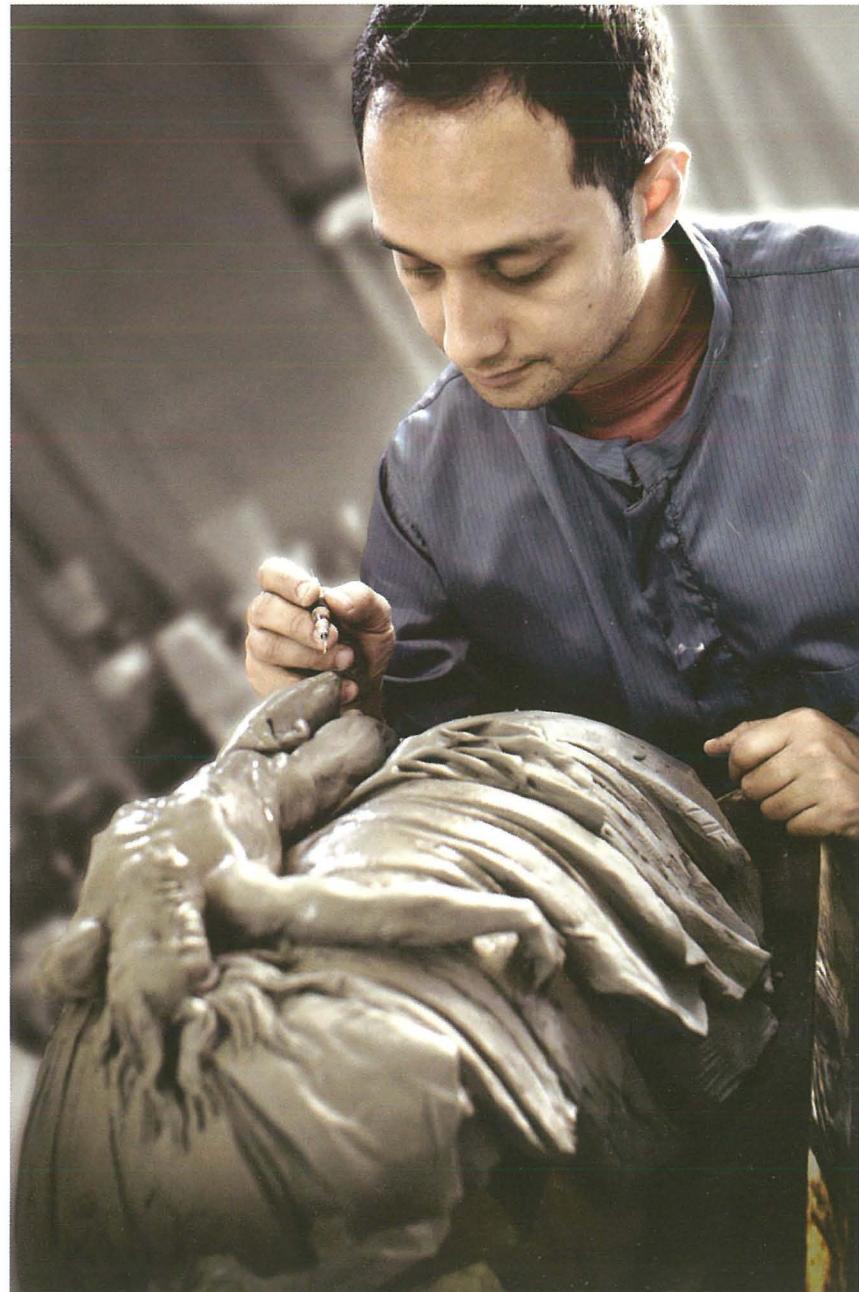
WIEHED MILL-ISKULTURI
PJUTTOST ŻGHAŻAGħ, HU CHRIS
EBEJER. ILLUM GHANDU 39 SENA.
GHAL MIN IHOBBA L-ISKULTURA,
L-ISEM TIEGHU MHUX ĠDID U
HAFNA LLUM JARAW XI WHUD
MILL-ISTATWI KBAR TAL-BRONZ
LI GHAMEL MINGHAJR MA JAFU
LI GHAMILHOM HU.

Chris Ebejer hu wild il-Qrendi. Ma jiddejjaqx jgħid li n-nannu tiegħu kien bidwi l-Qrendi. U wisq inqas ma jiddejjaq jassocja ruħu mal-kultura ta' raħal twelidu. Lanqas jiddejjaq jidentifika ruħu ma' dak li Jeremy Boissevain isejjah il-kultura Maltija tal-festa partiti. Bi kburija wrjeni l-iskultura li għamel għall-faċċata tal-Kažin tal-Banda ta' Santa Marija.

Allavolja għadu pjuttost żgħir, Chris Ebejer għandu numru ta' xogħliljet kbar u imponenti f'pajjiżna. L-istatwa fil-bronż tal-perit militari Pietro Floriani li hemm il-Furjuna hija tiegħu. Hu wkoll l-iskultur wara l-istatwa ta' Madonna li hemm fid-dahla principali tal-isptar Mater Dei.

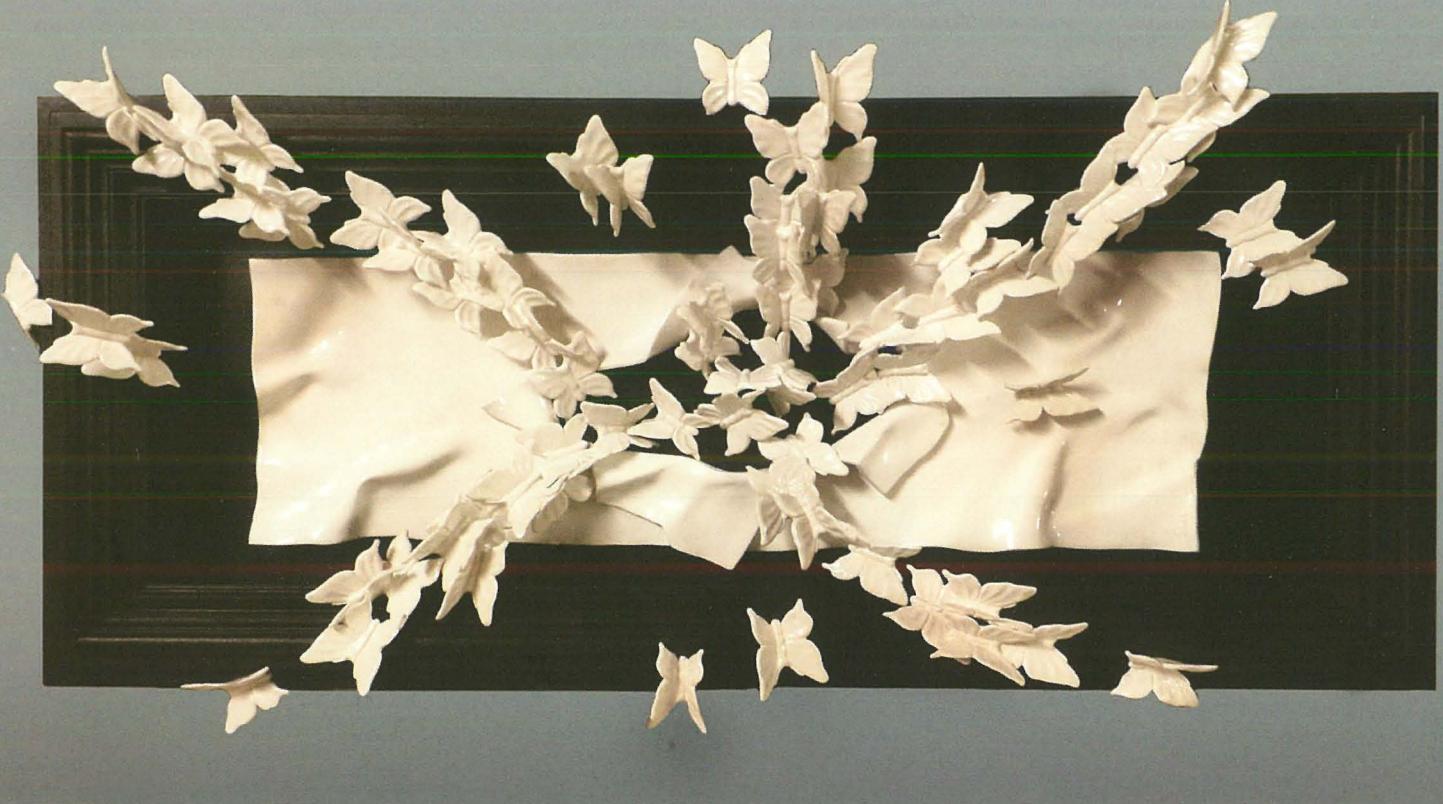
Biss Chris Ebejer għandu numru ta' xogħliljet fid-djar u f'kollezzjonijiet privati. Għadu kif spiċċa jagħmel numru ta' bustijiet ta' persuni li għamlu isem u gieħ lil pajiżna. Hawn se nsemmi tnejn biss minnhom. L-ewwel bust li għadu kif spiċċa jagħmel u sar tal-bronż huwa dak tas-Sur Edwin Friggieri, il-fundatur tal-Busy Bee. L-ieħor hu ta' Sunny Borg, li waqqaf il-Bortex. Dawn huma żewġ xogħliljet li offrewlu sfidi kbar. Forsi għal min mhux versanti max-xogħol tal-iskultura, ma jagħrafxi l-isfidi tekniċi u artistiċi li xogħliljet bhal dawn jitkolbu. L-ikbar sfida hu dak li tagħmel bust ta' persuna li tkun diġa mejta. F'dan il-kuntest, il-bust ta' Sunny Borg kien l-ikbar sfida għax dan għiekk kummissjonat wara mewtu.

Normalment fid-dinja Rumana Klassika u anke f'dik Rinaxximentali, meta kienu jsiru l-bustijiet, dawn kienu

jsiru meta l-individwu kien ikun għadu ħaj. Illum, aktar iva milli le, nagħmlu l-bustijiet meta l-persuna tkun mietet. Fil-każ ta' Edwin Friggieri, il-bust mexxa din it-tradizzjoni klassika. Dan ifisser li l-artist, fil-każ ta' Ebejer, jagħmlu billi l-individwu jiġi fl-istudju u jimmudella l-bust fuqu. Normalment meta s-suġġett ikun preżenti, din l-isfida tintreba għax l-iskultur qed jara lill-persuna quddiemu, idur magħha u jimmudella l-figura tieghu.

Min-naha l-oħra, il-bust ta' Sunny Borg kelli joħloq il-bust tiegħu minn fuq numru żgħir ta' ritratti. Wieħed irid jiftakar li ritratt dejjem jagħti immaġni ta' żewġ dimensjonijiet. Skultura kontra ritratt jew pittura mhix xi haġa catta, iżda kif jingħad fil-jargon artistiku 'in the round' jew multi dimensjonali. B'hekk tagħmel bust jew wiċċ ta' persuna toffri sfidi differenti minn dik li tagħmel pittura. Hu diffiċċi ferm biex toħloq din il-multi-dimensjonalità minn ritratti li

juru waqt wiehed fil-hajja ta' individwu. Wiehed irid jgħid li Ebejer rebaħ dawn l-isfidi bl-unuri kollha.

Ebejer beda l-istudji tiegħu ma' Tarċijsu Montebello li jiġi t-tifel tal-famuż skultur Marku Montebello. Beda bħala alljiev tiegħu u ta' tifel kien imur jgħinu, fis-snin disghin meta Tarċijsu kien qed jagħmel xogħol ta' skultura fuq

kiniex teżisti qabel. Jemmen li artist għandu jħarsu lejn il-valur tal-flus. Dan mhux hażin, għaliex il-haddiem haqqu ħlasu. Biss qabel ma jgholli rasu l-artist irid l-ewwel jasserixxi ruħu u jipprova lilu nnifsu. Čertifikat akkademiku waħdu mhux bżżejjed biex jagħmel persuna artist! Dan jitlob sens qawwi ta' umiltà.

li din il-funderija hija waħda mill-aqwa li hemm fl-Italja, kemm f'dik li hija kwalità ta' xogħol u fuq kolloks fi kwalità ta' bronž. Bhal kull artist ta' veru, Ebejer huwa spiżjar f'xogħlu.

Barra li hu skultur, Ebejer huwa anke espert f'dik li hija teknika ta' kif isiru l-iskulturi fil-bronž. Hareġ ktieb ma' Raymond Saliba dwar dan is-suġġett. Din hija xi haġa li kienet nieqsa fil-letteratura tagħna.

Jien nemmen li l-arti tiġri fid-demm. Fi studju ġenjalogiku li kont għamilt fuq il-pittur Francesco Zahra, sibt li mhux biss missieru kien artist, iżda kien jiġi mod dirett mill-iskultur Malti, Casanova. Dan kien attiv fis-seklu sbatax. Chris Ebejer qalli li min-naħa jew fergha tal-familja tiegħu tal-Qrendi ma hemmx artisti. Dawn kienu bdiewa. Infatti, jekk thares lejn l-istorja ta' din il-lokalitā, kompla jgħidli, ma ssibx artisti mill-Qrendi. Is-sengħha kienet tintiret. Fil-Qrendi, l-unikasengħha li setgħet tintiret kienet dik tal-bidja.

Anke għax-xogħlijiet fil-knisja tal-Qrendi, bħall-bqija tal-knejjes rurali,

il-knisja ta' Kristu Re, Raħal Ġdid.

Illum Ebejer għandu l-istudju tiegħu, garaxx kbir fl-Imqabba fejn jagħmel ix-xogħlijiet tiegħu. Hu kritiku dwar is-sistema preżenti ta' apprentista. Jemmen li numru ta' żgħażaq qed jispiċċaw l-iskola u johorġu b'hafna pretenzjonijiet, xi haġa, li hu jqijs li ma

Illum Ebejer jaħdem ukoll barra minn xtutna. Għandu kuntatt qawwi ma' Pietrasanta, post barra minn Pisa, u rinomat għall-iskultura. Jitla' ta' spiss u xogħlijiet tiegħu jsiru tal-bronž, speċjalment jekk huma kkummissjonati mill-privat, f'funderija partikolari li hemm f'din il-lokalitā. Ebejer jemmen

kienu jitqabbdu artisti mill-iblet. Il-bdiewa kienu jimitaw l-istili u jimxu fuq il-passati u l-iżviluppi artističi li kienu jseħħu fl-Ibliet. L-artisti u l-artiġġani fil-imghoddi, fl-iblet tagħna kont issibhom, b'mod partikolari, f'dawk tal-inħawi tal-port. Imbagħad kien jiġi xi kappillan minn dawn in-nahat u dan kien iġib il-kultura tal-port miegħu. B'hekk hu jħossu kburi, li huwa wieħed minn tal-ewwel skulturi li ħarġu mill-Qrendi. Biss qalli wkoll li fil-linja ġenjaloga tiegħu, għandu fergħa minn Bormla. Wieħed mill-antenati tiegħu, jiġifieri, in-nannu tiegħu kien Bormlīiż.

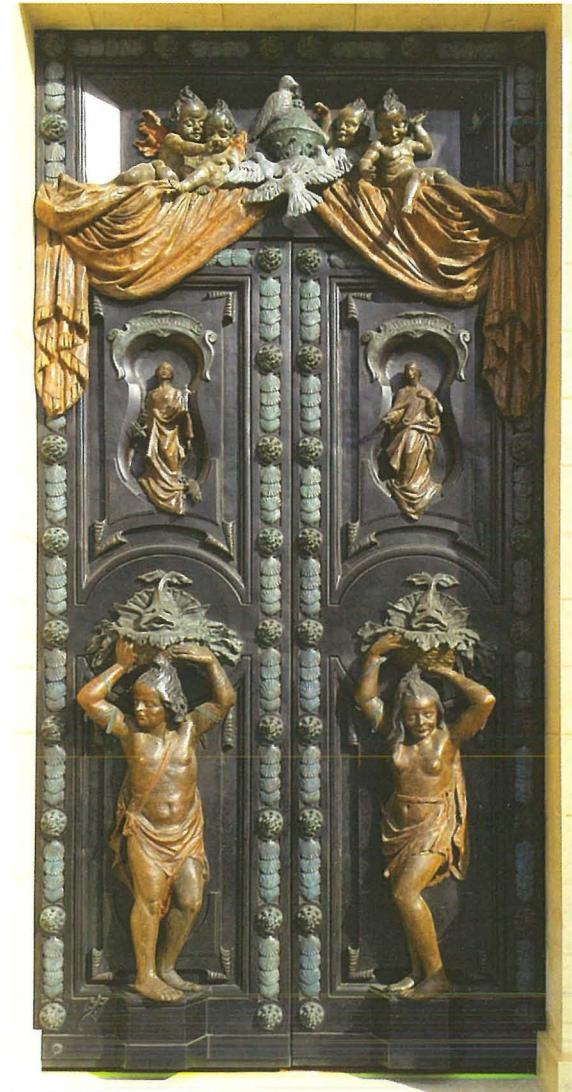
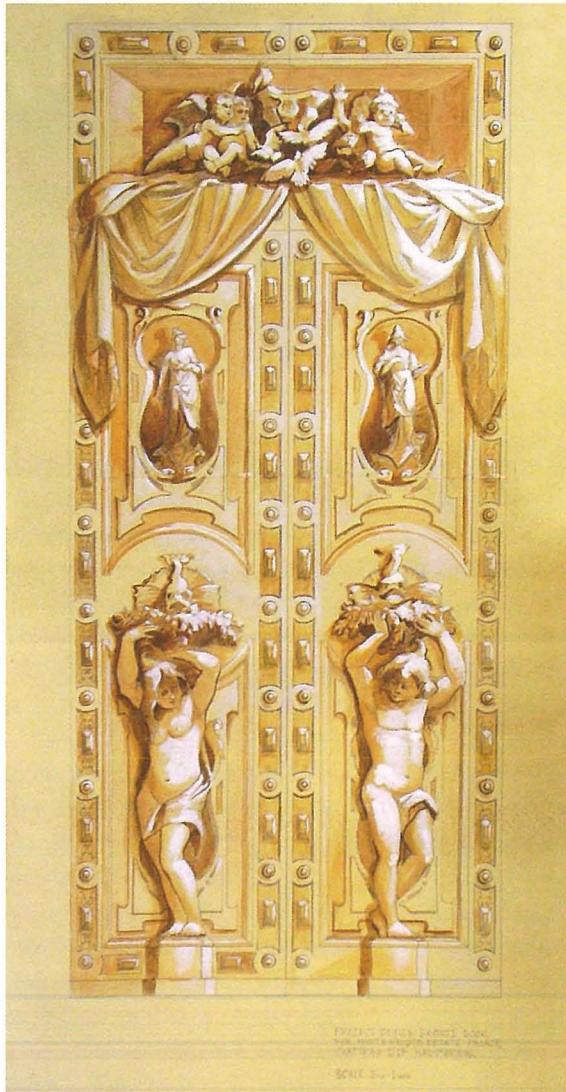
Hu veru kaž, kif qalilna l-poeta Latin Orazju, ‘poeta nascitur’ jew persuna titwield artist jew poeta.

Biss din l-origini mill-bdiewa għadha qawwi fi Chris Ebjer. Barra li hu skultur tajjeb, għandu passjoni kbira lejn il-bidja. Bniedem li jfitteż li jnissel siġar godda indiġeni minn dawk qodma. Kif qalli, il-Ħadd waranofsinar irridu għalija. Ihobb jagħmel mixjet twal waħdu fil-kampanja, jiskopri l-istess kampanja u janalizza l-pjanti indiġini tagħna. In-natura toffrili mistrieħ tal-mohħ, iżda tiftaħlu dinja oħra, għaliex in-natura issir sors ta' ispirazzjoni għax-

xogħlijiet tiegħu.

Meta staqsejt jekk għandu x-xogħol importanti kif ngħid bl-Ingliż *'in the pipeline'*, qalli, li qed jaħdem fuq monument fejn in-natura se tkun preżenti. Barra li dan il-monument se joffri sfidi ta' teknika, minħabba l-kobor u s-suġġett, jirrapreżenta din il-metaforosi umana. Ma għandix dubju li dwar dan il-monument ser nsimgħu dwaru fil-futur qarib.

Fl-ahħar u mhux l-inqas, Chris Ebejer qalli li l-aktar li jħossu komdu jaħdem huwa fl-ambjent civili u privat, iżda mhux f'dak ekklesjastiku.

Il-Hares ta' Filfla u l-Konti ta' Monte-Cristo

David Edward Zammit

KWAŽI MITEJN SENA ILU,
FRIVISTA INGLIŽA LI ĶĞIB L-ISEM
TA' BENTLEY'S MISCELLANY
DEHRET STORJA DWAR MALTA U
L-GŻIRA TA' FILFLA.

Din l-istorja dehret fil-harġa ta' Ottubru 1842 u kitibha Richard Jones. Dak li jolqtok f'din l-istorja hija x-xebħ li hemm mal-istorja famuża ta' Alexandre Dumas: Le Comte de Monte-Cristo. Fi kliem ieħor, dan ir-rakkont ta' Jones jaġħtina l-istorja ta' Cristo qabel ma sar Konti.

Il-Bentley's Miscellany kienet rivista importanti ħafna. Bdiha l-pubblikatur magħruf Bentley fl-1836. Fost il-kittieba kbar li stieden biex jiktu fiha nsibu lil Charles Dickens. Il-ktieb ta' Dickens

Oliver Twist beda bħala sensiela f'din ir-rivista. Dickens kien editur ta' din ir-rivista u dam editur tagħha sal-1839, meta mbagħad telaq minħabba nuqqas ta' qbil ma' Bentley. Bħala rivista baqqħet toħrog sal-1868.

Mill-mod kif kiteb Richard Jones juri ċar li hu kien għie Malta. Bħala karattri, jista' jkun li mhux minnhom, biss il-postijiet li jsemmi verament jeżistu. Isemmi l-purċiżjoni ta' San Girgor. Jgħid li kienet tibda minn Casale Paola, li hu kollu minnu. Jgħid li kienet tkompli saž-Żejtun. Hu minnu wkoll. Jagħti numru ta' dettalji dwar din il-purċiżjoni li juru li dan Jones mhux biss raha personalment, iż-żid tkixxef dwarha. Id-dettalji li jaġhti dwar Wied iż-Żurrieq u Filfla huma minnhom. Kien post tas sajd. Jekk kien

hemm xi delitt marbut ma' Filfla, ta' min li wieħed jistharrġu aktar.

Din l-istorja kurjuža ntesiet tul is-snin u llum il-ġurnata ma hija magħrufa xejn. Meta skoprejħha fl-2015, bqajt impressjonat bil-fatt li fiha ħafna elementi Maltin u hemm ħafna x'jindika li hija storja li hija vera u li seħħet f'Malta. Hija tirrifletti l-kuntest soċċo-kulturali Malti tal-bidu tas-seklu dsatax; filwaqt li titfa' dawl ġdid dwar kif nifhemu l-istorja ta' Malta.

Personalment minn din l-istorja sirt naf li kienu ghadhom imorru jagħim lu l-kaċċa tal-fniek fuq Filfla fil-bidu tas-seklu dsatax! Fuq livell aktar profond, din l-istorja turina l-immaġni ta' soċjetà egalitarja fejn pika moħbija taf tinbet faċilment u twassal għall-konsegwenzi

rovinuži. Min jaf jekk dan jirriflettix il-kuntest soċjali Malti ta' dak iż-żmien? Skont xi kittieba, il-Kavallieri kienu qagħdu attenti biex l-ekonomija Maltija tkun strutturata biex ma thallix li jinbu intraprendituri miljunarji li setgħu jisfidaw il-poter tagħhom. Li hu żgur hu li d-dwelli, li kienu jseħħu ġewwa Strada Stretta l-Belt, ma kinux ipprojbiti skont il-liġi Maltija tal-bidu tas-seklu dsatax, meta f'pajjiżi oħra kienu ilhom li spiċċaw.

Biss hemm aspett ieħor li jagħmel din l-istorja waħda importanti anke fuq livell dinji u ta' importanza għal dik li hija l-istorja tal-letteratura, mhux biss dik Maltija, iżda fuq kollo, dik Franċiża.

F'dan ir-rakkont hemm ċerti aspetti li jixbhu ħafna l-istorja tal-Konti ta' Monte-Cristo, kif miktuba minn Alexandre Dumas u ppubblikata l-ewwel darba fl-1844, jiġifieri sentejn wara li ħarġet din l-istorja dwar Malta. Jingħad li

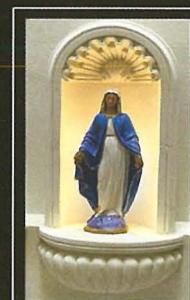
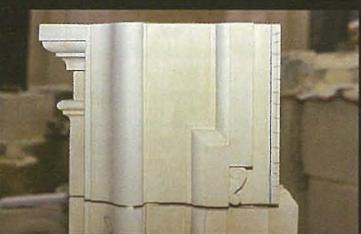
meta ġie biex jikteb din l-istorja, Dumas kien ikkollabora ma' Auguste Maquet li kien awtur magħruf fi żmienu ghall-istejjer tas-sharijet. Din l-istorja ta' Jones hija verament storja tas-sharijet – dwar il-ħares ta' Filfla. Il-ħares ta' Filfla kien ir-riżultat ta' pika moħbija li tinbet bejn żewġ irġiel fuq mara, li kien jisimhom Andrea Casha u Domenico Balzan. Dawn it-tnejn ifakkruk fiz-żewġ irġiel li fir-rumanz ta' Dumas xtaqu lil Mercédès, u wieħed kien jgħir għall-ieħor. L-ġħira hija l-element inkomuni bejn dawn iż-żewġ rakkonti. Dumas jitkellem dwar iż-żwieġ ta' Edmond Dantès ma' Mercédès u kif fl-ewwel jum tat-tieġ tiegħu l-ikbar ħabib ta' Edmond, Pharaon, jagħmel akkuża falza fuqu u dan jispiċċa fil-habs ta' Château d'If, li kien jinsab fuq gżira fortizza barra minn Marseilles. Il-ġżira ta' Filfla tista' titqies bħala protagonista tal-istorja Maltija b'mod li jixbah ir-rwol tax-Château d'If fil-ktieb ta' Dumas. Fl-

istorja ta' Dumas, il-prigunieri mejtin kienu jorbtuhom fi xkejjer u jixhtuhom minn fuq l-irdum ta' din il-għażira għal-ġol-baħar. Hemm xebħi iktar qawwi mal-mod kif il-Gran Mastru L'Isle Adam kien ġeles minn numru ta' Kavallieri ribelli billi kien ordna li għandhom jinrabtu ħajjin fi xkejjer u jintegħi l-baħar. Fuq kollo, din l-istorja dwar il-ħares ta' Filfla ġiet irrakkontata minn sajjied li kien jismu Cristo! Kważi, kważi meta wieħed jaqra dan ir-rakkont jaħseb li dan Cristo kien is-sid ta' Filfla jew ahjar il-konti tagħha! Anke l-protagonist ta' din l-istorja, Andrea Casha jispiċċa jinqatelu minn sieħbu Dominic Balzan billi jitfġiha ħaj minn fuq l-irdum ta' Filfla għal isfel.

Biex wieħed jifhem aħjar li qed nghid, qed nirriproduċi din l-istorja kif kitibha Jones, jiġifieri bl-Ingliż. Issa nhalli f'idējk qarrej biex tasal ghall-konklużjonijiet tiegħek. ➤

Mallia Stoneworks

Your imagination is the only limit

Tel: 21 46 24 39 e-mail: mallia.stoneworks@gmail.com
Mob: 99 20 22 42 f Mallia Stone Works

Richard Johns, "A Maltese Ghost Story" (1842).

'That is a singular looking rock,' said I to myself, and, as I thought, by myself, while gazing from the southern coast of Malta towards the little islet of Filfla, which, about four miles distant, uninhabited and seldom visited, rises from the blue waves a solitary, rugged mass of cliff and table-land, rather less than half a mile in circumference.

'And that is a true saying, signor,' responded a voice behind me in English, but with a strong Maltese accent.

I turned my head on the instant, and saw that I had been followed to the cliff where I had just seated myself, by an aged man, -a meagre, ragged Maltese fisherman.

'You speak English well,' said I; 'you have been in England?'

'I served in a man-of-war for four years, and in an English merchantman just as long; but it was years ago. I could speak better once. English is sooner learnt than Maltese.'

I fancied the old man smiled, for I had addressed him, perversely enough, in one of my best attempts at his own language, and, to turn the subject, I suddenly asked him whether I could procure a boat in the neighbourhood.

'Not nearer than Marsa Scirocco,' he answered, pointing towards that bay, 'and there my son has one.'

'Could he take me to Filfla? I demanded, and not a little astonished was I at the effect my question had upon the old man.

Looking towards the islet rather than at me, a tremor seemed to seize his whole frame, and rapidly crossing himself, he exclaimed,

'There are other fishermen at Marsa Scirocco. Holy mother of Heaven! ask not old Cristo, or son of his, to go to Filfla!'

'And why not, Cristo?' I inquired, my curiosity naturally excited.

'It is a long story,' rejoined the fisherman, 'but if the signor is going back to Valetta, and will give a few grains to a poor old man, who can show him the nearest way, I might tell it as we walked.'

This was truly characteristic of Malta; a fair half of the population are beggars. I of course promised the required gratuity, and in return heard a genuine Maltese ghost-story. I shall often depart from the words of the fisherman, but the reader must take the narrative as I can best tell it, after the lapse of several months since it was told to me.

'Andrea Casha and Domenico Balzan,' leisurely commenced old Cristo, 'were neighbours' sons, residing at the entrance of the same casal, loving not the less for living near; though you know neighbours sometimes cease to be neighbourly. Their fathers' cotton, corn, and clover-fields, their gardens, well stocked with orange and fig-trees, and vines, were close to each other: the terrace-wall that supported the soil of the one proprietor, in continuation often did the like office for the other. Both the old men were thought equally wealthy for their walk in life, until the elder Balzan dying, it appeared that his property was mortgaged even above its value to his neighbour. He had speculated and met great losses in a mercantile house at Valetta, with which a Maltese farmer should have had nothing to do, and this caused his ruin. When Domenico Balzan had settled his father's affairs, he was obliged to accept the old Casha's offer of a home and employment on the property which he had looked upon as his inheritance, but which now belonged to another. This degradation he at first felt severely, for he was of a proud and restless spirit. He even quarrelled with Andrea, who tried in vain to console him, and he would ultimately have emigrated to Sicily, had not the elder Casha died, and Domenico's too partial friend had it in his power to heap favours upon his old playfellow, which not only reconciled their differences, but rendered it likely that they would continue companions for life. Balzan was made by Andrea Casha the complete manager of his property, and he even went so far as to execute a will, by which, should he die without issue, Balzan's paternal estate would be restored to him. The young proprietor seemed, indeed, anxious to make any sacrifice rather than lose his friend, who, more than two years his senior, had been to him as a staff from his youth up, until he imagined that he could not go alone. Balzan knew well how to foster this idea, and to render himself essential to his patron. Unscrupulous himself, he would have encouraged any vices in Andrea that might distract his attention from business. Vices Andrea Casha had none, for he was a well-principled and amiable young man; but he had a weakness, which answered Balzan's purpose as fully. He was so devoted to the festas and other pageants of the church, that a great portion of his time, and no small portion of his income, was lost in his attendance on, and support of, what Protestants would call religious vanities: not a discharge of fireworks graced the eve of a saint's day in Malta but went off with some of his money.'

"These dissipations had soon an effect which Balzan never contemplated. Andrea, on several occasions after his return from a festa, spoke in most lover-like terms of a certain Signora Margarita Abela, who it would seem was almost as faithful an attendant upon festas as himself. She was invariably accompanied by her uncle, an elderly padre, with whom Andrea had made an acquaintance, and who evidently encouraged the attentions of the young farmer.

"Domenico," said Casha one day to his friend, "I insist upon your going with me to the festa of St. Gregory. I am to carry the standard of our casal; Margarita will be at Zeitun, and bravely will I wave it in her honour."

Now the feast of St. Gregory at the casal or village of Zeitun is the most remarkable of all the country festas. Then and there the laymen of each of the casals in Malta, who subscribe to the support and watch over the interest of their principal churches, march in procession to the church of St. Gregory at Zeitun, from a village called "Casal Nuovo," where all these "fratelli" previously meet. They wear distinctive uniforms, and a standard is borne before each party, the bearing of which is an honour sold to the highest bidder. The rustic lovers of Malta are anxious to secure this prize, as it is considered a most winning complement to lustily wave the standard on the approach of a chosen fair one, and as their staves are very heavy-many of them plated with silver-it is no small proof of manhood. Balzan seldom went to festas, but he had a particular reason for going to Zeitun now that he heard Andrea speak of Margarita's intention of being there on the morrow. He wished to see the maiden who had won his patron's heart, though with no kindly feeling, as he was jealous of one who might be the wife of Casha, and perhaps the mother of children, who would interfere with his heirship to the lost estate.

Suffering himself to be persuaded with difficulty, that he might the better please his friend by consenting, he agreed to attend the festa, and, accordingly, at daybreak the two young men joined the procession to the church of St. Gregory. On their way Andrea pointed out the approach of a very pretty brunette, whose dark eyes sparkled at the sight of the standard; up it went to the full length of the exulting lover's arms, and bravely did he wave it. Great was the crowd in the old church of St. Gregory, and of course there was a godly gathering of the clergy. Priests and people shouted aloud 'Misericordia' not the less loudly that they knew not why. The origin of the festa, and the rationale of its ceremonies, are involved in the obscurity of ages. Mass was sung and said, and the last strain of the music had died away, and all this was before ten o'clock in the morning. Many were the carts, rude vehicles formed of rough battens on a level with the shafts, which now rattled away with merry parties of country-people, their best mattresses spread beneath them. These were industrious folk, who, having been into the church for edification, and to the stalls outside for sweetmeats, considered the duties of the festa over, and that they might return to their labours with a clear conscience, but the greater portion of the assembly were differently disposed.

'Every house in Zeitun appeared crowded with visitors, and the whole country around was covered by knots of gaily dressed persons, the reason of these little gatherings accounted for by the baskets in the midst of each party, and one among the many picnics belongs unto our story. Here were Domenico and Andrea, with the pretty Margarita seated between them, on the one side of a very white cloth, spread with very eatable viands, while on the opposite side sat the padre-uncle, supported by two staid dames,-the one an ancient widow, with whom Margarita had lived since the death of her parents, and the other no less important a person than the go-between, who, according to the custom of this country, had been employed by Andrea to negotiate his marriage with the object of his affections. Balzan was not a little mortified to find that matters had gone so far; but he wondered not that Margarita was beloved by his friend, for ere he quitted her presence, a passion, fierce and uncontrollable, except that he was able to conceal it, had taken possession of his soul. Yes! he hid the secret in his own dark thoughts, and smiled upon the lovers. What chance of rivalry had a penniless with a wealthy man, and what interest could he hope to excite in the breast of Margarita Abela, who that day had become the betrothed of Andrea Casha? Soon after the festa of St. Gregory the young farmer began to put his house in order for the reception of his bride, Balzan appearing to share in his patron's happiness, and fully to enter into all his arrangements; and ere a month had sped, the marriage day was fixed.

Margarita would not be a portionless bride, she was, for Malta, a rich heiress, as she would bring her husband a fortune of ten thousand scudi-1834. Altogether the wedding was likely to make a great sensation in the neighbouring casals, and many were the preparations for the feast in honour of the occasion, which was to be spread in the house once belonging to the Balzans. Here Padre Giovanni, and Signora Fenech-the widow who was as a mother to the bride-had, with their mutual charge, taken up a temporary abode.

"The day after to-morrow, and you will be mine, Margarita!" sighed forth the ardent Casha as he took an early leave of his mistress on the eve of that envious intervening morrow, a day which was to be spent by the bride elect and Signora Fenech at Valetta in making the last wedding purchases.

In spite of his having thus comforted himself with the proud expectation of coming happiness, Andrea that evening on his return home felt himself much depressed in spirits-he knew not why. Balzan rallied him upon his unaccountable gloom.

"What makes you look so melancholy?" he asked his friend; "surely you ought to be the happiest man in Malta. Then, what a wedding yours will be! I have just been looking over the bill of fare for the feast: the servants say they have, or expect to have, everything that can be desired. No, by the by,"—here he paused a moment,—"they have been asking me to procure them some rabbits—do you remember when we were boys, the night we spent at Filfla, and the number we shot! I met two fishermen laden with shell-fish going to the other house just now, and I have half engaged them to let me try my fortune to-night. The moon will be up in less than an hour."

"I do not know that I can better spend the night than by going with you," answered Andrea.

"Agreed, then; so let it be," rejoined Balzan.

Guns were always at hand, for they were both sportsmen, and, after seeking the fishermen, they repaired to the shore, and embarked for Filfla, which is hardly four miles from that part of the coast. The fishermen, after landing the two friends, stood off about a mile from the island, for the purpose of fishing, having received directions to return for the sportsmen at the going down of the moon. When they did return they could not find their employers, and one of the men, consequently, proceeded to the top of the island in search of them. They were still missing. Hoping that he had by some chance passed them on his way up, the man returned to the shore. His comrade had seen nothing of them; and, after waiting an hour longer, it was agreed between the two fishermen that the best way of finding their passengers would be to coast the island all round as near the shore as possible. They had but half fulfilled their task, when, having arrived off the most precipitous part of the cliffs, they imagined that in the shadow of an overhanging crag they saw one, if not two, of the parties they sought; and now, for the first time, it occurred to them that some accident must have happened, as, whatever it might be of the human form which they descried on the shore, it was still as death.

Pulling for the nearest point at which they could land, the fishermen soon reached the spot, where the first glance they took the luckless fate of both their passengers appeared revealed to them. The bodies of the young men were cast one on the other, and the blood and brains staining the rock on which this wreck of humanity lay motionless, told too plainly that it was caused by a fall from the precipice above. Motionless, did I say?—no! The fishermen, as they approached the bodies, saw an arm raised, a hand drawn, as though painfully, across the brow of him whose face was partially upturned to the sky. They lifted him away from his companion, on whom his head, had reposed,—they threw water on his face;—they perceived that their cares were attended with success: he heaved a deep sigh, and opened his eyes. "Where am I?" he exclaimed—"Ah!"

He looked at the terrible sight before him, and, falling back in the arms of the fishermen, appeared to relapse into insensibility. It was Balzan—and Andrea Casha, he who would have been a bridegroom on the morrow, was now but a bleeding, shattered corpse! After a while, Balzan, who was perfectly unhurt, relieved by shedding a torrent of tears, seemed to recover his presence of mind. He assisted the fishermen in removing the body of his friend to the boat, and, answering their questions freely, told them all that was ever known of the catastrophe he yet wept over as he spoke. It would seem that the sportsmen had met with indifferent luck, at which Andrea was very much provoked. Just as the moon was sinking they had, while lying perdu behind two piles of stones, at a little distance from each other, communicated their mutual inclination to be off after the next shot.

"Ah" said Balzan, "that next shot! A large rabbit burst from a burrow before my unhappy friend: he fired, and only wounded it, I brought my gun to my shoulder; fortunately for what remains to me of happiness, I did not fire. Signor Casha had dashed after the wounded creature, and must have received my full charge. The result was, however, equally fatal. The rabbit tumbled over and over, and then bounded on. Casha pursued. At the very verge of the cliff he aimed a blow as it darted into a burrow with the butt-end of his piece, and missing his aim, I saw him topple-disappear over the precipice! My feelings I need not describe. How I got below I know not. It might have been the usual path, and so round to the place where he fell, or most likely I rushed down a quicker, a desperate way that I needed not—I found him!—Nothing more do I know until you discovered us both."

Such was the story which Balzan told to the fishermen, and, with little variation, to the Padre Giovanni, immediately he reached the shore. Such was the story that met the ear of Margarita, who for a while was inconsolable.

Andrea Casha had no near relations: those who inherited the greater part of his property were very poor people, distantly allied to him. No one doubted that Casha had come fairly by his death; no one grudged that Balzan should take possession of his father's property, which he of course did, by the will of his deceased patron. Nothing could be more edifying than the grief of Balzan for the loss of his friend; and, as though from sheer affection for the memory of the departed, he was a frequent visitor to the house of Signora Fenech, showed the most respectful attentions to poor Margarita, and made Padre Giovanni some very acceptable presents. The result may be anticipated—Margarita became the wife of Balzan, and now never did man appear to change so completely in character. From being steady, and attentive to his property, he left it entirely to the care of his labourers. Like Andrea Casha in former days, he might be found at every festa, at every merry-making, religious or otherwise. Margarita generally accompanied him, and report said that they were a happy couple.

'I must now tell you, Signor, what I did not mention before,- (here let me endeavour to take up the words of the old fisherman,) -I was one of the men in the boat that landed the two friends at Filfla. I just this moment remarked that no one believed but what Andrea Casha came to his death fairly. I should have said no one but myself. Still who was I?-a poor old fisherman!-so, after sounding my comrade, and finding that he, too, thought all was right, I wisely held my tongue.

'I had lost sight of Signor Balzan for a long time, and I had given up fishing pretty much; for I had been hired to assist in a boat that carried fish to Valetta from Marsa Scirocco, and such ware as might be wanted, back. Sometimes, too, we took a party of pleasure to Scirocco from Valetta, and this was my employment on the last day I saw Signor Balzan. I always thought that when we had met, which was seldom, he seemed to shun me; and this day another gentleman, who was with his wife and himself, having hired me, he objected to the boat, and, indeed, did all he could to be off the bargain I heard him say that he had been quite tricked into going part of the way home by water, and I believe it was only his wife's remarking in jest that she thought he was afraid of the sea, which made him consent. Now the next thing was to find my comrade who worked with me in the boat. The gentleman got impatient at his not coming. Signor Balzan swore horribly that, if he must go by water, he would show them that not only was he fearless of a boat, but that he could manage one, and telling me in a passion - just as if I had done him any harm - to get ready for shoving off-he handed his wife in, and with the other gentleman away we went. I took the rudder, without seeming to notice the Signor's rage, and you may be sure I did not claim his acquaintance, but behaved to him like a stranger.

'It was a very fine evening when we started. The pretty, gaily dressed Signora Balzan laughed and talked, and the gentlemen trimmed the sails, and talked to her,-Signor Balzan appearing to have recovered his temper. I have seen many a gregale (north east wind), but the one that was then coming the Holy Mother of Heaven must have sent on purpose. The breeze freshened and freshened again, till we were well off' Marsa Scirocco point; for we had not hugged the coast: still nothing was thought of it. But then- blessed St. Paolo !-there came such a blast! The sails were old- the mainsail split into ribbons, for Signor Balzan, who should have let go the sheet, was standing up in the boat as though he had changed into stone-his eyes were fixed on Filfla Island. The other gentleman was useless; he knew nothing at all about a boat. The poor Signora screamed, and well she might; for, leaving Marsa Scirocco on our starboard quarter, we were running before the wind in a gregale with more easting in it than common, for Filfla. Night came on-the moon had risen, but was obscured-I only saw one star, and this looked redly out from the dark sky above the island towards which we were hurrying; for the boat was now quite unmanageable. Perhaps I did not do my best to manage her. I, too, had my eyes fixed on Filfla; I felt impressed that we must near the isle, I knew not why. If I had a thought beyond, at that moment, it was that by making a long stretch we might afterwards fetch in under the land, and possibly reach a small bay on the western coast; or, when the gregale had expended its fury, we might beat back to Marsa Scirocco.

'Poor Signora Balzan, seeing her husband stand appalled, his eyes glaring towards the fearful isle, the sight of which she turned from shudderingly, clung to him, and hid her face in his bosom; but he heeded her not. Just then-oh! night of horror !-we were nearing the very cliff beneath which I had found the dead-ay! the murdered man. It seemed to me that I was obliged to run close to it, and that I had no power over the helm. Then came a lull, as though the blast had done its worst. I heard a cry-a yell from Balzan-he had thrown his wife to the deck-his arms were extended-he pointed to the crags above. I looked-I could not have been mistaken-there was a human form leaning over the precipice-it fell! The gentleman who was with us called out, "It is a fall of the cliff." A fall of the cliff certainly followed on the instant- down it came with a sullen noise like distant thunder.'

'Mercy! mercy!' exclaimed Balzan,-' I come! I come!'

'The waters had hardly closed over the fall of rock when the murderer dashed headlong from the boat, and sank amid the waves. That night we succeeded in heading back to Marsa Scirocco. The Signora Balzan never spoke from the moment she beheld her husband's awful suicide; every sense seemed paralyzed. The gentleman, who had done little as yet but cross himself, was now of some service when he got on shore. He had a friend near at hand who owned a calesse, and in this the poor Signora was conveyed to her solitary home. She is now, I believe, in a Sicilian convent.'

'Can you wonder, Signor,' concluded the old fisherman, 'that I like not to visit Filfla? Did I know that a boat-load of fish might be had for the fetching from beneath those unlucky cliffs, I would not go there, though I am very poor, and whatever the Signor gives me will be a charity to one who often wants bread.'

So ended, as it commenced, in an appeal to my compassion, the Maltese Ghost-Story.

Il-Kultura Għarbija f' Malta ma' Frans X. Cassar

**GHALIEX IS-SISTEMA KIF
JINKITBU N-NUMRI TISSEJJAH
GHARBIBA?**
**KIF ŻVILUPPAW IN-NUMRI KIF
NAFUHOM ILLUM:-**

Is-sistema ta' kif jinkitbu n-numri fi żmienna fil-Punent u f'ħafna mill-bqja tad-dinja kienet żviluppata probabbilment gewwa fl-Indja, iżda kien bis-saħħha tal-Għarab li din ghaddiet għal-ġħandna.

Meta l-Iżlam beda jikber u jinfirex ha minn kulturi qodma ta' dawk il-ġnus li sfaw taħt il-hakma tagħhom u komplex jiż-żviluppaw dak li sabu ġdid. Wieħed miċ-ċentri l-kbar tal-gherf kien Bagdad, fl-Iraq, fejn għorrief Għarab, Griegi, Persjani, u Lhud, laqqgħu l-wirt kulturali li kien ingħema' tul sekli shaħ minn nieshom.

Fis-sena 771 deher gharef Indjan li ġab miegħu studju dwar l-astronomija li fih intużat is-sistema Indjana tan-numri. Sa dakinhar l-Eğizzjani, il-Griegi u kulturi oħra kienu għadhom bis-sistemi l-qodma tagħhom filwaqt li fil-Punent ukoll kienu għadhom jibbażaw fuq is-sistema tar-Rumani (ara t-tabella aktar

'l ifsel). Din kienet waħda kkomplikata ġħall-ahħar li tieħu moħħ kull min kellu x'jaqsam ma' xi tip ta' kalkolu fil-ħajja ta' kuljum. Kien għalhekk li s-sistema l-ġidida li introduċew l-Għarab mill-Indja malajr sabet ruħha mifruxa mal-inħaw kollha li kienu jagħmlu parti mill-Imperu l-Ġħarbi.

Is-sistema Indjana kellha vantaġġ kbir fuq dik Rumana billi kellha biss sinjal wieħed għal numru wieħed. Biex nieħdu eżempju, għan-numru tlieta, jinkiteb '3' flok 'III', u għan-numru disgha, '9' flok 'IX'. B'din is-sistema in-numri setgħu jiġu murija b'mod eħrif u b'aktar ċarezza bħal meta għal mijha u disgha u sebghin jeħtieġu tliet numri diġiżi biss: '179' flok 'CLXXIX' u erbgha għal '1946' flok 'MCMXLVI'.

Minkejja s-semplicità tagħha, is-sistema kellha n-nuqqasijiet tagħha wkoll. Numri bħal 'seba' mijha u tlieta' li bis-sistema r-Rumana seta' jinkiteb 'DCCIII', ma setax jinkiteb semplicejment '7' u '3'. Kien għad jonqos 'iż-żero' li jagħmel il-valur tan-numru 'sebghha', '70. Kull 'żero' ieħor wara n-numri, mill-wieħed sad-disgha, kien ikattar il-valur

tan-numru b'għaxra; e.g. 700; 7000; etc.. Dan kien żvilupp importanti li l-Għarab introducew mas-sistema Indjana biex b'hekk saret waħda aktar kompluta. In-numri l-Indjani kif baqgħu jużawhom hafna mill-Ġħarab.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 .
In-numri l-Ġħarbin kif użati fil-Punent.

0 9 8 7 6 5 4 3 2 1

Is-sistema l-ġidida ħaffet bil-kbir prinċipji tal-matematika. Biha setgħu jsiru kalkoli u kontijiet b'mod faċċi tassew. Ma kienx ta' b'xejn li tul is-seklu għaxra bdiet dieħla fl-Ewropa minn Spanja u baqgħet tinfirex mal-Punent kollu kemm hu. Il-kitba tan-numri baqgħet tiżiżi, biss fil-waqt li fil-Punent in-numri hadu x-xeħta l-Għarbija li għadna nhaddmu sal-lum l-Ġħarab żammu l-forma l-Indjana li tidher taħt.

Ta' min wieħed isemmi wkoll li aħna l-Maltin, barra l-kitba tan-numri, żammejna wkoll is-sistema l-Ġħarbija, mil-lemin għax-xellug, meta jinqraw in-numri mill-mija 'l ifsel. Hekk numru bħal '75 naqrāw 'ħamsa u sebghin', l-ewwel il-waħdiet u wara l-ġħaxriet. Dan huwa fdal ieħor tal-Ġħarbli li għadu magħna.

**NUMRI RUMANI U KEMM ISARRFU
F'NUMRI GHARAB**

I	1
II	2
III	3
IV	4
V	5
VI	6
VII	7
VIII	8
IX	9
X	10
XI	11
XII	12
XIII	13
XIV	14
XV	15
XVI	16
XVII	17
XVIII	18
XIX	19
XX	20
XXX	30
XL	40
L	50
LX	60
LXX	70
LXXX	80
XC	90
C	100
M	1000
MDLXV	1565
CC	200
CCC	300
CD	400
D	500
DC	600
DCC	700
DCCC	800
CM	900
MM	2000
MMXVIII	2018

Genuine Food
Products

www.camelbrand.com

TEATRU ASTRA, CHAWDEX

WA MELUFA

5 ta' MEJJU | 4PM | €5

Anglu Theuma 'il-Kina' - Marielle Zammit - Channelling
Adrian Grima - Kitba | Domenico Castraldo - Dramaturgia
George Adulina 'Ta' Nofis il-Lej' - Andrew Alamango - Aktrumpanjament
Jimmy Grima - Vizwali u Disinn tai-Produzzjoni - Kunsjetta, Ricerka, Direzzjoni u-s-Sert
Johnny Grima 'Tal-Belt' - Prim Kitterist
Andrew Alamango - Muzikali

Ilħna Mitlufa

fit-Teatru Astra, Ghawdex

SIMON BARTOLO

**DIN IR-REBBIEGHA,
ILHNA MITLUFA LOST VOICES
SE TITLAQ MINN MALTA U TMUR
IL-GŻIRA TA' GHAWDEX,
FIT-TEATRU MAESTUŽ
TAL-ASTRA, VICTORIA,
NHAR IS-SIBT 5 TA' MEJDU.**

Din il-produzzjoni li tnediet is-sena l-oħra hija parti mir-repertorju turistiku ta' Teatru Malta għall-2019. Ilħna Mitlufa se tintwera għal serata waħda biss. Se tieħu lill-udjenzi fuq vjaġġ nostalgiciku u melodiku lura fiż-żmien. Andrew Alamango, il-moħħ wara din il-magna taż-żmien, jispjega dwar dak li għandek tistenna li tara fuq il-palk din ir-Rebbiegħha.

X'inhi Ilħna Mitlufa?

Ilħna Mitlufa hija produzzjoni teatrali fil-ġeneru msejjah “music-theatre” ibbażata fuq snin ta’ riċerka personali fit-tradizzjoni tal-ghana. Mibnija fuq il-mužika u l-poezija li sibt tul is-snin, kif ukoll il-konverżazzjonijiet li kelli ma’ membri tat-tradizzjoni tal-preżent u tal-passat. Hija ġabra ta’ rakkonti ta’ wirt ta’ din l-art li thalliet minn dawk li ġew qabilna. Hija wkoll l-istorja tal-wirt ta’ tradizzjoni orali, tradizzjoni ta’ poezija u l-kelma fil-forma ta’ vers tat-tmienja li ghaddiet minn ġenerazzjoni għal oħra u li waslet

għandna llum bħala l-espressjoni ewlenija tal-Maltin. Il-kelma mitkellma, miktuba, iddokumentata u rrekordjata fuq zigarelli tal-awdjo, diskii, cassettes u videos. Hija storja dwar il-bżonn li nużaw leħinna biex nghidu dak li għandu bżonn jingħad, hekk kif qabel kien jintuża għal kull bżonn fil-ħajja ta’ kuljum. Ilħna Mitlufa hija storja fuq it-tfittxja tal-leħen li kellna meta kellna wkoll il-bżonn li nghannu flimkien.

Kemm ilek tiddokumenta din l-informazzjoni kollha dwar il-ghana?

Jien ilni f'dan il-qasam ta’ riċerka fl-ghana dawn l-ahħar 18-il sena. Dak iż-żmien, mal-grupp Etnika kont bdejt infitħx l-ahħar nies li kienu jafu jibnu u jdoqqu strumenti Maltin. L-interess fil-mužika tradizzjonal ta’ Malta fil-fatt bdiet bi tfittxja ta’ dokumentazzjoni u reġistrazzjonijiet antiki tal-ghana u l-mužika popolari Maltija. Minn dak iż-żmien ’l hawn ħadimt ma’ riċerkaturi, studjużi, mužičisti, poeti u għannejha bħalma kien il-maħbub Frans Baldacchino l-Budaj, Mikiel Cumbo l-Iżgej u oħrajn.

X’messaġġ tixtieq li tikkomunika lill-udjenzi permezz ta’ Ilħna Mitlufa?

Fl-ahħar mill-ahħar, qed nipprova niġġenera apprezzament tal-kultura u

t-tradizzjoni tagħna stess għar-raġunijiet tagħna stess. Rikonoxximent tal-ġhannej, passat u preżent, u għar-rwol tiegħu fis-soċjetà. U bit-tama li n-nies ma jarmux it-tradizzjonijiet tagħhom stess, iżda jinvestigaw drawwiethom biex ikunu jafuhom u jtebjuhom. Għar-raġuni li niftakru minn fejn ġejna, riflessjoni tal-wirt tanġibbli jew intanġibbli tagħna u l-htiega li nużaw il-vuċċi tagħna fil-kant.

Għaliex tahseb li dan l-ispettaklu japplika għal udjenza multinazzjonali minkejja li huwa bil-Malti?

Nahseb li l-essenza tal-messaġġ hija trażmessha permezz tal-esibbżjoni, permezz tad-drammaturġija u permezz tal-vuċċijiet, l-istampi u r-registrazzjonijiet. Nemmen li l-biċċa l-kbira tan-nies jirrelataw mal-istorja b’xi mod jew ieħor, kemm jekk trabbew f’din il-kultura kif ukoll jekk le. L-istorja hija universali iżda tingħad fil-format tradizzjonal tal-kanzunetta u l-poezija, għalhekk għandha appell għal ħafna fuq xi livell jew ieħor. L-idea hija wkoll li tiġi ppreżentata xi haġa li hija mužikalment valida u ta’ kwalità tajba għalkemm mhux neċċessarjament fil-forma ta’ kuncert.

Għal biljetti tal-5 euro u aktar tagħrif dwar Ilħna Mitlufa żur teatrumalta.org, mt jew ċempel 21220255. Dan il-proġett huwa appoġġjat mill-Fondazzjoni Magna Żmien.

IS-SOTTO-KULTURA TAL-HADD FILGHODU:

*Hors d'Oeuvres fil-**Bocċi Club 'il-Guy'*
TAN-NIGRET IŻ-ŻURRIEQ

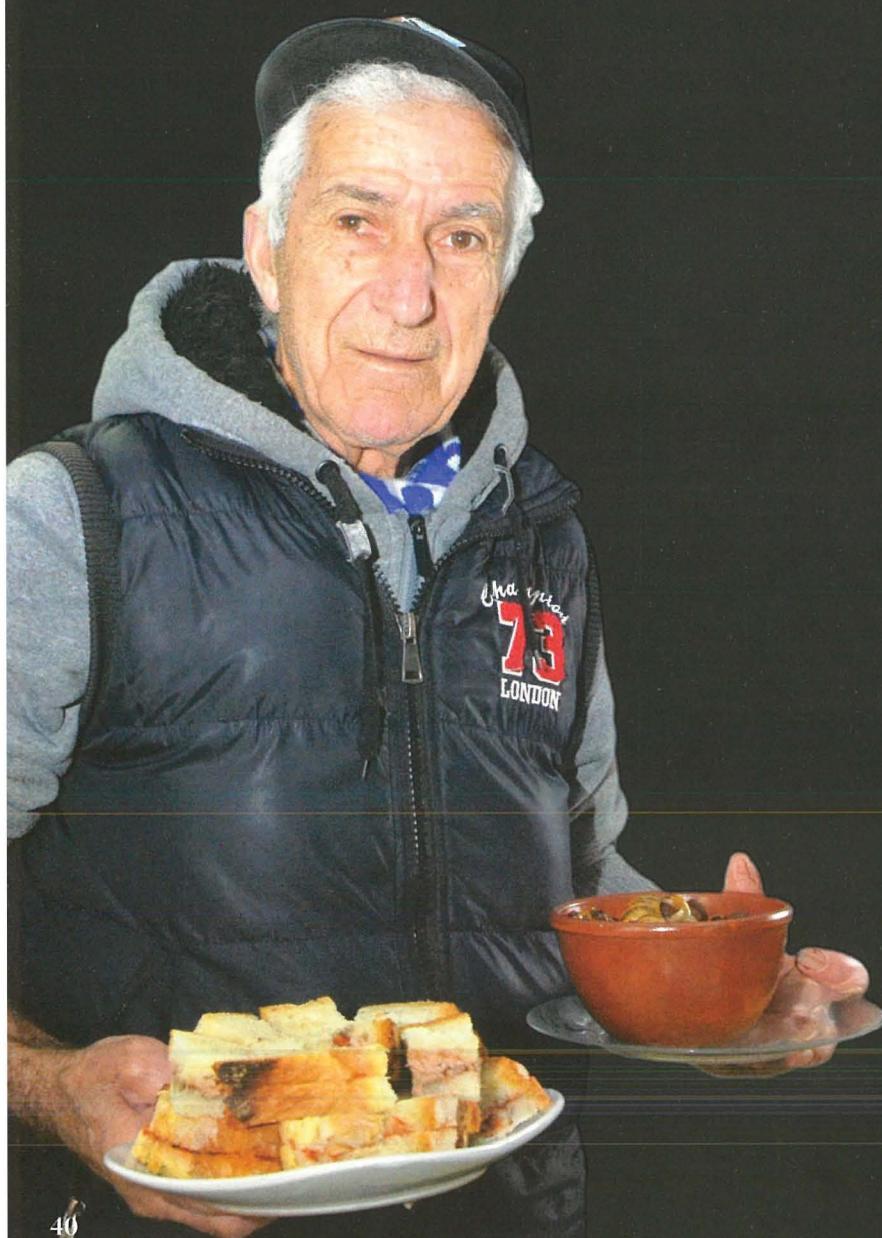
SIMON MERCIERA

Iggib Malta taħtek

Wieħed mill-isbaħ postijiet li għandna f'pajjiżna, iżda li fiti li xejn hu magħruf jinsab fiż-Żurrieq, eżattament fin-Nigret. Dan il-post huwa magħruf bħala Fuq il-Ġibjun fiż-Żurrieq. Kif jixhed l-isem, dan il-post hu magħruf bħala Il-Ġibjun għax fih jinsab ġibjun tal-ilma li kien sar fi żmien il-perjodu Ingliz. In-Nigret kien xaghri u kien sar biex iforni l-ilma lir-rahal taż-Żurrieq. Dan il-post hu fil-gholi. Huwa wieħed mill-aktar postijiet għoljin li għandna f'pajjiżna. Minn hawn fuq, wieħed għandu veduti sbieħ ta' Malta. Minn hawn iġġib aktar minn nofs Malta taħtek. Għandek il-Qrendi u l-Imqabba, is-Siggiewi, Haż-Żebbuġ, Hal Qormi, l-Imdina u sal-Mosta u Had-Dingli. Fuq in-naha l-ohra t'għajnejk tara Hal Ghaxaq sal-Port. Jekk wieħed idawwar rasu n-naha l-ohra, l-ghajnej tmur sa Filfa u x-xefaq tal-baħar li jinfetaħ quddiemek.

Fis-sajf, fi żmien il-festi tal-irħula, dan il-post ikun miżjud bin-nies, specjalment filgħaxja biex igawdu l-ispettaklu tan-nar u waqt li jieħdu gost biż-żiffa friska. In-nar jiġi taħtek. Fuq din il-quċċata hemm ġnien kbir b'bandli sbieħ fih. Din il-fetha kbira hija verament 'family friendly', fejn it-tfal u mhux biss għandhom fejn jimirħu u jixmu.

Fil-bidu ta' dan il-ġnien hemm bini li jservi ta' klabb tal-boċċi. Bħal kull klabb tal-boċċi ieħor, dan il-bini hu magħmul prinċipalment minn bar. Bar sempliċi. B'imwejjed sempliċi. Fil-maggoranza tal-patruni huma rġiel. Biss il-Hadd filgħodu tara anke xi preżenza femminili. Wieħed m'għandux ihossu intimidat biex jidhol ġewwa. Il-barman Gejtu Falzon dejjem jilqgħek bit-tbissima partikolari tiegħu.

Chaliex jismu l-Guy?

Isem dan il-Boċċi Club hu sinifikattiv. 'Il-Guy' huwa l-laqam tal-Kummissarju Ewropew Malti, Karmenu Vella. Dan il-Klabb issemmma għalih. Mal-ħitan tal-klabb tara numru ta' ritratti tiegħu jqassam xi tazza lill-plejers tal-boċċi jew jiftah xi lapida kommemorativa. Dan il-klabb kien inbena meta Karmenu Vella kien Ministru tax-Xogħlijiet matul l-amministrazzjoni Laburista ta' bejn 1-1981 u 1987.

Mhux faċċi tasal sa dan il-Klabb. It-triq trid tkun tafha. Hemm aktar minn triq waħda kif tasal għalih. Waħda minnhom hija billi wieħed jgħaddi minn nofs in-Nigret. Triq oħra hija dik li ddur madwar ir-raħal tan-Nigret, jiġifieri tiġi għalih mit-triq li twasslet lejn Wied iż-Żurrieq. Fuq kollo, meta persuna tasal hawn fuq tista' tieħu l-opportunità biex tagħmel mixja sabiha, qalb l-ġhelieqi u x-xagħri tal-madwar.

Biss jekk wieħed jaħseb li hawn dieħel f'ambjent politiku, jiżbalja. Id-diskussionijiet il-Ħadd filgħodu tkun fuq kollo, mill-futbol għall-boċċi. Biss l-ikbar diskussioni hija dejjem dik fuq Malta tal-imghoddi!

Dan il-klabb huwa wieħed mill-postijiet li l-Ħadd filgħodu għandu l-kultura tal-hors d'oeuvres. Din hija kelma Franciża li biha kienu u għadna nifhmu dak l-ikel li jiġi offrut fuq platti

żgħar mal-alkoħol, specjalment mal-birra. Bl-Ingliz nghidulhom "nibbles". L-hors d'oeuvres tagħna jixbhu ħafna l-kultura tat-tapas Spanjoli. Il-kwalitat ta' dawn in-nibbles tvarja minn hanut ghall-ieħor. Biss imbagħad dak li joffri hanut ikun prinċipalment l-istess minn Hadd għall-ieħor.

X'tista' tnaqqar?

Fil-każ ta' dan il-klabb l-ikel offrut jirrepeti ruħ minn Hadd għal ieħor. Dejjem l-istess. Dawn jingħataw b'xejn max-xiri u l-konsum tal-alkoħol. Kif wieħed jistenna, dawn ikunu fit melħin ħalli jheġġu fil-konsum tal-birra. Din hija parti minn din il-kultura tal-hors d'oeuvres. Biss f'dan il-ħanut dawn l-Hors d'oeuvres il-Ħadd filgħodu jingħataw anke għal min imur biex jieħu té jew kafé.

Ir-ritwal tal-ikel f'dan il-ħanut jimxi bl-istess. L-ewwel jagħti l-pastizzi żgħar tal-piżżelli jew tal-irkotta. Għal dawk li jridu jkomplu jixorbu, wara jiġi il-ħobż biż-żejt u t-tonn. B'tonn abbundanti fi. Wara l-ħobż biż-żejt u t-tonn jiġi l-bebbux. Il-bebbux mhux dejjem imsajjar l-istess. Il-baži hija dik li jiġi msajjar fil-grejvi iż-żda l-hwawar li jvarjaw dejjem skont il-bebbux kif ikun. Xi drabi jifta' l-qarnit, u drabi oħra t-tonn u drabi oħra ingredjenti li ma xtaqx jgħidli x'inhuma. Peress li dawn huma offriti b'xejn, ma stajtx nobbligh jgħidli x'inhuma l-ingredjenti li juža.

Wara l-bebbux tiġi l-kirxa u wara l-bigilla bil-galletti magħha. Wara jservu l-kirxa. Il-laħam taż-żiemel u wara l-laħam taż-żiemel jiġu l-'angels on horseback', jiġifieri biċċiet tal-bacon imdawwar maz-zalzett u biċċiet tal-majjal u anke tiġieġ. It-tisjir isir minn Gejtu u l-mara tiegħu, Rita.

X'tista tiekol aktar?

Għal dawk li jridu jiekklu, dan il-Klabb joffri wkoll servizz tal-ikel bi prezzi verament tajjeb. Ikollu ħut, li jkun qabbed xi sajjied mill-qrib jew qarnit jew laħam jew inkella fnekk. Jekk wieħed irid il-ħut, ma għandux jiddejjaq jistaqsih jekk hux frisk jew le. Ibxaq zgħi li mhux se jkun ittradut. L-ikel imsajjar f'dan il-klabb hu litteralment tad-dar. Xejn speċjali biss hu ikel ġenwin kif darba konna nieklu għand in-nanniet.

Fuq kollo, dan il-bar jifta anke matul il-ġurnata, jiġifieri matul il-ħinnejt ta' filgħodu u kif innutajt personalment, l-ħol dawk li jmorru jieħdu xi drink, ma jiddejjaq Gejtu jgħiblhom xi haġa xi inaqqu. Dawn li jixtiequ jmorru jiekklu f'nofsinhar, matul il-ġimgħa, joffrīlhom dan is-servizz f'atmosfera kwjeta.

Il-prezz tal-birra f'dan il-post huwa ta' €1.30 cents. Biss hemm xi birra li tinbiegħ ffit aktar minħabba li hija ikbar. Ix-xor alkaholiku wkoll jinbiegħ bl-istess tal-birra biss xorob alkaholiku li jkun ifjen, jinbiegħ €2.

The Phantom of the Opera

Joseph Chircop

KULL META NIPPJANA VJAĞġ
LEJN LONDRA, L-EWWEL HAġA
LI NAGHMEL WARA LI NIXTRI
L-BILJETT TAL-AJRU HUWA DAK
LI NIXTRI BILJETT BIEX IMMUR
NARA XI MUSICAL.

Wiehed mil-musicals li ma nixba' qatt nara huwa 'The Phantom of the Opera' fil-Her Majesty Theatre. Illum dan sar faċli ghaliex il-booking wiehed jagħmlu onlajn.

Forsi tghiduli ghaliex jien nagħżel li mmur nara l-'Phantom of the Opera' meta rajt dan ix-xow aktar minn darba u hemm tant xows ohra fl-Londra? Ir-risposta tiegħi ġejja mill-fatt li għal hafna l-għażla naturali hija dik li jmorru jaraw 'The Lion King'. Dan hu l-aktar musical popolari. Biss bhala musicals, jien dejjem apprezzajt ix-xogħol ta' Andrew Lloyd Webber u apparti li dan il-musical, The Phantom of the Opera, issa ilu għaddej għal aktar minn 33 sena.

L-ahħar li mort f'Jannar 2019, kont mort rajt l-ispettaklu li sar il-Ħamis filgħaxja u s-sala kienet mimlija daqs bajda. Skiet taqtgħu b'sikkina waqa' fis-sala hekk kif beda l-ispettaklu. Kien spettaklu stupend sa mill-ewwel mumenti tiegħu. Kien qisu xi hadd ghajjat attenzjoni u kollo waqa' f'postu. Kelly Mathieson hadmet il-parti ta' Christine Daaé u kienet kompletament tal-blieħ. Verament għandha leħen sabiħ. Hijha attrici ta' talent. Davis Taxton kien il-ħares jew il-Phantom u daqsha kien affaxxinanti. Il-parti ta' Raoul hadimha Jeremy Taylor. Huwa wkoll kien eċċellenti.

Il-kast kollu kien iżommok tarah. L-atturi kien f'armonija perfetta. Kolloks kien eż-żarru sal-ahħar meta l-istess separju ingħalaq. It-tiżżejjin tas-sett kompla għamel din l-esperjenza aktar affaxxinanti. Waqt waħda miż-żfin, hassejt bħal li kieku xtaqt inkun ħdejhom niżfen. Iż-żeffiena għamluha tidher bħallikieku kienet azzjoni reali u mhux xi ħaġa tal-palk. Kif jghid l-Ingliz, kienet 'worth it'.

Ma jiddispjaċinix għal kull čenteżmu li hallast.

Il-banda kienet stupenda, b'interpretazzjoni tal-ġenn taħt id-direzzjoni tas-sur mast bravu David Caddick. L-intonazzjoni tal-banda kienet perfetta. Andrew Lloyd Webber, Charles Hart, Richard Stilgoe u Gaston Leroux, huma kollha artisti ta' ispirazzjoni. Din l-opra daqshekk kbira ma kinitx tkun possibbli mingħajr dawn in-nies kollha.

Ma nistax ma nghalaqx dan ir-rakkont dwar din l-esperjenza tiegħi billi ma nghidx kelma dwar it-teatru fejn ittell'a dan il-musical. Ma tistax ma taffaxxinax ruhek bl-akustika tat-teatru, ghaliex huwa l-unika teatru ġewwa l-West End fejn thallha kollox oriġinali kif kienu t-teatri 30 sena ilu, jiġifieri ma tantx żidied speakers u amplifajers. Letteralment tisma' l-hoss ta' Teatru klassiku. Verament teatru sabiħ, biss hija hasra li pulruni tiegħu mhumiex għal kollo komdi apparti li saqajk imissu mal-pulruni ta' quddiemek. Jien kont fuq it-tieni filliera tar-royal circle. Hriġt minn hemm b'uġġi f'dahri u bqajt bih anki wara.

Biss xorta wahda li ma jiddispjaċini xejn li mort rajt dan l-ispettaklu. L-applaws tal-ahħar kien wieħed li wassal is-sentiment ta' dawk kollha li kienu fis-sala. Verament hija esperjenza li jien nirrakkomanda lil dawk kollha li jmorru Londra. M' għandhomx jitilfuha.

Il-Qaghqa tal-Appostli

SIMON MERCIECA

WAHDA MIT-TRADIZZJONIJET
LI GHANDNA MARBUTA
MAL-KULTURA TAL-FESTI
TAL-ĞIMGHA L-KBIRA U L-GHID
IL-KBIR HIJA DIK TAL-QAGħQAQ
TAL-APPSTLI.

Meta kont tifel, din kont issibha biss nhar Hamis ix-Xirk, jigifieri, lejlet il-Ğimgħa l-Kbira, meta l-Knisa Kattolika tfakkars l-ahhar Ċena jew l-ikla ta' Ĝesu mad-dixxipli tiegħu. Il-Kappillan kien u għadu jagħti din il-qaghqa lil dawk l-irġiel li jagħmluha tat-tnejha l-appostlu u jaħslilhom saqajhom waqt iċ-ċeremonja fil-knisa. Specjalment f'dawk il-parroċċi li fihom issir il-purċiżjoni tal-Ğimgħa l-Kbira kont u ghadek tara hafna mwejjed ibiqħu din il-qaghqa. Illum din il-qaghqa tibda tinbiegħ qabel Hamis ix-Xirk a iżda b'xi mod għadha marbuta mal-festi tal-Ğimgħa l-Kbira.

Biss meta wieħed iħares lejn il-qaghqa tal-appostli, wieħed jistaqsi x-xgħandha din il-qaghqa differenti minn qagħaq iehor li wieħed jixtri matul is-sena? Qabel id-differenza kienet tidher. Kienet tkun ffit eħxen minn dik li normalment konna nixtru matul is-sena. Kien ikollha hafna ġunġlien fuqha u anke lewż fil-wiċċ. Illum, hafna drabi l-unika ħaġa li baq'a minn din il-qaghqa tradizzjonali hija biss dawk l-erba' lewżiet fil-wiċċ għax mill-bqija, din il-qaghqa hija bħal qagħaq l-ieħor li jsir matul is-sena.

Biss tradizzjonally din il-qaghqa ma kinetx tkun bħal dik li ssir matul is-sena, jigifieri bħal qagħaq l-ieħor li nixtru mingħand il-furnar. Kienet qaghqa differenti fit-togħma tagħha. U mhux

kulħadd kellu l-listess riċetta għalija. Anke hawn kien hawn il-varjazzjonijiet. Naf familji li għadhom jafu jaħdmuha b'mod tradizzjonali.

Il-qaghqa tradizzjonali kienet ffit ġelwa. Il-ħlewwa tagħha ma kienx ġej milli wieħed jitfa' z-zokkor, anki jekk dan seta' jintuża. Kienet ġejja mill-fatt li fiha kien jintuża wkoll id-diqiq magħmlu mil-lewż. In fatti, il-preżenza tal-lewż fil-wiċċ tal-qaghqa, l-uniku, elementi li baq'a ta' tifkira tal-preżenza tad-diqiq tal-lewż f'għaż-żgħira ta' din il-pasta li minnha jsiru l-qaghqa.

Forsi hawn wieħed jistaqsi kif jista' jkun li l-qaghqa jkollha element ġelu. Wieħed irid jiftakar, li sas-seku tmintax, il-preżenza taz-zokkor fl-ikel kien permess f'ikel ta' żmien ir-randan. Iz-

mill-preżenza tad-diqiq tal-lewż. Biss normalment fir-riċetti Sqallin, fejn il-lewż hu abbundanti, meta jintuża bħala dqiq, dan ikun akkumpanjat mill-bajd. Kien id-dħul tal-bajd f'din ir-riċetta li wassal biex dan l-ingredjent jitwarrab u b'hekk din it-tip ta' qaghqa ma baqghetx partikolari iż-żda saret bħal qagħaq l-ieħor ta' matul is-sena.

Il-lewż hu frotta ħafna abbundanti fi Sqallija u kellna anke s-siġra tal-lewż anke f'Malta. Biss ma naħsibx li din il-qaghqa orīginat minn Sqallija. Bħala tradizzjoni, din il-qaghqa nsibuha fost l-insara tas-Sirja u jagħmluha bħala parti mill-festi tal-Għid. Din it-tradizzjoni tidher li dahħlet f'Malta minn dawn l-insara ħafna sekli ilu.

Dak li hu żgur, li t-tradizzjoni fis-

“ Maż-żmien dawn il-tradizzjonijiet jintilfu. Għalhekk l-istorja hija importanti għax tħinna nippriseraw il-mod kif issir din il-tradizzjoni. ”

zokkor ma jiksirx is-sawm. Iż-żokkor kien mitqies bħala element veġetal, jiġifieri ħaxix, u dak li jikser is-sawm kienu elementi marbuta mal-annimali, bħal laħam u x-xaħam u wkoll elementi li ġejjin minn annimali bħal m'huma l-bajd jew il-ħalib. Dawn ma setgħux ikunu ikkunsmati matul iż-żmien ir-randan.

Dan l-element hu importanti għax juri li din il-qaghqa ma kienx qed ikollha fiha element ta' bajd. Mela mnnejn kien ġej dan l-element helu. Dan kien ġej

Sirja hija li jagħmlu din il-qaghqa forma ta' malju bi tlieta, biex ifissru t-Trinità, jiġifieri Alla l-Missier, l-İben u l-İspirtu s-Santu. Meta l-malju jingħaqad mal-ħobz u l-ħobża jew qagħqa tinħema, dan isir biċċa waħda. Tidher li din il-qaghqa tal-appostli kienet issir b'dan il-mod, iż-żda maż-żmien din it-tradizzjoni intifet u b'diet issir bħala cirku wieħed.

Maż-żmien dawn it-tradizzjonijiet jintilfu. Għalhekk l-istorja hija importanti għax tħinna nippriseraw il-mod kif issir din it-tradizzjoni.

EDU-KULTURA

Noħolqu l-iskejjel li wliedna għandhom

ANTOINETTE SCHEMBRI UNIVERSITÀ TA' WARWICK

'CREATING THE SCHOOLS OUR CHILDREN NEED' HUWA T-TITLU TA' KTIEB LI JIEN QRAJT FL-AHHAR XHUR DWAR IL-FUTUR TAL-EDUKAZZJONI.

Sibtu interessanti hafna u b'hekk xtaqt naqsam il-kontenut ta' dan il-ktieb magħkom. Il-kontenut tiegħi hu ta' ispirazzjoni kemm għal min għandu pożizzjoni ta' tmexxija gewwa l-iskejjel kif ukoll ghall-ghalliema infushom. Barra minn hekk, dan il-ktieb hu ta' interessa għall-ġenituri għax fuq kollox, l-iskejjel qiegħdin hemm biex jagħtu servizz lil uliedhom. L-iskejjel, kif jgħid tajjeb l-awtur ta' dan il-ktieb, Dylan Wiliam, gew maħluqa mill-adulti għall-bżonnijiet tat-tfal tagħna.

Dylan Wiliam huwa edukatur magħruf hafna fil-qasam tal-edukazzjoni

mad-dinja kollha. Jekk wieħed jagħmel fit riċerka dwaru jsib, li Wiliam hu professor Ingliz li jgħix l-Amerika, eż-żattament fi Florida. Illum huwa professur emeritu ta' University College London. Hu jaħdem ħafna fuq l-assessjar fil-qasam edukattiv. Il-modelli tiegħi ta' assessjar kontinwu qiegħdin ikunu introdotti fl-iskejjel tagħna.

IS-SITWAZZJONI FL-AMERKA

Dan il-ktieb partikulari huwa interessanti għal żewġ raġunijiet. L-ewwel, għaliex Wiliam janalizza s-sitwazzjoni fi skejjel Amerikani. It-tieni, għaliex Wiliam jagħti l-ideat tiegħi ta' kif l-istudenti jistgħu jibdew imorru aħjar fl-iskola. B'hekk dan il-ktieb jitlaq minn riżultat miġjub minn sistema ta' assessjar internazzjonali edukattiv

magħrufa bhala PISA. PISA sservi bħala riga li bija jitkejjel is-suċċess fil-qasam edukattiv ġewwa pajjiż.

Wiliam analizza r-riżultat tal-assessjar li l-PISA għamlet ta' skejjel Amerikani. Skont dan l-istħarrig tal-PISA, approssimattivament, 120,000 student fl-Amerika jħallu l-iskola mingħajr ma jkunu leħqu l-livell neċċessarju fl-Ingliz. Dan ifisser li jekk f'Malta qed ninkwetaw li l-livell tal-Ingliz niżel u għandna tfal ġerġi mill-iskola mingħajr ma jkunu leħqu l-livell mixtieq f'dan l-ilsien, pajjiżi Anglofoni huma għaddejjin minn dawn it-tip ta' esperjenzi. B'hekk dan it-tip ta' studju jsir aktar rilevanti għalina.

Biss il-PISA sabet ukoll li l-istess numru ta' tfal li qed iħallu l-iskola fl-Amerika mingħajr ma jkollhom il-hiliet fl-Ingliz, lanqas qed ikollhom il-hilijiet

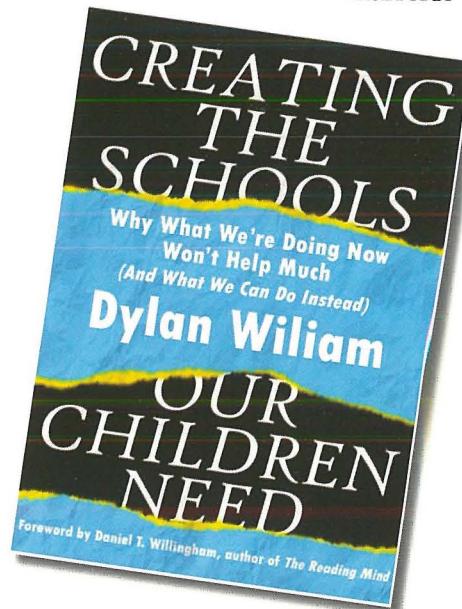
bažiči fil-matematika. Mela l-mistoqsija tīgi waħedha. X'inhi tagħmel l-Amerka fil-qasam tal-edukazzjoni biex tirranġa dan id-defiċit? Bħalma wieħed jista' jimmagħina, l-Amerka qed tipprova tindirizza dan id-defiċit. Dak li hu interessanti hu li Wiliam hu kritiku ħafna tal-mod kif dan id-defiċit qed ikun indirizzat. Il-kelma li juža hija li r-riformi li qed isiru huma 'misguided' jiġifieri sejrin fid-direzzjoni żbaljata.

X'JISTA' JSIR GHAL EDUKAZZJONI AHJAR?

Wiliam jispjega li l-iżball jinsab mhux fir-riformi nfushom iżda fil-fatt li l-'policymakers', jiġifieri dawk li qed jagħmlu dawn ir-riformi, għandhom ġabta kif jitkellmu dwar 'effectiveness', jiġifieri kif se jirnexxilhom ikunu aktar effettivi, meta fil-fatt dak li għandhom jagħmlu huwa li jħarsu lejn il-mod ta' kif jistgħu jgħinu lill-ghalliema biex iżiđu l-ħiliet tagħhom, speċjalment dawk li južaw fil-klassi. It-terminu akkademiku użat f'dan ir-rigward huwa msejjah 'continuous professional development'. Fil-qasam tal-edukazzjoni hu magħruf bhala CPD. Fuq kollob, Wiliam juri

li huwa inutli li wieħed jitgħallem kif jgħallem jekk ma jkunx jaf sew is-suġġett li jrid jgħallem. Jekk ghalliem ma jafx is-suġġett sew ma jistax jagħti baži soda lill-istudenti tieghu. Wiliam jitkellem ukoll dwar dak li jisnejja 'knowledge rich curriculum' jew għarfien għani tas-suġġett. Mingħajr dan l-aspett, kull riforma fil-qasam tal-'formative assessment' hija destinata li tfalli. Il-fatt li l-istudenti jkunu mogħnija b'dan it-tip ta' knowledge-rich curriculum, jgħinhom biex isiru kreattivi, jsolvu l-problemi u jsiru ċittadini b'karattru sod li jkunu jistgħu jaħsbu b'mod kritika u b'hekk ikunu anki lesti għad-din ja-taxxogħol.

Dan il-ktieb hu magħmul minn tliet taqsimiet. Kull taqsima tittratta tema jew aspett differenti tal-edukazzjoni ġewwa l-Istati Uniti. L-ewwel taqsima tistaqsi għaliex is-sitwazzjoni Amerikana għandha bżonn titjieb? It-tieni taqsima titkellem dwar dak li għandu jsir. Fit-tielet taqsima, Wiliam jidhol aktar fid-dettal dwar l-idea tiegħu dwar il-futur aħjar tal-iskejjel ta' għada. Fi kliem iehor, ikun f'din it-taqsima, li Wiliam jiżviluppa l-ideat tiegħu ta' a knowledge

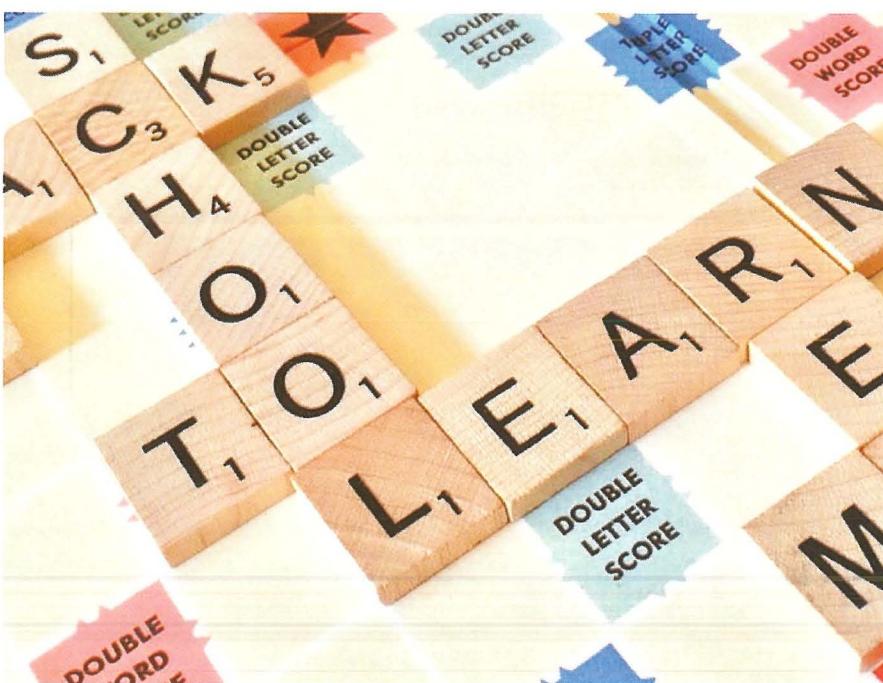

rich curriculum' u kif dan jista' jgħin biex iġib titjib fit-tagħlim. B'hekk Wiliam jitkellem dwar il-mod ta' kif jista' jinħoloq ambient ta' tagħlim aħjar li jwassal biex jitjib it-tagħlim kemm għall-istudenti, kif wkoll għall-ghalliema.

KLASSIJET IŻGHAR

Fost il-punti li jqajjem Wiliam hemm dak tal-ħolqien ta' klassijiet iktar żgħar fl-iskejjel. Wiliam jinsisti li dan hu ta' vantaggħi għall-istudenti. Dan il-vantaggħi jikber jekk l-iskola tkun qed tittratta jew ikollha konċentrazzjoni ta' tfal li gejjin minn żoni jew ambjenti żvantaġġi. Klassijiet żgħar huma specjalment effettivi għal dawn it-tip ta' studenti. Dan l-istudju juri wkoll li klassijiet zgħar huma tajbin hafna fil-primarja. Biss, barra din il-mossa pedagoġika jrid jiżdid it-taħriġ għall-ghalliema ħalli dawn jieħdu l-aktar vantaggħi minn klassijiet iżgħar. Inkella l-fatt li l-ghalliema jkollhom klassijiet iżgħar ma jħalli l-ebda effett.

Wiliam juri li l-alternattiva li normalment tintuża hija dik li flok skola tagħmel klassijiet żgħar, tqiegħed 'teacher aid', fi klassijiet kbar. Ahna nsejħu din is-sistema bħala 'learning support educator' jew kif sirna nirreferu għal dawn it-tip ta' għalliema bħala LSEs. F'dawn il-każijiet, LSE jkun hemm għal klassi kollha. Hu jagħti eżempju ➤

EMPIRE

CINEMAS

Address: Pioneer Road, Bugibba SPB 2804 • Phone: 2158 1909

stuart
DOMESTIC
& COMMERCIAL
PUMPS

STUART TURNER
ENGINEERED TO EXCEL

showermate
BOOSTING PUMPS - PLASTIC

Flomate
MAINS BOOST PUMPS

wasteflo
WASTE WATER MACERATORS
AND LIFTING STATIONS

showermate eco
BOOSTING SINGLE SHOWER PUMPS - PLASTIC

monsoon
BOOSTING PUMPS - BRASS

V.Demajo bros.
HARDWARE DIVISION

15/17, Valletta Road, Paola
Tel: 21694502, 2182 4628
Email: hardware@vdemajo.com.mt
Website: www.vdemajo.com.mt

◀ tal-istudju li sar fuq l-istudenti ġewwa Tennessee magħruf bħala STAR. Dan l-istudju kien sar bejn 1985 u 1988. Dan l-istudju sar fuq klassijiet ta' bejn tnejn u għoxrin u ħamsa u għoxrin student. F'dan il-progett, instab li m'hemmx differenza meta l-għalliema tagħmel kolloxi hi jew meta l-għalliema jkollha assistenta magħha. Numru ta' studji oħra, jikkonfermaw dan il-punt.

Wiliam joffri aktar soluzzjonijiet f'dan il-ktieb, tnejn minnhom huma relatati mal-ambjent ta' skejjal aħjar. B'ambjent aħjar, mhux qed jifhem biss l-aspett fiziku tal-klassi, iżda wkoll l-ambjent li joholqu l-ghalliema nfushom ġewwa l-istess klassi permezz tal-preżenza tagħhom. L-ewwel li l-ghalliema għandhom dejjem jimmiraw huwa dak li jagħmlu xogħolhom tajjeb. It-tieni, l-għalliema għandhom jirsistu li jużaw dak li hu msejjah 'formative classroom assessment'. Wieħed irid jinnota li l-iskejjal tagħna mixjin fuq dan

it-tieni punt, tant li naqsu l-eżamijiet. Forsi fit jafu li dawn l-ideat ġejjin minn dan l-expert Ingleż.

SMARTER PEOPLE

Imbagħad, Wiliam jinkludi numru ta' suġġerimenti oħra relatati ma' kif wieħed jista' jtejjeb l-ambjent tal-iskola u t-tagħlim. L-ewwel, id-Dipartiment tal-Edukazzjoni jrid jara li jdaħħal dak li Wiliam isejjah bħala 'smarter people' bħala għalliema. Huwa jistaqsi xi jkun għalliem hażin, u kemm hu diffiċċi li tagħraf jekk dak li jkun hux għalliem hażin jew tajjeb. Dan irid ikun ibbażat mill-numru ta' osservazzjoni tal-ghalliem fil-klassi biss, Wiliam jibqa' jinsisti li dawn waħidhom mhux biżżejjed biex ikun determinat jekk l-ghalliem hux qed jagħmel xogħlu sew jew le. Għalhekk, Wiliam jindika li l-ahjar metodu hu li ghalliema li jkunu qed ibatu fil-klassi, għandhom jiġu mgħejjuna mit-tmexxija tal-iskola. Jekk

ikun hemm kultura ta' kollaborazzjoni fl-iskola, l-istudenti jistgħu jilħqu l-potenzjal tagħhom. Wiliam jagħlaq il-ktieb tiegħi billi jemfasiżza l-bżonn li l-istudenti kollha jkollhom aċċess ghall-kurrikulu ta' kwalità għolja. Hu biss permezz ta' kurrikulum li huwa bbażat fuq prinċipiji ta' għarfiem li jista' jnaqqas id-differenzi bejn l-istudenti minħabba l-background tal-familja li jkunu ġejjin minnha. B'hekk l-istudenti ikollhom l-istess ċans li johorġu l-potenzjal tagħhom. Dan ifisser li l-istudenti kollha għandhom jiġu mgħejjuna biex jibnu l-għerf tagħhom ħalli 'l-quddiem ikunu jistgħu jipparteċipaw aħjar fis-soċjetà civili ta' pajjiżhom. Hu biss permezz ta' sistema pedagogika mibnija fuq l-gharfiem li l-ghalliema jtejjbu l-gharfiem tagħhom fil-qasam tat-tagħlim. B'hekk biss jista' jkollna għalliema aktar tajbin daqs l-aqwa għalliema li għandna bħalissa. Dan l-ghan jista' jiġi milħuq. It-tfal tagħna jixirq ilhom l-ahjar.

Gallerija tal-Arti f'Hal Ferħ u l-Artist

Robert Caruana Dingli
(1882-1940)

GEORGE GRANVILLE

DIN IL-GALLERIJA TAL-ARTI
F'HAL FERħ WAQQAFTHA
B'KUMBINAZZJONI. MA' KINITX
IPPJANATA.

Ghal xi snin kont membru tal-Bord tal-Estetika u aktar tard tal-Planning Area Permits Bord jew kif kien magħruf bħala PAPB. F'dawn il-Bordijiet servejt ma' diversi personaġġi importanti bħall-Periti Joseph Huntingford, Jo Tonna, Denis De Lucca, Joe Spiteri, il-kaptan Mario Caruana Dingli, George Gatt tal-Mosta u diversi personalitajiet oħra.

Fis-Seqħinijiet, il-Gvern ta' dak iż-żmien irrestawra u biddel parti minn kamp militari f'Għajnejha f'villaġġ għat-turiżmu tal-familja u ghaddieh f'idējn bord biex imexxieh. Ftit wara li l-proġett kien ġie inawgurat, George Gatt, li kien membru tal-Bord tat-tmexxija ta' Hal Ferħ u tal-Bord tal-Estetika stieden lill-membri tal-Bord ta' Estetika u tal-PAPB biex nitilgħu naraw il-villaġġ u fl-istess waqt induqu dak li kienet kapaċi toffri l-kċina ta' Hal Ferħ.

Bdejna bl-ikla u wara dorna l-faċilitajiet fil-post. Lili laqatni l-aktar ir-reception area: sala kbira u mdawla. Dak li dejjaqni kien l-kwadri mdendlin

– riproduzzjonijiet ta' pitturi ta' Edward Caruana Dingli meħudin minn kalenderji.

Jien kellimt lil George Gatt dwar dan u hu staqsieni xi proposta nista' noffrīlhom minflok. Ippropnejtlu wirja ta' kwadri ta' artisti kontemporanji Maltin li jinbidlu kull tant żmien. George Gatt qalli li jaqbel, biss qabel jaċċetta ried jikkonsulta mal-kollegi tiegħi fit-tmexxija tal-kumpless. Wara ffitiż żmien George Gatt qalli li l-Bord ta' Hal Ferħ qabel mal-proposta tiegħi u b'hekk stajt nibda.

Dan il-proġett kien wieħed semplicej u ma kien se jiswa xejn finanzjarjament lill-kumpless. Però, għall-artisti Maltin serva ta' tieqa gdida mat-turisti li kienu għażlu Hal Ferħ għal vaganza għall-kwiet, għax-xemx u għall-baħar.

L-ewwel pass li kelli nieħu kien li nikkuntattja lill-artisti. Kont diġà naf lill-maġgoranza l-kbira personalment u kollha qablu li din kienet idea tajba u riedu jipparteċipaw. Kien is-sajf tal-1977. Meta beda dan il-proġett iltqajna Hal Ferħ stess biex jaraw fejn se jkollhom xogħolhom esebit. Kull wieħed minnhom ġab żewġ kwadri biex intellgħu l-ewwel wirja. Xrobna tazza nbid ukoll!

L-ghada mort wahdi biex indendel

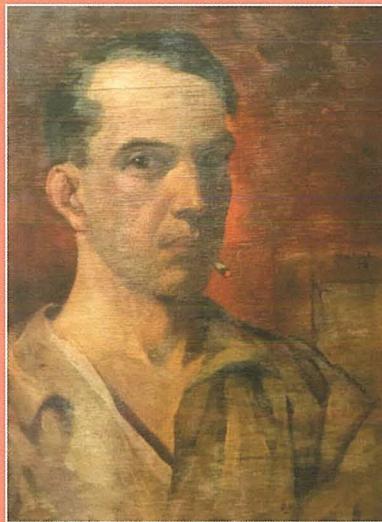
il-kwadri f'posthom. Hekk kif kelli dawn il-kwadri fuq l-imwejjed ġew żewġ tfajliet Taljani biex jaraw x qed nagħmel u waħda minnhom xtrat kwadru ta' Emvin Cremona. Kien xogħol bil-linka u watercolour ta' pajsa għġġi Malti. Sirt naf li missier din it-tfajla kellu Gallerija tal-Arti f'Ruma. Fit-tliet snin li domt immexxi din il-gallerija, inbigħu diversi kwadri oħra. L-aktar artisti popolari mal-kljienti ta' Hal Ferħ kienu Esprit Barthet, Antoine Camilleri, Harry Alden, Toni Pace, George Fenech, Joseph Bellia u sintendi Emvin Cremona.

Din il-gallerija waqfet meta l-manġiement tal-1977 inbidel ma' wieħed ġdid. Dan ried li minflok li nibq'a nuża r-reception area, nibda nikri wieħed mill-hwienet li nzerta vojt. Probabbilment il-membri tal-bord kienu qed jaħsbu li dan in-negozju jħalli l-qligh u jien qed naqla' xi kemxa. Jien ma kont qed indahħal xejn hlief il-ħbiberija mal-komunitá tal-artisti. Dnub li minn din l-esperjenza ma baqa' xejn. Il-ftit dokumenti li naf li għandi jinsabu bħalissa mitlufin qalb eluf ta' dokumenti oħra li bil-mod il-mod qed isibu posthom.

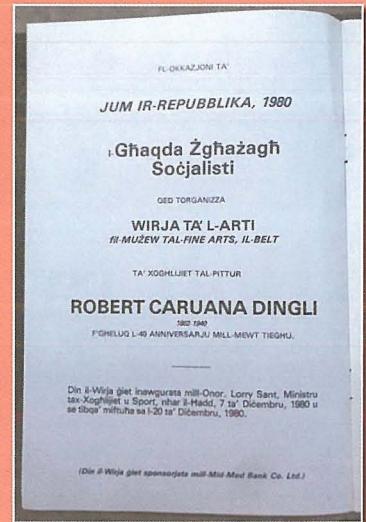
Ptit wara li waqfaft minn Hal Ferħ, bagħħat għalija l-Ministru Lorry Sant. Qalli li l-Għaqda Żgħażaq Soċjalisti

Self-portrait ta' Karmenu Mangion

Self-portrait ta' Robert Caruana Dingli

Paġna mill-katalogu tal-esibizzjoni tax-xogħlijiet ta' Robert Caruana Dingli.

riedu li ntella` wirja f'isimhom fl-okkazzjoni ta' Jum ir-Repubblika 1980. Il-bqija f'idejja. Ridt infakkar artist bravu, iżda sa dak il-mument kien minsi minn kulħadd, inkluż mill-Mużew Nazzjonali. Dak iż-żmien lanqas ma kien hemm kwadru wieħed tiegħu fil-kollezzjoni Nazzjonali. Ridt infakkru għax fl-1980 kien jagħlaq 40 sena mejjet. Kien obbligu tiegħi li nikxef l-identitā tiegħu. Kull meta tkellimt dwaru man-nies li suppost li kienu jafuh, kont ninduna li kienu qed jaħsbu li qed nirreferi għall-huh Edward Caruana Dingli. Hawn qed nitkellem dwar il-pittur bravu Robert Caruana Dingli. Jien lil Robert qatt ma kont nafu. Miet żgħir. Kelli nfittex dwaru. Bhala pittur inqisu aħjar minn ħuh, minn Edward. Biss Edward kien kapaci aktar minn Robert biex jintgħoġob mal-klijenti tiegħu. B'hekk meta niġu għall-portraits, eżempju, Edward ma kienx jiddejja jaġħi jagħmel il-persuna isbaħ mill-fil-fatt tkun fir-realtà. Imbagħad kien hemm fattur iehor. Edward Caruana Dingli kien magħruf li politikament kien mal-Ingliżi u jżomm mal-Partit ta' Strickland. Robert kien politikament in-naħha l-oħra. Kien iżomm mal-Partit Nazzjonali. Ix-xogħol ta' artist bħal Robert intesa wařa li kien miet waql li

ħuh issaħħa aktar bhala dak li jissejjah is-society painter.

Jien ma ddejjaqt infakkar lil Robert. Dak li dejjem fittix li nagħmel fl-arti hija li nagħti spazju lill-artisti lil hinn mill-ħsibijiet politici tagħhom. Jien kburi li l-Għaqda Żgħażaq Soċjalisti, li tagħha wkoll kont membru fis-snin sittin, kienu litteralment qed iqajmu mill-mewt il-figura ta' dan il-pittur kbir Malti.

Biex intella` din il-wirja fis-sala tal-Arti Kontemporanja li kien hemm fil-Mużew tal-Arti ta' Triq Nofs in-Nhar ma kinitx problema. Bl-ghajjnuna tal-kaptan Mario Caruana Dingli, li kien ibnu, kelli diffikultà x'naghżel mill-kollezzjoni tiegħi, kif ukoll mid-diversi kollezzjonijiet privati ta' membri tal-familja tiegħu, li ġentilment aċċettaw li jesebxxu l-kwadri tagħhom f'din l-esebizzjoni.

Il-problema kienet meta ġejt għann-nota bijografika għall-katalogu tal-wirja. Habbat diversi bibien però l-ebda wieħed ma nfetaħ. Kull darba ħasbu li kont qed nitlobhom il-bijografija ta' ħuh Edward. Hadt l-impressjoni li sa dak iż-żmien għalihom kien hemm artist wieħed biss, kuljomu Caruana Dingli.

Bl-ghajjnuna ta' dokumenti li sellifni iben l-artist, il-Kaptan Mario Caruana Dingli u b'diskussionijiet mal-iskultui

Vincent Apap, li kien kollega ta' Robert Caruana Dingli, ktibt in-noti biografiċi għall-katalogu. Dnub li minn jaqra din in-nota jinduna li sa dak iż-żmien ma kontx għadni naf mill-qrib lill-artist u kollega ta' Robert Caruana Dingli, Karmenu Mangion. Robert baqa' magħruf għall-inċiżjonijiet sbieħ li halla. Ftit li xejn jafu li Robert Caruana Dingli tħallek it-teknika tal-inċiżjoni mingħand Karmenu Mangion li kien kollega miegħu fl-iskola tal-arti. Bejn is-snini 1926-1929, Robert Caruana Dingli kien *acting director* tal-Iskola u surmast tal-pittura, akkwarell u disinn. Qatt ma sar direttur. Minħabba l-kwistjoni politika ta' dak iż-żmien, u l-appoġġ li kien jaġħi lill-Partit Nazzjonali, fl-1929 inħatar direttur tal-Iskola u l-pittura, ħuh Edward li kien ma' Strickland. Fuq nota pjuttost personali, iż-żewġt aħwa ma baqgħux jitkellmu. Robert ħass li ħuh ma kellux jaċċetta dik il-kariga u kien jisvoga d-dwejjaq ta' din l-ingħustizzja fis-sigaretti u l-lottu! Is-sigaretti kienu l-kawża li miet f'qasir il-ghomor ta' 57 sena.

Erbgħin sena wara mewtu, id-destin ried li l-Għaqda Żgħażaq Soċjalisti kkommemoraw b'wirja fil-Mużew tal-Arti ta' Malta. L-unika wirja monografika li sarilu li naf biha sal-lum.

Il-Belt ta' Caltagirone fi Sqallija

SIMON MERCIECA

**IL-KUNTATT LI TOFFRI
L-AIR MALTA MA' SQALLIJA,
B'MOD PARTIKOLARI MAL-MITJAR
JEW KIF INSEJHULU LLUM
L-AJRUPORT TA' KATANJA QED
IWASSAL BIEX HAFNA MALTIN
JIVVJAĞGAW LEJN SQALLIJA U
JMORRU CATANIA U ANKI FUQ
L-ETNA.**

Jehdu opportunità mill-preżenza tas-silġ fuq il-vulkan. Biss dan il-vjaġġ qasir bl-Air Malta lejn Katana joffri anke aktar opportunitajiet.

Fuq kollox l-Air Malta toffri anki vjaġġi lejn Comiso fi Sqallija. Comiso tinsab fin-naħha ta' ifsel ta' din il-Gżira fil-parti li bhal Katania, hija magħrufa bhala La Sicilia Orientale. Sqallija hija maqsuma fi tnejn. Hemm La Sicilia Occidentale jew Sqallija tal-Punent jew tal-Ġħarb. Il-kelma għarb hija kelma qadima Maltija li tħisser Punent. Il-Belt kapitali tagħha hija dik ta' Palermo li hija l-belt kapitali ta' Sqallija. Imbagħad hemm La Sicilia Orientale, jew Sqallija tal-Lvant. Il-kapitali ta' Sqallija tal-Lvant hija Katana li hija l-kapitali kummerċjali u finanzjarja ta' Sqallija.

Il-belt storika li tgħaqquad lil-Palermo ma' Katania, kienet dik ta'

Catagirone. Din tinsab f'nofs it-triq bejn dawn iż-żewġt 'iblet prinċipali ta' Sqallija. Hija belt mibnija fuq ġenb ta' muntanja jew għolja. Iċ-ċentru storiku hu mtarraġ. Ftit Maltin jieħdu l-opportunità li jmorru jżuruha. Barra li hija belt storika u interessanti, fiha għandha l-aktar taraġ twil li ježisti fl-Italja kollha. Nistieden lil min imur f'din il-belt biex jieħu l-opportunità li jitilgħu.

LA SCALINATA

Storikament, dan it-taraġ sar fl-epoka barokka. Kienu neħħew numru ta' djar biex saret din l-iskalinata li ssemmiet 'Scalinata di Santa Maria del Monte'. Caltagirone kienet belt immexxija minn Senat. Is-senat tal-belt kien jieħu hsieb jagħmel kompetizzjonijiet floreali u mixghela ta' dan it-taraġ li kieno jsiru bit-tazzi taż-żejt. Dawn it-tazzi jisseqja 'coppi' u din il-mixghela tissejjha 'lumiere'. Fil-Malti għandha din il-kelma luminarja li saret Mnarja.

Dawn il-fjakkolati u disinni bil-fjuri għandhom isiru sal-lum u sal-lum għadu jsir konkors specjalment biex tkun imfakkra l-festa ta' San Giacomo, li hu l-patrun tal-belt u ssir bejn l-24 u l-25 ta' Lulju. Isi lumiere ieħor fuq dan it-taraġ

fil-15 ta' Awwissu. Mhux faċli żżejen dan it-taraġ għax anke jekk jidher dritt, fil-fatt ma hux għal kollox dritt. B'hekk biex jiżżejen tintalab l-ghajjnuna ta' ingġiniera u surveyors barra arkitetti biex jagħmlu dawn id-disinni.

Fuq kollox anke fil-ġranet l-oħra, dan it-taraġ hu ta' attrazzjoni. Kull għatba tiegħi għiet imżejna biċ-ċeramika ta' Caltagirone. Ċeramisti differenti minn din il-belt ġew mitluba biex jaħdnu għatba.

Għal dawk li jħobbu l-istorja hemm knejjes u kunventi, din il-belt hija mimlija bihom. Għandha wkoll il-ħelu tipiku tagħha. Fost l-aktar knejjes qodma li nsibu hemm dik li nbniet min-Normanni, mill-Konti Ruggieru nnifsu. Din tinsab fil-parti l-aktar għolja tal-belt.

Iċ-ĊERAMIKA

Biss l-aktar ħaża li hija magħrufa Caltagirone hija għat-tafal tagħha. Għandha muntanji tat-tafal. Minn dan it-tafal jagħmlu dak li hu magħruf bħala 'la ceramica di Caltagirone'.

Jekk wieħed iżur iċ-ċentru tal-belt, isib numru ta' ħwienet ibiegħu din iċ-ċeramika ta' Caltagirone. Hemm numru ta' artisti li jagħmlu. Nippreferi nsejħi l-hom artisti u mhux artiġġani

għax verament hemm minnhom li huma artisti. Meta kont f'din il-belt dhalt f'ħanut. Is-sid kien persuna anzjana. Eks- ghalliem tal-arti. Meta rtira intefha jaħdem iċ-ċiramika. Kull biċċa xogħol tiegħu hija biċċa xogħol unika. Hemm numru ta' artisti oħra jaħdnu f'din il-belt.

Biss kollha għandhom il-'bottega' kif jissejjah il-ħanut tax-xogħol tagħhom. Dawk il-ħwienet li persuna għandu jfitteż huma dawk li għandhom ukoll il-forn fihom. Dan ifisser li l-oġġetti li wieħed qed jarajkun saru u ġew mohmija mill-artist f'dak il-ħanut stess. L-artisti jibnu l-oġgett mit-tafal, li jgħibuh minn Caltagirone stess. Wieħed jista' jordna l-oġġetti li jrid skont il-gosti tiegħu. L-element barokk għadu jiddomina f'disinn u l-produzzjoni ta' dawn l-oġġetti taċ-ċeramika ta' Caltagirone. Biss hemm minn jespirimenta anke b'disinni moderni. Caltagirone għandha wkoll il-kuluri tipiċi tagħha ta' dawn l-oġġetti taċ-ċeramika. Jiddomina l-kulur ħadbar, blu, marrone, isfar u bianco. Dawn huma l-kuluri tipiċi ta' Caltagirone.

Hemm ukoll disinni tipiċi, fosthom

il-famuża frotta taċ-ċipress – il-'pinolo', li hu simboli ta' Catagirone u ssibu mal-belt kollha. Iċ-ċentru tal-belt hu ddominat minn ġnien pubbliku li fih wieħed jara dawn il-pinoli kbar taċ-ċeramika jżejen. Fuq kollo, wieħed għandu jidħol f'din il-belt mid-dahla storika, li hu pont u taħtu jara parti mill-foss u l-bini ta' din il-belt, għax qabel ma nbena dan il-pont, wieħed ried jinżel u jerġa jitla' biex jidħol f'din il-belt.

MALTA U CALTAGIRONE

Forsi fiti jafu, li Malta għandna kollezzjoni sabiha ta' din iċ-ċeramika ta' Caltagirone, specjalment f'dawk li huma vażetti li fihom kienu jinżammu oġġetti marbuta mal-farmaċċa. Dan għax, il-Kavallieri ta' San Ĝwann kienu jimpurtaw dawn il-vażetti minn Caltagirone biex fihom iż-żommu l-medicina u ħnejxja medicinali. Anzi nżid ngħid li llum din il-kollezzjoni ta' vażetti li għandna f'Malta, lanqas l-istess belt ta' Caltagirone ma' għandha, specjalment għal dawk il-vażetti li jmorru lura għal qabel l-1693. F'dik is-sena kien sar terremot kbir fi Sqallija. Numru ta' bliest ġew affettwati.

Il-Belt ta' Catagirone ntlaqtet. Anke jekk mhux daqs bliest oħra, matul dan it-terremot intiflu ħafna oġġetti taċ-ċeramika, inkluż numru kbir ta' vażetti fejn fihom kienet tinżamm il-medicina u ħnejxja medicinali oħra. B'hekk dan il-fatt storiku jagħmel mill-kollezzjoni li għandna f'Malta, ta' dawn il-vażetti qodma, bhala waħda importanti f'dik li hija l-istorja taċ-ċeramika ta' Caltagirone.

Fl-imġħoddi, Malta gieli anke impurtat madum magħmul miċ-ċeramika ta' Caltagirone. Dan hu madum dekorattiv u jintgħaraf mill-ewwel kemm minħabba l-kuluri u d-disinn tiegħu li huma tipiċi ta' Caltagirone. Għaliex minn din iċ-ċeramika kienu jagħmlu mhux biss oġġetti dekorattivi iż-żda wkoll oġġetti utli għad-dar. B'hekk jekk xi hadd jakkwist xi dar qadima Maltija u li fiha jkollha din it-tip ta' ceramika, is-suġġeriment tiegħi hu li wieħed jibża' għalih dan il-madum. Mhux l-ewwel darba li, ltqajt ma' madum magħmul miċ-ċeramika ta' Caltagirone qed jinbiegħ f'xi suq tal-antikajiet f'Malta.

Aktar milli naħsbu, din il-belt fi Sqallija tinsab qrib tagħna.

WE'LL DONATE 5c FOR EVERY KILO BOUGHT

Borg Cardona & Co. Ltd

b'appogg għal fondazzjonijiet u dawk li jagħmlu karitā mal-annimali domestici

MALCOLM J. NAUDI

DEJJEM KIENET PARTI MILL-MISSJONI TA' BORG CARDONA & CO. LTD LI JAGHTU APPOGG LIL-GHAQDIET, FONDAZZJONIJET U DAWK LI JAGHMLU KARITÀ MAL-ANNIMALI DOMESTICI (PETS).

Ilkumpanija, li ilha fin-negożju għal dawn l-ahħar 70 sena, tagħti parti mill-profitti tagħha biex tghin dawn l-għaqdiet biex iwettqu l-ġhanijiet individwali tagħhom dejjem ghall-benefiċċju tal-klieb, qstates, għasafar, fniek u żwiemel.

Fost dawk li ilhom jibbenefikaw mill-appoġġ ta' Borg Cardona & Co. hemm il-Fondazzjoni Maltija tal-Klieb Gwida (MGDF), li tagħti klieb gwida b'xejn lil dawk neqsin mid-dawl, flimkien ma' servizzi oħra ta' orjamentament u mobbilità. Il-kumpanija ntrabtet sal-2021 biex tagħti ikel b'xejn lill-kelba li minnha jnissu l-ġriewi tal-klieb gwida waqt li din tkun tqila u treddha; appoġġ tekniku fuq l-ikel u n-nutrizzjoni; ikel b'xejn għall-ġriewi tal-klieb gwida ghall-ewwel 12-il xahar; u prezziżiet irħas fuq ikel, provvisti u aċċessorji għall-klieb gwida.

Għadd ta' għaqdiet li jagħmlu karitā mal-annimali jgħawdu minn donazzjonijiet f'materjal. Fost dawn hemm l-AAA (Association of Abandoned Animals) ta' Birżebbuġa, CASF (Carers for Stray and Abandoned Felines) tal-Birgu, Tomasina Cat Sanctuary ta' Hal Luqa u l-SPCA ta' Ĝħawdex.

Meta twaqqfet l-AAA f'Gunju li għaddha, mhux talli nghataw donazzjoni ta' darba ta' €7,240, iż-żda nghataw ukoll

2,560 kg f'ikel b'valur ta' €4,480. Issa jgħawdu minn roħs fil-prezzijiet, appartu minn roħs ieħor fl-ahħar tas-sena skont l-ammont ta' ikel li jixtru.

Dawn is-santwarji, flimkien mal-SPCA ta' Ĝħawdex, igawdu wkoll minn roħs ieħor fl-ahħar tas-sena skont l-ammont ta' ikel li jixtru u jingħataw starter pack b'xejn li fih ikel, għugarelli, għadam u vowċer li jissarraff għand il-ħanut ta' Borg Cardona & Co. f'Hal Balzan bħala ġest ta' ringrazzjament għal dawk li jadottaw kelb jew qattus.

L-ġhaqdiet tal-fniek ukoll igawdu minn appoġġ: il-Malta Rabbit Club u l-Malta All-Breed Rabbit Club jirċievu vawċers li jingħata lil membri ġoddha jew dawk li jgħeddu s-shubija tagħhom, biex tagħmel s-shubija iktar attrajenti. Jingħataw ukoll donazzjoni għal kull fenek li jiġi salvat u jingħataw spazju b'xejn waqt numru ta' avvenimenti li jieħdu sehem fihom Borg Cardona & Co.

L-SOS K9 unit tal-klieb, b'apoġġ tal-kumpanija, jgħinu fl-operazzjonijiet ta' tfittixja u salvataġġ (SAR) biex isibu individwi li għandhom bżonn l-ġħajnejna,

jaraw li huma stabbli u johorġuhom minn fejn ikunu. Dawn jistgħu jkunu dawk li jkunu qiegħdin jimxu barra (hikers), xi ħadd li jsalva wara diżastru fl-abitat jew pazjent li jbagħti mill-Alzheimers li jkun qiegħed jimxi barra fit-triq. Dawn il-klieb tal-SAR jistgħu jiġi klassifikata jew bħala dawk li jxommu l-arja jew dawk li jiġi wara xamma fl-art.

Klieb li jxommu l-arja jaħdmu mingħajr cīngi u jsegwu r-riħha ta' bniedem li tkun fl-ajru, waqt li dawk li jiġi wara xamma s-soltu jkunu fuq iċ-ċiċċa cīngi u jsegwu taqlib fl-art b'immixiherhom. Borg Cardona & Co. jagħtu ikel għall-klieb u joffru prezziżjet favorevoli lill-unit fuq affarijiet oħra u aċċessorji.

Ma' dawn hemm ukoll il-qligħ kollu mill-bejjgħ tal-ktieb For the Love of Animals – 70 Years of Borg Cardona & Co. Ltd, li gie ppubblikat f'Dicembru li ghaddha, u li jinxxtara eskuzzivament mill-ħanut tagħhom ta' Hal Balzan. Dan il-qligħ se jingħata biex iktar postijiet ta' kenn għaż-żiex tal-karozzini jinbnew bħal dawk li jinsabu fil-Belt Valletta u l-Imdina.

Carm Serracino Inglett u Nigel Borg Cardona Cardona, Direttur ta' Borg Cardona & Co. Ltd, fit-Thomasina Cat Sanctuary f'Hal Luqa

Maleth / Haven / Port Heterotopias of Evocation

**ISPIRAT MILL-ODISSEA
IL-LEGAT LETTERARJU
TA' OMERU LI JIGBOR FIH
NARRATTIVA UMANA KOMUNI.**

Maleth / Haven / Port - Heterotopias of Evocation hija l-Padiljun ta' Malta għat-58 edizzjoni tal-Esebizzjoni Internazzjonali tal-Arti f'La Biennale di Venezia.

Malta reġgħet bdiet tipparteċipa fl-2017 b' Homo Melitensis: An Incomplete Inventory in 19 Chapters, installazzjoni li tqajjem mistoqsijiet dwar xi jfisser li tkun Malti. Din is-sena l-Padiljun Malti sejkun fl-Arsenale, u l-istudjuż tal-istorja, Dr Hesperia Iliadou de Subplajo-Suppiej hija l-kuratur ta' din l-esebizzjoni kunċettwali b'tim ta' produzzjoni li jinkludi lil George Lazoglou fuq disinn multimedjali, Matthew Casha fuq disinn specjali u arkitteżzonu u tliet esebituri, Klitsa Antoniou, Trevor Borg u Vince Briffa.

Kollaborazzjoni li se tippreżenta narattivi intensivi u suggestivi li jiffukaw fuq l-eterotopja, spazju skomdu li jinstab fi spazju ieħor.

Bit-taqṣir ta' multitudni ta' stejjer, mibnija fuq saff wara saff bħala sediment fit-tessut tal-eżistenza tagħna, ix-xogħol se jinhass fil-ħsibjet kollettivi, b'mod li jirriflettu t-tensjoni f'kull individwu.

Tradott ghall-bżonnijiet li bħala bnedmin mhux konxji tagħhom, id-dualità umana timmanifesta ruħha fi żminijiet ta' kriżi permezz ta' disinn migratorju: eżodu tal-massa, immigrazzjoni, eżilju u tiftix ta' refuġju. Maleth, kelma Semitika għal sigurtà jew kenn, hija rappreżentata minn Port bhala Haven (refuġju). Il-port bhala bidu u tmiem tal-miġja twila u mimljija avvenimenti tal-bniedem, li torbotna lura għall-Odissea. Migħja li tistieden lill-

udjenza biex iħarsu 'l-ġewwa, f'dak li hu inkwetanti u tat-thassib.

Saru sessjonijiet ta' ħidma edukattiva mill-artisti u l-kuratur ma' studenti biex ikunu ta' sostenn għar-riċerka artistika. L-artisti ħadmu mal-partecipanti bi djalgu semantiku bl-gheruq tiegħu fir-realtà - il-bżonn tal-bniedem biex ifitħ dar u ħelsen. B'OUTLAND, arti permezz ta' vidjo, Vince Briffa jintraċċa l-vjaggħ ta' mahbub bħala liberatur-oppressur. Din id-dualità tinbidel fi preżenza anzuża u li dejjem qiegħda tinbidel, f'installazzjoni multimedjali li timmedja r-relazzjoni bejn is-sigurezza (rabtiet familjari) u l-instabbiltà (ħelisen). Għatx għal-liberazzjoni jew għad-dar johloq ukoll kurrent ieħor f'ATLANTROPA X ta' Klitsa Antoniou, installazzjoni oħra multimedjali. Din l-installazzjoni ġiet imsemmija hekk għall-proġett radikali tal-perit Ģermaniż Herman Sörgel tas-snin għoxrin, li kien jinvolvi t-tbattil parżjali tal-Baħar Mediterran biex jiġi mahluq superkontinent Ewro-Afrikan, bl-għan li jkun ta' pont għad-diviżjoni bejn il-ħolm utopiċi, distopji u r-realtà. L-installazzjoni tisfida l-kundizzjoni li tkun uman, ta' invażjonijiet, ta' kunflitt u ta' trawma minn kull lat. Ta' feriti u cikatriċċijiet li jidwu fil-memorja u joholqu topografija fluwida li timmarka s-separazzjonijiet, ċaħdiet, ripressionijiet u telf.

CAVE OF DARKNESS – PORT OF NO RETURN hija installazzjoni marbuta ma' sit u tuża l-approċċ ta' kollezzjoni mhux bi klassifikazzjoni. Trevor Borg jimmäġina mill-ġdid il-fdalijiet ta' kreaturi u artefatti li ilhom mitlufa u jimmanipula l-memorja u l-vjaggħi tagħhom f'abiss kollettiv fi ħdan ir-refuġju. B'narattiva tal-preistorja ffabrikata mill-ġdid, hu jesplora l-qbid

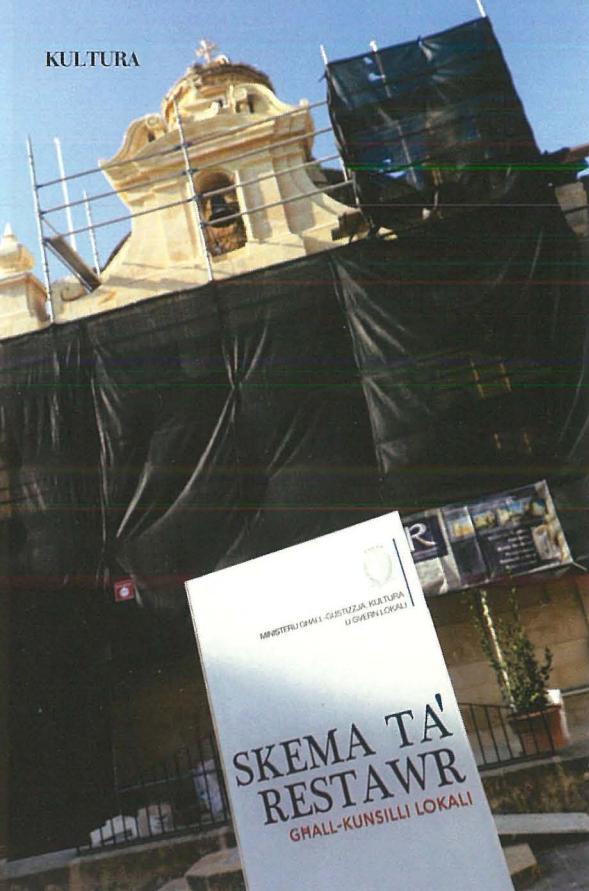
Ritratt - DOI Jeremy Wonnacott

u l-habi tal-veru u tal-immaġinat. Ix-xogħlijet se jippreżentaw storja bla żmien, li tressaqna 'l-quddiem u lura, li tiddefinixxi modijiet qodma u kontemporanji tal-esseru u tal-ħajja f'dinja li dejjem qiegħda tinbidel, fuq art li dejjem qiegħda tiċċaqlaq.

Originarjament miktub bl-Ingliz minn Pam Baldacchino.

Il-Padiljun Malti huwa kkummissjonat mill-Kunsill Malti għall-Arti li jaqa' fi ħdan il-Ministeru għall-Ġustizzja, Kultura u Gvern Lokali. Il-partecipazzjoni ta' Malta fit-58 edizzjoni tal-Esebizzjoni Internazzjonali tal-Arti f'La Biennale di Venezia tirrifletti l-ambizzjonijiet internazzjonali tal-Kunsill Malti għall-Arti u hija waħda mis-70 azzjoni implementati bħala parti minn Create 2020 - l-istratgeġja fuq ġames snin tal-Kunsill għas-setturi kulturali u kreattivi.

Inkomplu nsahħu wirt artna permezz tar-restawr

Minkejja c-ċokon tagħha, Malta hija mżewqa b'istorja millenarja li wasslitna biex ikollna numru kbir ta' monumenti u binjet storiċi misfruxa madwar il-gżejjer tagħna u li jfakruna f'perjodi differenti tal-istorja ta' pajjiżna. Matul dawn l-ahħar smin, qiegħdin naraw żieda konsiderevoli fil-proġetti ta' restawr ta' dawn il-postijiet li bis-sahha tagħhom, dawn il-monumenti u binjet storiċi qiegħdin jieħdu l-hajja, kif ukoll iż-żoni ta' fejn jinsabu.

B'dawn il-proġetti ambizzjużi, qiegħda tiġi msahħha parti intrinsika li ssawwar l-identità tagħna bħala pajjiż. Id-Direttorat tar-Restawr fi ħdan il-Ministeru ghall-Kultura huwa wieħed mill-entitajiet li jaħdem b'mod kontinwu fuq dawn il-proġetti, kemm fuq livell

nazzjonali, u kif ukoll lokali.

Il-Belt Valletta li hija rikonoxxuta bħala Sit ta' Wirt Dinji tal-UNESCO, hi mogħniġa b'xejn inqas minn 320 monument u hija meqjusa bħala waħda mill-aktar żoni storiċi kkonċentrati tad-dinja. Filfatt f'dawn l-ahħar sentejn saru ħafna proġetti ta' restawr biex il-belt kapitali tiġi riġenerata, fosthom il-faċċata ta' Palazzo Verdelin li jagħti fuq Pjazza San ġorġ, Palazzo Ferreria, il-Kon-Katidral ta' San ġwann, il-Knisja tal-Ğiżwiti u l-faċċata u l-ġenb ta' Palazzo Castellania. Bħalissa wkoll għaddej restawr estensiv fuq il-faċċata tal-Universitá l-Antika b'investiment ta' €1,500,000, proġett li se jkun lest sal-ahħar ta' din is-sena. Din is-somma ma tinkludix l-investiment fix-xogħliji interni, proġett iehor li hu

f'iddej id-Direttorat tar-Restawr.

Attwalment, għaddejjin 71 proġett ta' restawr mid-Direttorat madwar Malta, bl-ġhan li jitkompla jissahħa il-legat tagħna bħala pajjiż, kif ukoll biex jiġu ppreservati l-aspetti numeruži li sawru l-istorja tagħna, kemm għal dawk preżenti u kif ukoll għall-ġenerazzjoni futuri.

Wieħed minn dawn il-proġetti li jinsab għaddej bħalissa u għandu jitlesta fi żmien 20 xahar huwa l-Knisja tal-Madonna tal-Hniena fil-Qrendi, li tmur lura għal madwar l-1650 u qiegħda fuq sit fejn qabel kien hemm knisja ohra. Din tal-ahħar, fil-fatt kienet il-post ta' qima principali fir-raħal ta' Hal Lew - raħal żgħir li darba kien bejn il-Qrendi u ż-Żurrieq u li hemm xi fdalijiet tiegħi. Il-bini ta' knisja ġidha probabbli sai minħabba xi bżonn

biex ikun hemm aktar spazju għad-devoti minħabba li l-knisja kienet saret żgħira wisq għad-devoti Marjani. Bhalma jidher f'dokumenti storiċi sa kmieni fis-seklu dsatax, il-knisja kienet saret "l-aktar post popolari għad-devoti Marjani wara dak tal-Mellieħha." Dan huwa eżempju wieħed mill-aspetti interessanti u storiċi li jibju magħhom dawn il-proġetti, fejn tara li kull sit għandu l-istorja partikolari tiegħu - hu grazzi għar-restawr li qed jiġi skopert aktar għar-fien dwar dawn il-postijiet, biex jiġu apprezzati minn kulhadd.

Mistoqsi dwar l-importanza ta' dawn il-proġetti, il-Ministru għall-Kultura Owen Bonnici qal li l-istratgeġja tal-Gvern f'dan il-kamp hija li jitkompla jissahhaħ il-wirt lokali tagħna biex kulhadd ikollu aċċess biex japprezzah u jitgwadha minn kulhadd. Huwa qal ukoll li permezz ta' dan ix-xogħol qed ikun hemm aktar investiment fil-prodott lokali, speċjalment mil-lat ta' aktar aċċessibbiltà għal dawn il-binjet u kif ukoll b'mod li pajiżna jidher aktar bhala post li huwa destinazzjoni kulturali. Filfatt il-Ministru Bonnici rrefera għal kif f'dawn l-aħħar ġumes snin saru interventi ta' restawr fuq aktar minn 70% tal-lokalitajiet ta' pajiżna biex nissalvagwardjaw il-patrimonju tagħna li jifforma parti mill-identità tagħna bħala pajjiż.

Permezz tal-iskema tar-restawr għall-Kunsilli Lokali li nbdiet fl-2015 mid-Direttorat tar-Restawr b'kollaborazzjoni

mad-Dipartiment tal-Kunsilli Lokali, saru hafna proġetti fil-lokalitajiet tagħna biex inkomplu nippreservaw dan il-wirt tanġibbli kif ukoll biex jissahhaħ il-prodott kulturali Malti. Fost dawk il-proġetti li tlestell mill-2015 'l-hawn hemm in-niċċa ta' San Mikael fiż-Żurrieq, il-Kappella ta' Sant' Anna f'Marsaskala, il-Mina ta' Hompesch f'Haż Żabbar u l-Kappella tal-Maddalena f'Had Dingli. B'dan il-mod, il-Kunsilli Lokali qeqħdin jingħataw assistenza sabiex jirrestawr binjet u monumenti li għandom valur storiku, għal beneficiju tal-komunità.

Mill-ahħar skema, digħi tlestell il-proġetti tal-faċċata tal-kappella ddedikata għal San Ģwann fis-Siggiewi, kif ukoll dik iddedikata għall-istess qaddis fil-Għargħur, il-Ħajt tal-Matla fl-Imqabba, u l-faċċata taċ-Ċentru Parrokjalji f'Hal Safi. Dawn is-siti kollha għandu għandhom l-istorja unika tagħhom u li jkcomplu jżewqu l-lokalitajiet tagħna u grazzi għar-restawr li sar, qed jiġi ssalvagwardjat il-patrimonju lokali li għandu parti intrinsika mill-identità tagħna.

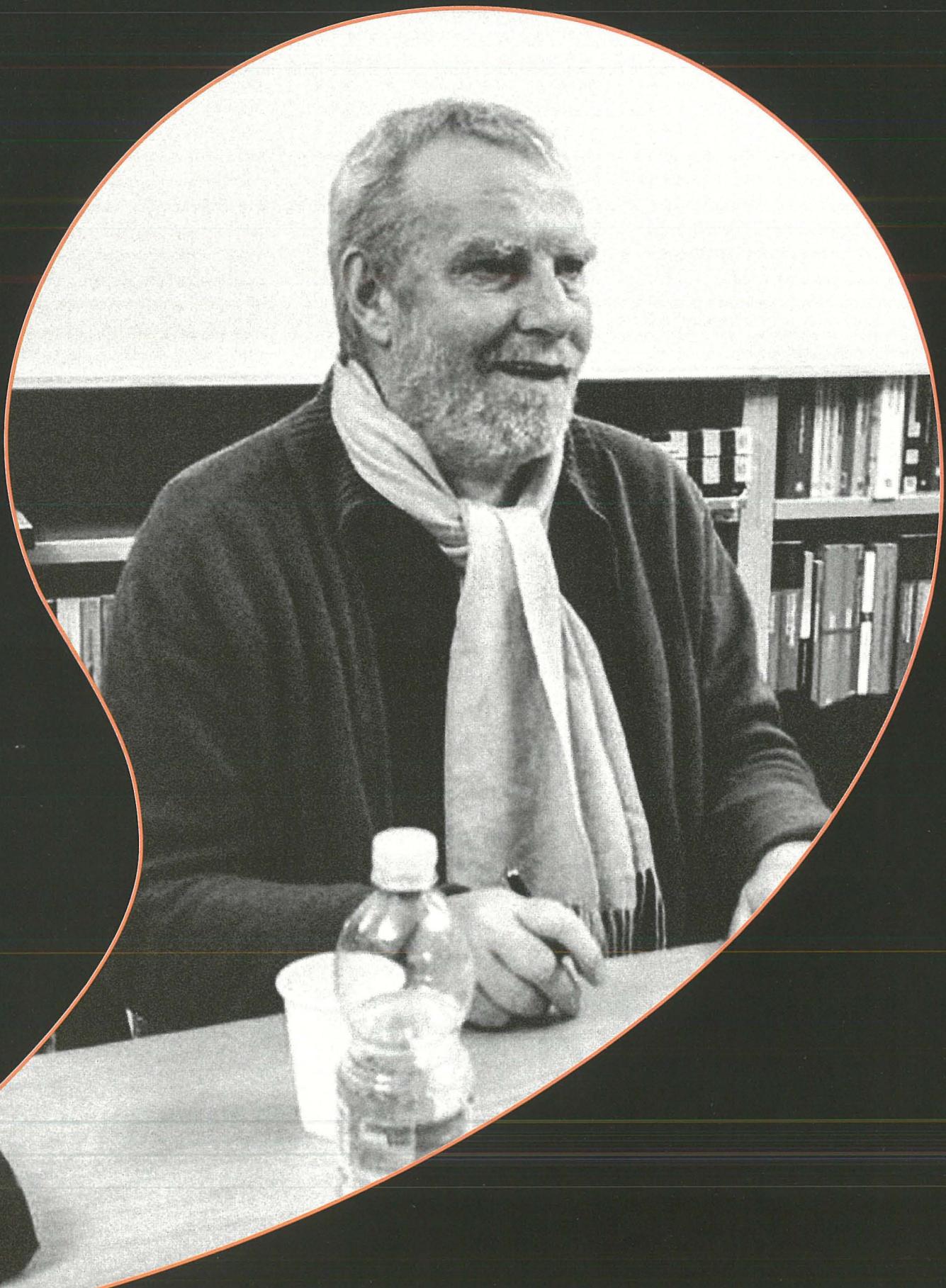
Bil-miġjiet li għaddha minnhom pajiżna, insibu wkoll hafna fortifikazzjonijiet madwar il-gżejjer li

maż-żminnijiet kienu jservu ta' protezzjoni mill-ghadu li jkomplu jfakkruna fl-istorja tagħna. Dawn il-fortifikazzjonijiet ta' importanza nazzjonali wkoll qeqħdin jiġu rrestawrati sabiex ikunu jistgħu jitgħadew, kif ukoll biex ikunu aktar aċċessibbi u siguri. Is-sena l-oħra tlesta r-restawr ta' 4,500 metri kwadri tas-swar mal-Ġħolja tal-Kurċifiss, fil-Furjana u din is-sena qeqħdin jiġu rrestawrati 18,800 metri kwadri tas-Swar tal-Furjana li jaġħtu fuq Marsamxett, b'investiment fuq dan tal-ahħar ta' €1,600,000.

Lejn in-naħha ta' fuq ta' Malta, għaddej ir-restawr kontinwu tal-Victoria Lines, fortifikazzjoni linear baxxa ta' żmien l-Ingliżi fuq medda ta' 12-il kilometru. Għall-iskop, elementi differenti, il-metodu tal-bini, u dak li dawn jirrappreżentaw, huma monument uniku ta' arkittura militari lokali. Ir-restawr fuq il-parti li tikkorrispondi mal-ġnien tal-Ġharusa tal-Mosta għadu kif tlesta, u nbdiet il-faži li jmiss fuq il-parti tal-Ġħargħur.

Dawn il-proġetti huma kollha parti mill-kullana ta' xogħliji li qeqħdin isiru fid-dinja tal-kultura u tal-patrimonju sabiex ikunu ta' beneficiju għas-socjetà. Daw huma żewġ elementi essenziali li jrawwmu l-identità tagħna bħala Maltin, u qiegħda ssir ħidma kontinwa biex dawn l-elementi jibqgħu jikkontribbiwxu għat-tishħiħ u għal għid tal-komunità.

Nitkellmu mal-Kittieb Enrico Gurioli

SIMON MERIECA

**IL-KITTIEB U ĜURNALISTA
TALJAN, ENRICO GURIOLI
GHADU KIF HAREġ BI KTIEB
ĆDID, IPPUBBLIKAT FL-ITALJA,
MIKTUB BIT-TALJAN U BL-ISEM
TA' "MIGRANTI. GENTE CHE
SBARCA" JEW "IMMIGRANTI:
PERSUNI LI JINŻLU MINN
ABBORD".**

L - editur ta' dan il-ktieb hu Antonio Bagnoli (Edizioni Pendragon). Bhalma wieħed jista' jimgħajna, ma jistax jinkiteb ktieb fuq l-imigrazzjoni mingħajr ma wieħed jitkellem fuq Malta. Anke jekk Malta hija gżira żgħira, iċ-ċokon tagħha ġabha fiċ-ċentru ta' din l-immigrazzjoni u l-polemika politika li qed toħloq. F'din id-diskursata ma' Enrico Gurioli se nkun qed nitkellem miegħu, dwar dan il-ktieb u l-ħsibijiet tieghu dwar is-sitwazzjoni preżenti fl-Italja u kif hu jħares lejn il-politika li Malta adottat lejn dawn l-immigranti. Fuq kollox, se nkun qed niddiskuti miegħu għaliex dan il-ktieb għandu rilevanza għal Malta.

Għaliex ktibt dan il-ktieb?

Dan il-ktieb beda minn numru ta' reflexjonijiet tiegħi li kont għamlit fuq Facebook Page tiegħi. Wara ddeċidejt li niġborhom fi ktieb. Matul ħajti, vjaġġ hafna fuq il-bahar. Ktibt hafna rakkonti relatati mal-bahar. Ktibt fuq is-sbuħja tal-bahar. Ktibt fuq l-ir-rijeh tal-bahar u fuq ir-regolamenti li ġew introdotti mill-istess bniedem fuq it-tbaħħir u kif dawn žviluppaw matul is-sekli. Ktibt fuq

il-Marina Militari Taljana. Illum dan l-istess baħar Meditarran għaddej minn mument drammatiku. Forsi wieħed mill-aktar mumenti dramatici fl-istorja riċenti tiegħu. Ma stajtx ma nitkellimx dwarha.

Imma x'għandu dan il-ktieb differenti minn l-oħrajn li diġa ktibt?

Dan il-ktieb jitlaq minn vjaġġ immagħarju ta' Ulisse li ġie miktub minn Omeru. Bħal fl-Odissea ta' Omeru, dan il-ktieb huwa miktub forma ta' kwadri. L-Odissea nkitbet biex tiġi kantata. Permezz tal-ghanjet u l-ħsejjes miġbura minn dawk li kienu qed jivvjaġġaw fil-Mediterran ta' żmien, Omeru ried joħloq kompozizzjoni li hija ta' kulħadd.

Mill-mument li persuna titla' fuq dghajsa sakemm tasal f'destinazzjoni li mhix magħrufa, lejn ix-xewqa ta' art ġidida, l-emigrant jiskopri, bħala Odisseo, l-imħabba tas-saħħara Ċirce u l-kant tas-Sereni.

Omeru diġa jurina li l-mużika tirrappreżenta parti mill-hajja tal-emigrant. Fil-konfini intimi tal-eżistenza tagħhom, l-emigrant matul is-sekli kienu kapaċi jesprimu l-aktar ħsibijiet profondi permezz tal-mużika. Is-sentimenti marbuta mal-antenati tagħhom, mal-ġheruq varji tagħhom dejjem gew espressi permezz tal-mużika. Fost l-immigrant hemm ir-riċerka għal dak li hu aktar 'il-bogħod mix-xefaq tal-bahar, fejn hemm affarrijiet li f'dan il-mument ma jistgħux jaraw. Il-barra mill-art qarsa li fiha qed

jgħix u l-barra mid-dinja magħrufa barra mill-fruntieri fejn qed jgħix, hemm biss il-ħolm.

Forsi dan rajnieh u anke ġie ddokumentat għal ħafna immigranti li qasmu l-Atlantiku biex marru jgħix fil-Kontinent Amerikan. Kien dan il-vjaġġ li ta' lid-dinja mužika ġidida. Kien għalhekk vjaġġ mentali tagħna l-ghanjet ta' aedi u r-rapsodiji, tal-blues u tat-tango.

F'dan il-ktieb nitkellem dwar it-tama li wieħed isib art ahjar wara vjaġġ qalb il-mewġ. Bħall-migrant li-ohra ta' qabilhom, dawn tallum qed ifittu artijiet aktar sinjuri u aktar proddutti minn dawk li qed iħallu warajhom. Dawn huma Ulissi l-ġoddha. Bħal Ulisse tal-imghoddha, dawn l-emigrant qiegħdin jieħdu rotot hžiena biex jidħlu f-portijiet li qatt ma raw qabel. B'hekk bħalma ġara fl-Odissea klassika, l-ilsien originali jithallat ma' forom appartenti u diversi djaletti Griegi, u b'hekk dawn il-ħsejjes jassumu espressjoni ta' kant li twieldet biex tesprimi idea essenziali u divulgattiva mill-mużika moderna.

Iżda ma' din il-mużika ġidida, għandna wkoll l-esperjenza ta' Ulisse. F'din l-istess ġraja ta' Omeru għandha l-immaġni jew is-sinifikat ta' xi tħisser Odissea. Tħisser dak li hu mibgħut.

Imma għaliex il-mużika hija daqshekk importanti fl- immigrazzjoni?

Meta wieħed iħares lejn l-immigrant Taljani, Fraċiżi, Irlandiżi, Ungerizi, Lhud u Slavi li marru l-Amerika u >

magħhom wieħed iżid l-ilsiera suwed li ġew meħlusa, wieħed jara li wara t-tieni u t-tielet ġenerazzjoni, dawn ħolqu mixgħela wahdanija, unika u ma tistax tkun repetuta ta' tradizzjonijiet etniċi u kulturali li saru ingredjenti maġiċi ta' mixja mužikali tas-seklu għoxrin.

L-ghanjet tal-bidu tas-seklu l-ieħor li llum wieħed jismà fuq ir-rad kienu jkantaw id-dieqa ta' persuni, imma

anke l-ferħ tagħhom. Kienu jkantaw in-nostalġija u d-distanza tal-bogħod minn pajjiżhom. Kienu jkantaw dwar l-isperenzi u l-aspirazzjonijiet tagħhom. Kienu jkantaw dwar is-solitudni u anke l-lealtà u fratellanza u d-differenza ta' bejniethom. L-ghana, bħal f'kull parti oħra tad-dinja, issir vitali. Il-mužika hija kuntatt man-nies li qed jinżu minn fuq id-dgħajjes f'post ieħor tad-dinja.

Dan hu ktieb li mingħajr dubju miktub bħala difiza lejn il-wasla tal-immigranti fl-Italja.

Hekk hu. Nieħu pjaċir nghid li llum id-difiża tal-wassal tal-immigranti hija mħaddna fl-Italja mill-Knisja Kattolika. Illum id-dinja Kristjana ma taqbilk u hija kontra deċiżjonijiet li qed jieħu l-Ministr tal-Intern Taljan Matteo Salvini. Wieħed irid ifakk li l-Konferenza tal-Isqfijiet

Taljani intervjieniet favur il-immigrant u tkellmet kontra l-Ministru tal-Intern Taljan Matteo Salvini. Ma' din il-mobilitazzjoni tal-Kattoliċi, hemm is-sostenn ta' denominazzjonijiet Kristjani oħra fosthom dawk tal-Valdesi u tal-knejjes protestanti. Min jaf, forsi anke l-Patriarka ta' Moska jihu azzjoni. Żgur li għaddejjin kuntatti bejn iż-żewġ naħat. Permezz tal-appell li Papa Francesco

għamel mill-Panama, sar il-leħen virtwali tal-Kristjani kollha (u mhux biss tal-Kattoliċi) – xi ħaġa li qatt ma grāt qabel. L-immigrant li ġew ipparagunati ma' Ĝesū. Wieħed irid jiftakar li l-knejjes Evangeliċi kienu protagonisti fil-ġlied kontra l-iskjavitū fis-sekli li għaddew u l-leħen tagħhom, huwa bħal dik il-qanpiena, li wieħed ma jistax ma jismagħhiex.

dik li tista' titqies bħala 'caccia al migrante' jew 'il-kaċċa għall-immigrant'.

Dan hu l-mod li llum qed naħbsu fuq l-immigrant. Dan qed isehħi għax l-istati mhux qed jieħdu fuqhom li jorganizzaw huma l-vjaġġi tal-immigrant kif kien jiġri fis-sekli tal-imghoddha. Anke f'dak iż-żmien kien hemm min ipprova jivvjaġġa b'mod irregolari billi jitla' abbord u jistahba fl-istiva. Dawn

*“Ma niddiejaqx nuri li jien
għandi empatija lejn l-immigrant
li ġejjin mill-bahar.”*

Int favur l-immigrant?

Ma niddiejaqx nuri li jien għandi empatija lejn l-immigrant li ġejjin mill-bahar. Forsi dawn l-imbarki u dgħajjes ifakkruna f'dawk l-opri tal-bahar magħrufa bhala 'il-bastimenti tal-imġieni'. Lejn l-aħħar tal-Medju Evu, f'dawn il-bastimenti kienu jiġu mitfugħha persuni bi problemi mentali biex ibegħduhom mill-belt. Kienu mitqiesa persuni mhux milqugħha fis-soċjetà ta' żmienhom. Hekk inħoss li qed jiġri illum mal-immigrant. Għalija dawn id-dgħajjes huma d-dgħajjes tal-imġieni. Għalija l-argument li qed isir mill-Ministru Salvini, speċjalment il-kliem "impedirò che sbarchino sul suolo italiano spacciatori e stupratori" huwa wieħed simplistiku għall-aħħar.

Għaliex qed tgħid dan?

Certament li meta minn ħalq il-Ministru tal-Intern johorġu proklami bħal din jiġifieri li "se jżomm l-isbark tal-ispacċaturi jew l-istupratu", dan qed iwassal biex in-nies jibdew jaħsbu li dawk li se jiżbarkaw, qiegħdin jiżbarkaw biex jagħmlu reat. Dan iwassal biex tinħoloq

l-imbarki irregolari kienu wasslu biex issir legiżlazzjoni kważi univoka u kondiċiva minn kulħadd biex tissalvagħwardja l-pajjiżi u anke d-dirittjet tal-immigrant. Dawk li jissejħu 'Commissari di bordo', Funzjonarji tad-Dwana u l-Pulizija kienu jaraw li l-emigrant huwa skont il-ligżejjiet tal-istat. Fl-Istati Uniti l-kontroll ġie estiz anke għall-bastimenti li kienu qed iwasslu lill-immigrant.

Imma ghala int daqshekk kontra Salvini?

Irridu niftakru li l-bahar ma għandux konfini. Iżda llum il-bahar qed narawh bhala bariera, post ta' konfini. Il-Ministru tal-Intern Taljan irnexxiel jidawwar dan il-bahar f'konfini. Jien wieħed minn dawk li nemmen f'dik li tisseqja soċjetà mitfuha. Dawk bħali li jemmnu f'soċjetà miftuha għandhom agenda differenti minn dawk li jemmnu f'soċjetà magħluqa. Għalija dawk li jemmnu f'soċjetà magħluqa qed jieħdu lill-Italja u l-Ewropa għall-era kolonjali. Dak li qed jghid Salvini ifakkarni fil-ktieb ta' Kipling The White Man's Burden. Fuq kollox, il-mudell li qed jipproni ➤

14 + 15 JUNE | VALLETTA | AFTER-HOURS
NATIONAL PARK, TA' QALI | PERFORMANCE | LIQUID CLUB, SAN GWANN

DRUMFEST^{MALTA}

ROCK + RAVE

WWW.DRUMFESTMALTA.COM

MINISTRY FOR TOURISM

Il mare e il migrante sono sempre stati un binomio forte, come la loro stessa vita. O come la morte. In molti casi sono stati salvati dal naufragio, perché tra le onde non ci sono stranieri ma esseri umani.

Questo libro racconta la storia senza tempo di un mare, il Mediterraneo, che per secoli è stato per i popoli migranti fonte di vita e spesso di morte. Un luogo di incontri e contaminazione tra culture, oggi attraversato da donne e uomini in fuga, spinti dal sogno tangibile di una vita migliore in Europa.

È un omaggio alla cultura del "condurre a salvo" tipica di chi naviga, ora messa a repentaglio da un approccio politico totalmente vicino alla vita di mare e intriso di pregiudizi. Un'avvertenza in punto di fiorendo verso tutti coloro che, dal traffico vigiloso di esseri umani, traggono ingiusti profitti. Anche politici.

Enrico Gurioli è giornalista e autore di mare. Collaboratore di «Quo», «Il Resto del Carlino» e «Times of Malta», ha pubblicato diversi volumi tra cui ricordiamo *Voyage au cœur du monde* (De Agostini, 2006), giunto alla quarta edizione e tradotto in lingue straniere. Torni contiene del suo intervento finanziari e contrabbando per il Caccia generale della Guardia di finanza. Nel 2010 ha scritto per Pendragon il suo saggio *Barche ammorteate. Nel cuore del Mediterraneo*, e per Pendragon il suo saggio *Barche ammorteate. Nel cuore del Mediterraneo*. La vita, i mari marini e i suoi refugi, di cui l'antologia di testi campionati legati al mare, *I costi marini* (2013) è il naturale completamento. Nel 2015, sempre per Pendragon, ha pubblicato il piccolo libro *da venti*.

€ 12,00

“ ... naf li mhux necessaru li wiehed jilla’ fuq bastiment biex isir immigrant jew biex jghix mijiet ta’ kilometri il-bogħod minn fejn twieled. ”

Salvini ma jidħlux fil-mudell u sistema marittima u wiqṣ aktar fil-mudell tal-kultura tal-baħar li thaddmu matul is-sekli. Salvini rnexxielu jikkriminalizza s-salvatagġ fuq il-baħar. Anke jekk hawn qed nitkellmu fuq ghajnejna, dan il-mudell ma jidħol mal-istorja ta’ aktar minn 800 port li għandha l-Italja jew fl-istorja ta’ aktar minn 8000 kilometru ta’ kosta Taljana. Il-portijiet irrappräsentaw matul is-sekli dak li bl-Ingliz jissejja “a place of safety” għall-baħħara kollha tal-Mediterran.

Allura inti taqbel mal-fatt li Salvini għandu jkun ipproċessat?

Dażgur li le. Nixtieq infakkrek fuq diskussjoni li kelli miegħek fuq Facebook kważi sitt xħur ilu. Konna ddjalogajna dwar l-istorja tal-vapur Diciotti. Hemm kont għamilha čara li jien kontra l-‘avviso di reato’ li ġie mghoddxi lil Salvini fuq sekwestru ta’ persuni anke jekk jien kontra b’sahħti kollha għall-politika ta’ Salvini dwar l-immigrazzjoni. Illum nerġa’ nikkonferma din il-pożizzjoni, anke jekk il-Ministru tal-Interni baqa’ ostili lejn l-immigrant.

Imma int favur it-traffikar tal-immigrant?

Jien kontra li dan il-fenomeno jkun ikkriminalizzat. Dak li jrid jigri hu li dan il-fenomeno jiġi organizzat permezz ta’ vjaġġ regolari fuq il-baħar għad-dawl tax-xemx. It-transport tal-immigrant irid ikunu affidat lil kumpaniji tal-baħar professjonali. Dan ifisser li ried ikun garantit rapport reciproku u diplomatiku bejn il-pajjiżi kollha tal-Unjoni Ewropea. Illum, dan ir-rapport reciproku huwa nieqqes.

Sallum, għal dan it-traffiku immorali u viljakk ta’ dawk li ġew definiti bħala klandestini għaliex huwa illegali, wassal biex fil-baħar Mediterranean mietu sa mill-bidu tas-seklu wieħed u għoxrin, ’il fuq minn 20,000 persuna. Dawn il-persuni ma kinu nies delinkwenti. Dawn kienu nies li qed ifixtu hajja aħjar. Fuq kolloks, xorta waslu fl-Ewropa ’il fuq minn madwar żewġ miljuni ta’ persuni. Biss xorta dan ma jirrappräsentax numru kbir. Dawn l-immigrant jirrappräsentaw madwar 0,5 għal kull 1,000 tal-popolazzjoni kollha Ewropea.

B’hekk meta qed nitkellmu li inżommu dan l-influss migratorju u ankef’termini ta’ numri, qed nitkellmu

fuq fit mijiet ta’ persuni. Fuq kolloks meta l-pajjiżi qed jitkellmu li jqassmu dawn l-immigrant bejniethom, qed jitkellmu fuq alkemiji politici Ewropej li qabel kolloks qed iwasslu biex iż-żommu din is-sistema ta’ traffiku illegali li verament qed igawdu minnha organizzazzjonijiet kriminali. Imma fuq kolloks tfisser li qiegħdin ninnegaw il-principji fundamentali li jinsabu fid-Dikjarazzjoni universali tad-Drittijiet tal-Bniedem kif ivvutata fl-10 Dicembru tal-1948 mill-Assemblea tal-Ġnus Magħquda.

Imma inti persuna intolleranti?

Nammetti li jien ukoll intolleranti lejn dawk li jafferraw “li dawn immigranti għandhom jibqgu fid-dar tagħhom, jew inkellna għandhom jigu mgħejjuna fl-Afrika”. Jien nikkundanna dawk kollha għad-diżunur ta’ dejjem. Għaliex naf li mhux neċċesarju li wieħed jitla’ fuq bastiment biex isir immigrant jew biex jghix mijiet ta’ kilometri l-bogħod minn fejn twieled. Bħalma parti kbira min-nies li emigraw, ikkonsidraw il-ġeografija mhux bħala impeditment iż-żda bħala għażla ta’ post fejn se jmmorru jgħixu. Dan hu ktieb bi stejjjer ta’ immigranti li għamlu din l-għażla.

TA'DBIEGI JEWELLERY
EST. 1981
George Farrugia

Shop / Workshop No.1
Crafts Village,
Trik Frangisk Portelli, Gharb,
GRB 4000, Gozo - Malta.

00356 2155 37 22
far_dbiegi@hotmail.com

f

*Class
Woodworks*

M: +356 9940 5884
Work Shop Number 1,
Trik is-Sriedek, San Pawl tal-Qlejja, Mosta

Pastizzi

Tradizzjoni jew Industrija ?

SIMON MERCIIECA

BIEX NIRRISPONDI DIN IL-MISTOQSJA MORT NILTAQA' MA'
EDGAR BUTTIGIEG U STEFAN BUSUTTIL U NITKELLEM
MAGHHOM DWAR IL-KULTURA
MALTIJA TAL-PASTIZZI.

Edgar u sieħbu Stefan illum imexxu wahda mill-aktar fabbriki f'Malta li tiproduċi pastizzi fuq skala industrijali. Mort personalment fil-fabbrika tagħhom li tinsab fil-qasam industrijali tal-Marsa u ġgib l-isem ta' Pastizzeria Galea. Din il-fabbrika tiproduċi madwar 20,000 pastizz kuljum. Quddiem din il-kwantitat kbira ta' pastizzi għarrixt magħhom jekk huma jaħsbux li qegħdin joqtlu tradizzjoni li ghaddewlha n-nanniet tagħna

It-tweġiba tagħhom kienet unanima: 'definittivament le'. Bħala storiku ninsab cert li għandhom raġun. Jien niftakar żmien, fis-snin sebgħin u bidu tas-snin tmenin, meta hafna kienu jaħsbu li din is-sengħha ma kellhiex futur. Niftakar pastizzeri jifθu u jagħlqu. Niftakar pastizzara li ma kellhomx għaxja ta' lejla. Naf pastizzara li mietu 'povri'. Din hija kelma ġejja mit-Taljan li tfisser persuna

li tmut u l-familja ma jkollhix flus biex thallas għall-funeral tagħha. B'hekk il-funeral kien isir mill-istat. Min jaf kemm il-persuna fl-imghoddi beda jaħdem ta' pastizzar u kellu jemigra għax lanqas kien jirnexxilu jaqlagħha u jiekolha.

It-did li fażjiet storiċi tal-Pastizz Malti

Il-ħidma tal-pastizzar fl-imghoddi kienet tibda kmieni ħafna. Kien iqum jagħġen l-ġhaġġina hafna siegħat qabel it-tluu ix-xemx. Fi żmien meta f'Malta ma kienx hawn il-fran domestiċi jew cookers, kif bdejna insejħulhom, il-pastizzi riedu jinhmew fi fran li kienu jaħdmu bil-ħatab. Hafna mill-pastizzara kienu jmorru għand tal-forn u jitkolbu lil Alla li ma jaħraqilhomx. Wara kieno joħroġu jibighu fuq xi turtiera. Minn hawn ħarġet l-għajnejha 'shan u tajbin.'

Ohrajn, aktar iffortunati, kien ikollhom il-ħanut żgħir tagħhom. Fih kien ikollhom xi forn żgħir. Dawn kienu magħrufa bħala tat-tè jew Titotla kif kienu anke jsejħulhom. Il-kelma 'Titotla' ġejja mill-Ingliz u tfisser 'tea total', għaliex dawn il-ħwienet ma kinux ibiqi fuq alcoħol iż-żgħid te biss. Kien żmien fejn il-pastizzi

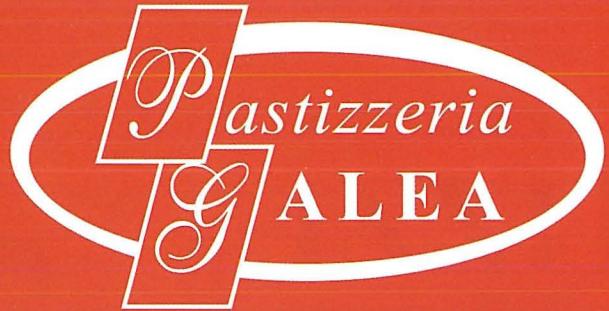

Edgar Buttigieg Stefan Busuttil

kienu jinbighu fil-ħwienet tax-xorb ukoll, specjalment il-Ħadd fil-ġħodu. Biss dawn il-ħwienet tax-xorb ma kinux magħrufa bħala Titotla.

Il-produzzjoni tal-pastizzi nbidlet wara t-Tieni Gwerra. Fis-snin ħamsin, il-preżenza ta' fran domestiċi u industrijali ż-diedet u dawn daħħlu lill-pastizz Malti fit-tieni ġenerazzjoni tiegħu. Il-fran domestiċi ma baqgħux xi ħażja tal-familji tan-nies tas-servizzi jew tas-sinjuri. Magħhom ġew il-fran industrijali. Dawn bdew jippermettu biex il-pastizzi jinhmew fil-ħwienet stess. Bdew anki jaħslu l-freezers. Dawn bdew bil-mod joqqlu l-bejgħ tal-pastizzi fuq l-idejn. Iżda xorta dan ma kienx biżżejjed biex din it-tradizzjoni tibqa'. Xorta l-ħwienet tal-pastizzi komplew jgħalqu.

Biss kemm Edgar u sieħbu Stefan jaqblu li dawk il-pastizzara li mxew maž-żminijiet u kienu bilgħaqal, dawn salvaw. L-industrijalizzazzjoni u l-wasla tal-fran domestiċi salvaw il-pastizz Malti. Il-pastizzi setgħu issa jsiru fid-djar bla-akbar kumditā. Iżda hemm fattur ieħor li forsi ftit nagħtu kasu. L-emigrazzjoni halliet impatt fuq dan il-prodott Malti. Kienu l-Maltin li emigraw li raw f'dan ➤

PASTIZZI

TRADIZZJONALI MALTIN

ČEMPLULNA FUQ
2180 2203

A 19a, Industrial Estate, Marsa MRS3000

il-prodott proċess, li waqt li jżomm mat-tradizzjoni, kellu jiġi żviluppat fuq linji moderni. Il-Maltin emigrant iedu jieku dawk il-prodotti li kienu jieku Malta. Biss fil-pajjiż li laqgħu l-emigrant Malti sabu metodi ġoddha ta' maniġment u ta' pproċessar li f'Malta ta' dik il-ħabta ma kellhomx. Ikunu dawn il-proċessi kollha flimkien li wasslu biex il-pastizz Malti daħal fit-tielet ġenerazzjoni tiegħu. Ikun f'dan it-tielet proċess jibdew isiru b'mod industrijali u jidħlu fil-kultura magħrufa bħala dik tal-'fresh frozen pasta'.

X'hemm tradizzjonali?

Biex nifhem ahjar din il-kultura, komplejt nitkellem ma' Edgar u Stefan. Fi kliem sempliċi, din il-frażi tirriferri għal dawk il-prodotti kollha tal-ġhaġina li jibqgħu friski, iżda ffriżati. Il-pastizzi llum qed jinbighu nejjin tal-friża.

Edgar qalli li s-suċċess tagħhom jinsab fil-fatt li jlestu prodott tajjeb iż-żda nej. Imbagħad wieħed jista' jixtri l-pastizzi u jaħmihom huwa. Hawnhekk, kemm Edgar u Stefan hadu vantaġġ mill-industrijalizzazzjoni. Sas-snin sebghin, hadd ma kien joħlom li jixtri l-pastizzi nejjin. Kien pastizzar ġewwa r-Rabat, magħruf bħala Ta' Sura, li beda din it-tradizzjoni. Niftakar ta' tifel konna mmorru għandu biex nixtru pastizzi ffriżati. Dan il-ħanut ilum huwa magħluq. Il-blast freezing għamel possibli l-produzzjoni tal-pastizzi nejjin li jibqgħu jżommu t-togħma tagħhom fuq skala industrijali.

Biss quddiem din il-fażi ġidida, x'baqa' tradizzjonali? Ir-risposta ta' Edgar u Stefan kienet čara. F'dik li hija għaġna, din illum issir bil-magni. Ma għadux iż-żmien fejn il-pastizzar jagħġen l-ġhaġina b'idejh. Dan kien jagħmlu għax ma kienx jisfla jixtri l-maġna tal-ġhaġina li fl-imghoddi kienet tinsab fil-fran. Din kienet tiddawwar biż-żiemel. Biss f'dik li hija ħadma, jiġifieri fil-mod ta' kif isir dak li jissejja, ir-raġġ, dan baqa' jsir bl-idejn fil-Pastizzeria Galea. Fuq kollo, jien u nitkellem magħhom, fhimt ghaliex il-prodotti ta'

din il-kumpanija lili jogħġgbuni. F'dawk li huma ingredjenti, huma żammew mat-tradizzjoni. Huma żammew mal-użu tal-irkotta Malta. Il-pastizzi u kull prodott ieħor li jagħmlu u li fiex l-irkotta, dan isir bl-irkotta Malta. Huma spjegawli li jixtru mat-tunellata rkotta kuljum. Saħqu miegħi li anke jekk l-irkotta Malta tiswa aktar fis-suq minn dik li tigi minn barra, xorta żammew mat-tradizzjoni u baqgħu jużawha, għaliex dik Malta tinħadem b'mod differenti minn dik Taljana. Dan hu wieħed mill-fatturi li jagħti dik it-togħma partikolari lill-prodotti tagħhom. dawk tal-piżelli baqgħu jsir ukoll kif kienu jsiru dari, jiġifieri minn piżelli nixfin li wara li jixxarrbu għal numru ta' sīgħat, dawn jitħallew biex wara jinħmew fl-ġhaġina tal-pastizzi.

X'hemm Industrijali?

B'mod provokatorju staqsejt lil Edgar u lil Stefan x'neħħew minn dak li hu tradizzjonali fl-imghoddi Malti. Stefan qalli li l-pastizzi fil-passat kienu jkunu kollha jqatru ż-żejt. Dan hu minnu. Ta' tifel niftakar il-borza tal-karti li kienu jkunu fiha kien issir trasparenti, tant kemm kien ikollhom żejt fihom. Dan għaliex l-ġhaġina sfirjurata kienet tinħadem mix-xaħam. Illum, din tinħadem minn marġerina li hija aktar tajba għas-saħħha. Dak li fittxew li jagħmlu, kemm Stefan u Edgar, huwa li jżommu t-tradizzjoni tal-ġhaġina li tqarreċ - ingredjent primarju li jagħmel lill-pastizz Malti dak li hu. Biss il-produzzjoni tal-pastizzi baqgħu jinħadmu bl-idejn, jiġifieri dak li jissejja ja, ir-roġġ jew il-bezzu twil tal-ġhaġina, dan għadu jinħadem bl-idejn fil-Pastizzeria Galea. Wara dan jitqatta' biċċa, biċċa. Biex jippruvaw dan il-punt, ġabuli pastizz li ħmew fit qabel u spjegawli li f'dak li huma kontenut baqgħu fidili lejn il-pastizz Malti. Kien wieħed tal-piżelli. Ikkolli nammeti, kien kif inħobbu jien, b'dik id-daqxsxejn ta' mluha fis-

Tant kemm jitħallu b'passjoni fuq ix-xogħol tagħhom li staqsejthom kemm il-hom fil-'catering'. It-tnejn qaluli li

huma ma humiex ġejjin mill-qasam tal-ikel. Edgar iggradwa fl-IT. Gara li wara li għgradwa beda jaħdem f'kumpanija kbira tal-produzzjoni tal-ħobż. Stefan beda fit-tessuti. Wara mar jaħdem f'din l-istess kumpanija fejn kien jaħdem Edgar u t-tnejn iltaqqha. Minn hemm nibbet il-ħajra tagħhom li jidħlu fil-'catering'. Giet opportunità fejn xtraw il-kumpanija Pastizzeria Galea. Din kienet giet imwaqqfa minn Frans Galea u Oreste Mercieca. Minn hawn ħareġ l-isem tal-kumpanija li llum tipproducி tipi differenti ta' prodotti marbuta mal-ġhaġin iffriżat. Edgar baqa' marbut mal-qasam tal-informattika tant li beda jispiegali kif dan il-qasam għenu biex isahħħa il-business tiegħu.

Biss hemm fattur ieħor li Edgar u Stefan hadu mill-industrijalizzazzjoni. L-ekonomista magħruf Adam Smith (1723-1790) kien għaraf il-bżonn tal-ispeċjalizzazzjoni. Dan hu dak li jagħti vantaġġ lill-industrija fuq oħra. Mingħajr ma qraw lil Smith, huma qed jimxu fuq il-passi tiegħu. Qaluli li huma għandhom hames ħaddiema, minn numru ikbar ta' ħaddiema, jaħdmu biss fuq il-produzzjoni tal-pastizzi. Kulhadd għandu l-qasam jew l-ispeċjalizzazzjoni tiegħu. Min hu fuq il-mili. Min hu fuq l-ġhaġina. Kull ħaddiem bl-ispeċjalizzazzjoni tiegħu halli t-togħma ma tvarjax. Biss imbagħad ma għandhomx outlets, b'hekk il-produzzjoni tagħhom mhumiex marbuta ma' branding. Huwa ispeċjalizzaw fuq dak li jissejjah wholesale.

Minn din id-diskursata twila għarraf kemm l-industrijalizzazzjoni salvat lill-pastizzi Malti. Huma l-intraprendituri, bħal Edgar u Stefan, li marru għall-industrijalizzazzjoni li qed jiggħarantixxi l-futur tal-pastizz Maltin. Min ma nnovax kellu jagħlaq. B'hekk nies bħal Edgar u Stefan qed jiggħarantixxi li l-pastizz jibqa' l-ikel tal-massa tal-poplu. Dan ifisser li jista' jibqa' kif dejjem kien, prodott tajjeb u irħis. B'hekk l-industrijalizzazzjoni għenitu biex jibqa' marbuta mat-tradizzjonijiet tal-ikel Malta.

Ġmiel il-ġebla Maltija.

MARIKA AZZOPARDI

**MIN JAF KEMM SMAJNHA
MINN FOMM BARRANIN META
DAWN IKUNU QED JAMMIRAW
IX-XOGHOL SABIH LI JSIR MINN
ARTIĞGJANI MALTIN**

Faċċati ta' djar, knejjes u skulturi huma fost dawk li fihom tispikka l-eleganza tal-ġebla Maltija. Ma' dan imma mbagħad għandek fattur ieħor li permezz tiegħu wieħed jista' japprezza l-kwalitajiet tal-ġebla Maltija. Qegħdin nitkellmu dwar l-iskultura, fejn artiġġjani bħal Charlie Mallia u wliedu Reuben u Kevin huma kapaċi jipproduċu prodotti uniku mill-ġebla Maltija.

Mallia Stoneworks illum m'għandhom bżonn ebda intoduzzjoni. Magħrufin sew fost il-Maltin ul-barranin

għall-kapaċitajiet li għandhom biex jittrasformaw il-ġebla Maltija fi skultura mill-isbaħ, f'figuri jew ogħetti oħra.

Kapaċitajiet li malajr tifhem ghaliex Mallia Stone Works komplew ikabbru biex illum qed jiproduċu dan ix-xogħol minn post akbar fil-qasam industrijal f'Hal Luqa. Forsi malajr wieħed jasal biex jaħseb li Charles Mallia kien minn dejjem jaħdem f'dan il-qasam. Xejn minn dan. L-ewwel xogħol ta' Charlie ma kienx fil-ġebla Maltija. Dan kien impjegat bhala operatur ma' fabbrika li tipproduċi x-xorb. Iżda l-imħabba tiegħu lejn l-arti kienet sa minn ċkunitu kull ftit tal-ħin liberu li kien ikollu dejjem tarah ipingi jew inaqqax xi haġa f'xi ġebla li tkun mormija. Meta Charlie għamel il-ħsieb li jifta bix-xogħol

tal-ġebel mar ikellem lill-imgħallek u minħabba li kien impjegat rispettaw ħafna, il-fabrika fejn kien jaħdem appoġġata u anke refghetlu l-impjieg f'każ li ma jirnexxix fix-xogħol tal-ġebla. Iżda Charlie baqa' qatt ma mar lura. Mħux biss kien suċċess u għamel isem għalih innifsu, talli anke għallem lil uliedu mhux biss kif jaħdmu l-ġebel iżda kif jittrattaw lill-klient daqslikieku kien membru tal-familja.

"Dejjem nagħżlu l-ahjar kwalità fil-ġebla. Ghax fl-ahħar mill-ahħar lill-klient trid tagħtih ġebla ta' kwalitá kif jixraqlu."

Hu jispjega li ħafna drabi x-xogħol jorigha mill-ħsieb tal-klient jew minn xi ritratt, wara nkomplu niżviluppaw il-ħsieb flimien mal-klient.

Kif wieħed jista' jistenna, Mallia Stoneworks kienu responsabbli minn ghadd kbir ta' xogħlilijiet fi knejjes, kappelli, palazzi u bini antik.

“Meta jkun qed isir restawr u tibdil ta’ ġebel minn post antik, trid tkun preċiż biex tirrispetta l-ideal ta’ min kien ħadem ix-xogħol żmien ilu. F’kaži bħal dawn trid tifhem li mintix qed toħloq xi haġa gdida iż-żda qed terġa’ tagħti l-hajja lil xi haġa li kien hoq haddiehor.”

Mallia Stoneworks jagħmel ukoll ghadd kbir ta' xogħlilijiet fi djar privati u negozji. Xogħolhom ma ssibux biss f’Malta imma kien hemm okkażjonijiet fejn xogħolhom ġie esportat ukoll, fosthom balavostri li kienu esportati lejn diversi postijiet fi Sqallija, funtana li llum tinsab f’Isle of Man, fireplaces li marru l-Italja u diversi oħrajin.

Kif jiddikjara l-artiġġjan Charles Mallia, “ix-xogħol fil-ġebla mhux wieħed faċċi. Irid ikun f’qalbek għax il-bqija ma tkampax. Mhux faċċi tghaddi xitwa shiħa idejk mal-ġebel imxarrab li jkun kiesah daqs is-silg, jew sajf f'dik is-shana kollha. Apparti t-toqol tal-ġebel innifsu. Dnub li din is-snajja ‘l quddiem jaf tispicċa għax kulħadd jixtieq li wliedu jaħdmu xogħol pulit u bla tbatija.”

Mallia Stoneworks

Your imagination is the only limit

Mallia Stoneworks -
21462439/99202242;
mallia.stoneworks@gmail.com;
<http://facebook.com/mallia.stone works>

THE BACON EDITION

LABOUR ROAD, ZABBAR 27 808 175
TRIQ SAN BASTJAN, QORMI 27 441 446
PSAILA STREET, BIRKIRKARA 27 302 776
CONSTITUTION STREET, MOSTA 27 667 878

BEEF

or

CHICKEN

or

GRILLED
PIRI PIRI

ALL WITH DELICIOUS
LETTUCE, ONIONS,
CHEESE, MAYO, BBQ
SAUCE, BACON AND
ONION RINGS

JOIN OUR TEAM

ARTHURSAYSHI@LIVE.CO.UK

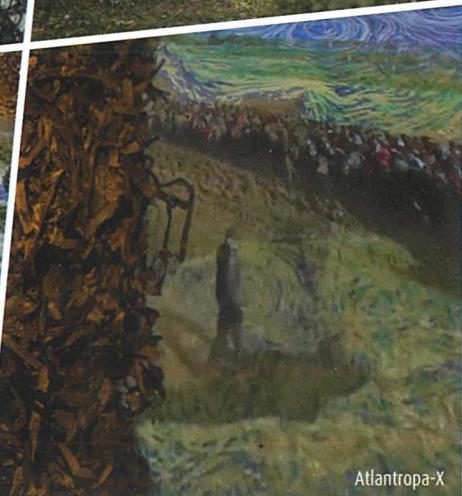
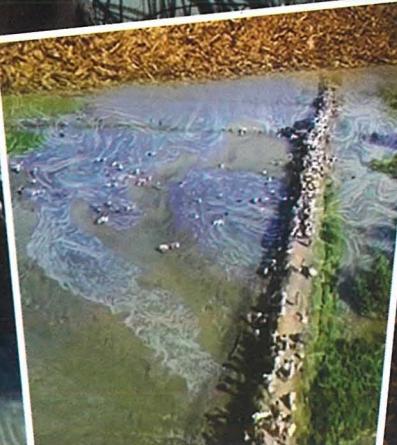
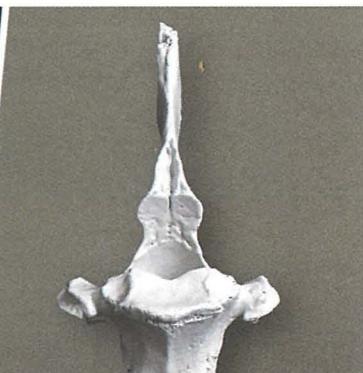
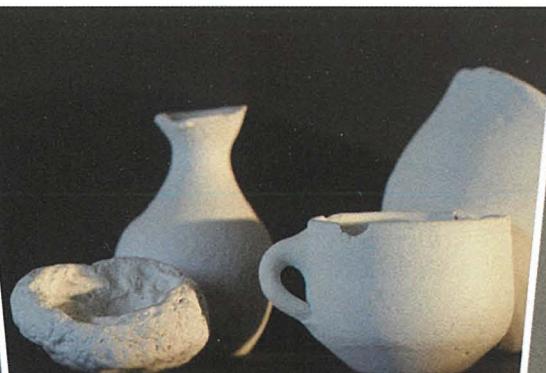
27 050 904

58. Esposizione
Internazionale
d'Arte

Partecipazioni Nazionali

Malta Pavilion Biennale Arte 2019

Cave Of Darkness

Outland

Atlantropa-X

MALETH / HAVEN / PORT – Heterotopias of Evocation

MINISTERU GHALL-ĠUSTIZZJA,
KULTURA U GVERN LOKALI

L-GHID F'GHAWDEX

Descent of Christ into Hades. - Arti Liturgika EIKON

ARTI, FIDI U TRADIZZJONI

1 APRIL - 21 APRIL 2019

easteringozo

MINISTERU GHAL GHAWDEX